

כסלו התשפ"ד | נובמבר 2023

מוסף מצוינות טקטית במלחמת יום הכיפורים (16-47)

גיליון מיוחד לרגל 50 שנים למלחמת יום הכיפורים

במהלך המלחמה כוחות הסדיר והמילואים היו דוגמה ומופת לביצוע המשימה לאור המטרה, מצוינות טקטית וגמישות מחשבתית שהתבססו על רוח הלחימה ומקצועיות טכנו־טקטית. לוחמי דור יום הכיפורים יצרו מורשת של ניצחונות טקטיים ומערכתיים למרות תנאי הפתיחה הגרועים של המלחמה. ניתוחה מאפשר לנו ללמוד וללמד את המפקדים הזוטרים על תופעת המלחמה בכלל ועל מצוינות טקטית בפרט

בגיליון:

ריאיון עם חוקרי מלחמת יום הכיפורים (4) | משה דיין: הערכה מחודשת (8) | דוגמאות למקרי בוחן של מצוינות טקטית במלחמת יום הכיפורים (18) | הלקחים שנכתבו והלקחים שלא נכתבו בתחקיר מלחמת יום הכיפורים של מערך ההגנה האווירית (48) | חידת אי־פינוי המעוזים (55) | ועוד

מפקד מערכות: ד"ר אמיר גילת

עורך מערכות: עדי לרנר

עורכי לשון: יעל קולטון זיו, ניצן לוטן

עיצוב ועריכה גרפית: סטודיו זאב אלדר

רכזי מערכת: סמל אריאל לרידו

ISSN 0464-2147

טלפון: 03-7607585

דוא"ל המערכת: maarachot@idf.il

כתובת למכתבים: ד"צ 02624 צה"ל

יצא לאור באמצעות משרד הביטחון - ההוצאה לאור

הדעות והתפיסות המובעות במאמרים מבטאות את דעתם האישי של הכותבים.

תגובות למאמרים יפורסמו בגיליון העוקב בלבד.

לכניסה לאתר **מערכות** החדש
סרקו את הקוד

לתכנים נוספים בנושאי צבא וביטחון לאומי
הצטרפו לדף הפייסבוק של **מערכות**.

לעדכונים שוטפים הצטרפו לערוץ הטלגרם של **מערכות**.

עקבו אחר תכני **מערכות** באינסטגרם.

לציוצים שוטפים הצטרפו לטוויטר של **מערכות**.

בשער: טנקים של צה"ל בסיני (עמ' 42) צילום: אתר צה"ל

מערכות עושה מאמץ לאתר את בעלי הזכויות של התמונות המתפרסמות בגיליון, והשימוש בחלק מהן נעשה לפי סעיף 27א בחוק זכויות יוצרים. אם זיהית תמונה שהזכויות עליה בבעלותך, באפשרותך לפנות למערכת ולבקש להסירה.

קוראים יקרים,

בחודשים האחרונים עמלנו במערכות על הכנת גיליון מיוחד במלאת 50 שנים למלחמת יום הכיפורים.

בגיליון זה ביקשנו לפרסם מאמרים שיוכלו לשפוך אור על שאירע לצה"ל ב-1973, לפני המלחמה ובמהלכה, ועל הפקת הלקחים שלאחריה.

ובעודנו עסוקים בהגהות, בתיקוני הלשון, בגיבוש הכותרות ובעיצוב הגרפי של העמודים האחרונים שנותרו לפני ההורדה לדפוס - התרגשה עלינו מתקפת הפתע של חמאס, ושינתה את ההיסטוריה. כך גיליון שנועד לעסוק במלחמת יום הכיפורים איבד תוך שעות אחדות את תכליתו המקורית.

ימים אחדים לאחר 7 באוקטובר היה אמור להיערך במכללות הצבאיות אירוע להשקת הספר **פרל הארבור: התרעה והחלטה** שיצא לאחרונה לאור בהוצאת **מערכות**. האירוע, שנשא את הכותרת "הפתעה אסטרטגית", בוטל מן הסתם, וכאשר הוא ייערך ביום מן הימים, תהיה לו משמעות אחרת לגמרי.

את "ראיון מערכות", הפותח כל גיליון, בחרנו להקדיש למחקר על המלחמה. הרי לכם עוד דוגמה לתוכן שנאלץ ללבוש צורה חדשה. בשבוע הראשון של "חרבות ברזל" פנינו לשני המרואיינים, פרופ' אורי ברייסוף וד"ר שמעון גולן, בבקשה שיוסיפו בקצרה תובנות אקטואליות ראשוניות משלהם. כמו כן, בהינתן שרוב כותבי הגיליון חשו ללחימה, קשה היה לעדכן את מאמריהם.

לאחר לבטים רבים, ומאחר שאנו עדיין בעיצומה של המלחמה, החלטנו לא להדפיס גיליון זה, אלא לפרסמו בצורה דיגיטלית בלבד. כך יוכלו כל המתעניינים, בעיקר בעתיד, לקרוא את התכנים הללו: ממוסף "מצוינות טקטית", המתאר קרבות שונים במלחמת יום הכיפורים, ועד הסיפור על פינוי המעוזים.

כבר בימיה הראשונים של המלחמה התחלנו במערכות לעסוק גם במלחמה הנוכחית בפרסום דיגיטלי של מאמרים חדשים ובהפקת פודקסט יומי במסגרת "קול המערכות", סדרת הפודקסטים של **מערכות**.

מצער שעוד בטרם ירד לדפוס הגיליון שהיה אמור לשמש כלי בהפקת הלקחים מ-1973, מצאנו את עצמנו במציאות קשה המחייבת גם היא בירור, הסקת מסקנות ובעיקר למידה נוספת. מתברר שאחד הלקחים החשובים הוא שלא למדנו להפיק לקחים.

ביום שאחרי המלחמה, יהיה למערכות חלק פעיל בדיון מקצועי, גם אם נוקב, בסוגיות הרבות המצריכות בירור ולמידה - מההיערכות המודיעינית והמבצעית שלפני 7 באוקטובר ועד סיפורי הגבורה, המנהיגות והמעבר המהיר מהגנה להתקפה. הבמה לליבון סוגיות אלה תשמש בעיקר למען הדורות הבאים של המפקדים בצה"ל.

בית **מערכות** מרכין ראש לזכרם של הנופלים במלחמה, מאחל החלמה מהירה לפצועים, מחזק את ידיהם של הלוחמים ומייחל להחזרת החטופים בהקדם.

ד"ר אמיר גילת
מפקד "מערכות"

4 | ראיון מערכות חוקרי מלחמת יום הכיפורים

ד"ר אמיר גילת, מפקד מערכות

במלאת 50 שנים למלחמת יום הכיפורים ביקשנו לשמוע משניים מהחוקרים המרכזיים של המלחמה את תובנותיהם על מחקר המלחמה ממרחק השנים - פרופ' אורי ברייזוסקי, מומחה למודיעין ולביטחון לאומי ואל"ם (מיל') ד"ר שמעון גולן, חוקר להיסטוריה צבאית מהמחלקה להיסטוריה של צה"ל. בעוד הראיון נערך לפרסום, פרצה מלחמת חרבות ברזל. האם המחקר של מלחמת 2023 יהיה דומה לזה של 1973?

8 | משה דיין במלחמת יום הכיפורים: הערכה מחודשת

פרופ' איתן שמיר, ראש מרכז בגין-סאדאת והמחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בר-אילן

משה דיין לא התמוטט, בניגוד לטענת מבקריו, והערכותיו המקצועיות היו בדרך כלל מבוססות כשמביאים בחשבון את המידע שעמד לרשותו מהמודיעין ומעמיתיו. עם זאת, אין ספק שהוא אפשר לפקודיו לראות את שהפריע לו וערער את ביטחונם. זהו כישלוננו מנהיגותי, ועל כך הוא שילם מחיר יקר של אובדן האמון בו וקריסת מעמדו המיוחד בציבוריות הישראלית

48 | הלקחים שנכתבו והלקחים שלא נכתבו בתחקיר מלחמת יום הכיפורים של מערך ההגנה האווירית

סא"ל (מיל') בעז קמינר, לשעבר ראש תחום הגנה אווירית אינטגרטיבית ומומחה ידע הגנה אקטיבית במטה חיל האוויר התבוננת חוזרת, בראי של 50 שנים לאחור, בתחקיר מערך ההגנה האווירית (נ"מ) ממלחמת יום הכיפורים, מאפשרת בחינה מחדש של תהליכי הלמידה בארגון מלקחי המלחמה שבה למערך היה חלק חשוב בלחימה. האם תחקיר המלחמה של המערך עדיין עומד במבחן הזמן?

55 | חידת אייפינוי המעוזים בבוקר 6 באוקטובר 1973

סא"ל (מיל') די"ר יאיר דוכין, בית הספר למנהל עסקים באוניברסיטה העברית

השאלה אם ניתן להפיק לקחים מאירועים היסטוריים לקראת התרחשויות עתידיות מרחפת מעל תהליכים היסטוריים, ובהם תהליכים צבאיים, שנים רבות. אף כי צירוף נסיבות שונה לחלוטין עשוי להביא לתוצאות דומות, ההיסטוריה - בניגוד לדעות רווחות - אינה חוזרת על עצמה. אסון המעוזים במלחמת יום הכיפורים כמקרה בוחר

מוסף מצוינות טקטית במלחמת יום הכיפורים

16 | הקדמה

18 | גדוד סיור 87

ד"ר אייל ברלוביץ', רת"ח מחקר צבאות זרים במכון לחקר לוחמת היבשה, מערך התמרון - זרוע היבשה
פעולות גדוד הסיור במלחמת יום הכיפורים הן דוגמה למצוינות טקטית. מנגד, סיפור המלחמה של הגדוד מציג גם את הבעייתיות בהפעלתם של כוחות סיור

21 | מבצע "פונטיאק"

אור פיאלקוב, חוקר מלחמות ישראל

מבצע "פונטיאק" ומבצע "אבולעפיה" מדגימים כיצד ניתן לערוך מבצעים בעומק, תוך הסתמכות על המצוינות הטקטית של המפקדים והלוחמים גם ללא מערך האימונים המקובל

24 | שער חזית הצפון: גדוד 13 בארבעת ימי הלחימה הראשונים של המלחמה

ינתן הראל, תלמיד דוקטורט באוניברסיטה העברית

קרב ההגנה שניהלו הכוחות המעטים ברמת הגולן בימים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים, מרמת הנג'ד ועד אחרון החילים, הראה במהלך המלחמה מצוינות טקטית, דבקות במשימה ואחריות. בחינת קרב ההגנה של גדוד 13 מראה את החשיבות של מוצבי ההגנה במהלך המעבר משגרה לחירום

28 | "החצר האחורית" של התכנון המבצעי: בסיס היערכות לצליחת התעלה

סא"ל שי ונטורה, רמ"ד תורה ותפיסות סיוע מנהלתי בחיל הלוגיסטיקה במהלך כל ימי הקרבות, מחציית התעלה ועד הפסקת האש, המשיכו אנשי "החצר" לפעול בנחישות. על אף הכאוס וחוסר האורגניות במבט של 50 שנה לאחור, עמדו המפקדים והחילים במתחם במבחן האש, המנהיגות והחוסן. לא ניתן להתעלם מהדמיון הרב בין מתחם "החצר" למגנים והבמ"קים (בסיסי המבצעים הקדמיים) הקיימים בתפיסות ההפעלה בימינו

32 | פריצת שדה מוקשים בהבקעת חטיבה 7 במזרעת בית ג'ן

אל"ם גלעד אברילינגי, רמ"ח תה"ד, אמ"ץ

פלוגה ג' 641 מימשה את אחריותה המקצועית במהלך קרב ההבקעה וגם אחריו, חרף נתוני פתיחה קשים מאוד. תחושת האחריות העזה שפיעמה באנשי הפלוגה היא שהובילה את לוחמיה לבצע משימות, הגם שהכוח היה מאומן פחות, מיומן פחות, מצויד פחות ופחות כשיר למשימות שהוטלו עליו

36 | הקרב על נפח

מתוך עדותו של סא"ל (מיל') רן גוטפריד

תום ברק, עוזר מחקר במכון לחקר לוחמת היבשה

הסיפור של גדוד 93 ושל רן גוטפריד בקרב על נפח הוא עדות ממקור ראשון למחיר ההפתעה במלחמת יום הכיפורים. ההפתעה הייתה לא רק במישור האסטרטגי - עצם פרוץ המלחמה - אלא התבטאה היטב גם ברמה הטקטית

38 | מצוינות טקטית בפיקוד הזוטר - גדוד 471 במלחמת יום הכיפורים

ד"ר אייל ברלוביץ', רת"ח מחקר צבאות זרים במכון לחקר לוחמת היבשה, מערך התמרון - זרוע היבשה
פעולות גדוד 471 במלחמה, והאופן שבו מפקדי הגדוד פיקדו עליו, הם אחת הדוגמאות למצוינות טקטית של הפיקוד הזוטר, שאפשרה לגדוד למלא את כל משימותיו, תוך מעבר בין צורות קרב, חטיבות ומשימות, קטנות כגדולות

42 | שער חזית הדרום: חטיבה 275 ביומיים הראשונים למלחמה

ינתן הראל, תלמיד דוקטורט באוניברסיטה העברית

בחינת הלחימה בגזרת חטיבה 275 לאורך היומיים הראשונים למלחמה מתמקדת בקרבות ההגנה והחילוץ לאורך הגזרה. ייתכן שאפשר היה להימנע מהם אילו פקודת "שובך יונים" הייתה יוצאת בזמן הראוי, או שלא הייתה מתקבלת פקודה חלקית ולפיה אין לקדם את הטנקים עקב חשש ליצירת ההסלמה

חוקרי מלחמת יום הכיפורים

ואל"ם (מילי) ד"ר שמעון גולן, חוקר להיסטוריה צבאית מהמחלקה להיסטוריה של צה"ל. בעוד הריאיון נערך לפרסום, פרצה מלחמת חרבות ברזל. האם המחקר של מלחמת 2023 יהיה דומה לזה של 1973?

במלאת 50 שנים למלחמת יום הכיפורים ביקשנו לשמוע משניים מהחוקרים המרכזיים של המלחמה את תובנותיהם על מחקר המלחמה ממרחק השנים - פרופ' אורי בר-יוסף, מומחה למודיעין ולביטחון לאומי

ועדת אגרנט מתכנסת. המילה "ישרים" לא יכולה להיכנס לסיפור הישראלי. צילום: אוסף התצלומים הלאומי - יעקב סער

להם תנ"ך, הם נעזרים בו בדיונים או לפעמים מציצים בו לרגע. אם נאמר שמלחמת יום הכיפורים, כמלחמה הגדולה האחרונה של ישראל, אינה רלוונטית בעידן של מלחמה נגד ארגוני טרור, נוכל בכל זאת ללמוד מהמחקר עליה דברים אחדים. למשל נושא השוואת ההפתעה והצורך להגיב על יוזמת האויב. היום אנחנו לא כל כך מודעים אליו, אך כשבוחנים אותו במלחמת יום הכיפורים, רואים שדדו מודע לעצם פעולתו תחת האילוץ הזה ואת ניסיונו לדחות את ההחלטות החשובות כמה שאפשר בתקווה שהמצב יתבהר והוא יוכל לקבל החלטות על קרקע מוצקה יותר.

אם הספר יצא ב־2013, איפה עמד המחקר על מלחמת יום הכיפורים 40 שנה?

במאי 1975 סיימה ועדת אגרנט את עבודתה ועמדה לסגור את החומר ל־30 שנה. ואז אנחנו באנו ואמרנו רגע, בדרך הטבע המסמכים והעדויות היו אמורים להגיע אלינו למחלקת

שמעון גולן, מה יכול לחדש המחקר על מלחמת יום הכיפורים 50 שנה אחרי המלחמה?

כדאי להקדים ולחלק את המחקר על מלחמת יום הכיפורים, המלחמה שכתבו עליה יותר מכול, לשלושה גלים. הכתיבה הראשונית, מייד לאחר המלחמה, הייתה של עיתונאים¹ ואחרים² ויכלה להיסמך אך במעט על מקורות ראשוניים. כתיבה זו הבליטה את המחדל המודיעיני. בגל השני הגיעו ביוגרפיות על נושאי התפקידים העיקריים ואוטוביוגרפיות שלהם. רובם הציגו את נשואיהם באופן חיובי, היו בהם שהעלימו את מה שחשבו שיציגו אותם באורח שלילי. הגל השלישי היה מחקרים המבוססים על מקורות ראשוניים.

הספר **מלחמה ביום הכיפורים** יצא לאור ב־2013, אבל המחקר הסתיים 20 שנה ויותר לפני כן. בשנים שלאחר מכן נחקרו בעיות מסוגים שונים. איני יודע אם יש עוד דברים שיכולים להפתיע אותנו, אבל יש דברים שאפשר ללמוד מהם. אלופים במטכ"ל שקראו את הספר או חלק ממנו אמרו שהוא משמש

ד"ר אמיר גילת, מפקד מערכות

מיתוס מול מציאות.³ קראתי את הספר קצת אחרי שהתפרסם הספר **נעילה** של יואל בן-פורת,⁴ וראיתי המון חורים שחורים בצורה שבה אלי זעירא מתאר את המלחמה. שם התעורר העניין שלי במלחמת יום הכיפורים.

אתה ראתה את הפער?

יותר מזה. בספר שהוצאתם זה עתה **פרל הארבור: התרעה והחלטה**, אומרת רוברטה וולסטטר כי "שורשי ההפתעה בפרל הארבור היו בנסיבות שהשפיעו על אנשים ישרים, מסורים ואינטליגנטיים".⁵ המשפט הזה נכון במקרה של פרל הארבור, אבל כשאתה קורא את בן-פורת אתה מבין שזה לא נכון במקרה הישראלי. המילה "ישרים" לא יכולה להיכנס לסיפור הזה משום שיואל בן-פורת אומר דבר אחד ואלי זעירא אומר דבר הפוך. מישהו כאן לא אומר את האמת בזמן ששניהם יודעים מה קרה.

איך אתה כחוקר מכריע בין שתי הגרסאות?

ב-1998 התבקשתי לחקור מטעם אמ"ן על הנעשה ביום הכיפורים, מחקר ראשון בתולדות אמ"ן. כשהגעתי למחקר הזה כבר היה די ברור מה קרה במלחמה, ובכל זאת קראתי את החומר שנכתב על המלחמה, קיימתי ראיונות רבים ובעיקר ראיתי את כל הידיעות שיואל בן פורת אסף. השערות שאז עוד היו לי סמרו מהסיפור הזה.

ממה?

מאין ספור סימנים המעידים על כך שמה שיש במצרים זה לא תרגיל, זה לא יכול להיות תרגיל, ובכול זאת עד הרגע האחרון כמעט סברו שמדובר בתרגיל. כשהבינו שאין זה תרגיל, עברו להסבר השני - המצרים מפחדים מאיתנו. האפשרות של מלחמה נשללה על הסף לאורך כל הדרך.

כלומר המחקר מגלה שחוסר ההתרעה נבע בגלל רצף של טעויות.

אורי: בגלל טעויות של בודדים. לצה"ל היו מפקדים יוצאים מן הכלל במלחמה. אתה מסתכל על מפקדי האוגדות ורואה שכמעט כולם מתפקדים בצורה טובה מאוד, כך גם מפקדי בסיסים ומפקדי חטיבות, וגם האלופים בסך הכול. הצבא נמצא במבחן כל כך קשה ואחרי 48 שעות הוא כבר יוזם מתקפות נגד בשתי החזיתות. איני מכיר צבא בהיסטוריה שהצליח לפעול כמו שצה"ל פעל - עם יכולות מקצועיות, לוחמים מנוסים ורוח יוצאת מן הכלל.

מלחמה ביום הכיפורים. הספר יצא לאור ב-2013, אבל המחקר הסתיים 20 שנה ויותר לפני כן. צילום הכריכה: מודן, "מערכות" והמחלקה להיסטוריה של צה"ל

היסטוריה שאמורה לחקור את המלחמה. חלף זמן עד שהחליטו לתת לנו שלושה ימים לצילום כל החומר, לא כולל את החומר של אמ"ן למשל. עליתי לירושלים עם עוד שניים, "התלבשנו" על כל מכונות הצילום האפשריות וצילמנו יום ולילה. הספקנו לצלם רק 80%, וכשביקשתי עוד יום סירבו, והחומר נסגר. זה היה השלב הראשון שאפשר את המחקר, אבל עדיין חסרו חומרים. ב-1978 אחרי שחונך ברטוב גמר לכתוב את ספרו על דדו, אפשרו למחלקת היסטוריה לגשת לבית אלמנתו של דדו ברמת אביב, ששם היה חבוי האוצר, ולקחת משם את החומרים. זה היה השלב השני במחקר. קיבלנו גם המון חומרים באדיבותו של חיים ישראלי, יועצו של דיין, כך שלמעשה אפשר לומר שרק מ-1978 היה די חומר למחקר.

אורי, בימים אלה יצא לאור בהוצאת דביר ספרך התאוששות: צה"ל במבחן מלחמת יום הכיפורים. מה אנחנו יכולים לחדש לאחר 50 שנה?

המחקר של שמעון על הפיקוד העליון במלחמת יום הכיפורים מ-2013 היה המחקר המקיף ביותר, אך זהו מחקר תיאורי ואין בו כל כך ממד של ניתוח והסבר. אחד הדברים שחשוב ללמוד מהמלחמה ויכול לשמש למלחמה הבאה הוא איך מקבלים החלטות תחת לחץ איזה טיפוס אישיות מקבל טוב יותר החלטות תחת לחץ ואיך לנוכח זאת יש להכין את הפיקוד העליון. כשבוחנים את מלחמת יום הכיפורים בצורה רחבה ופולשנית מגלים ששורש הבעיה היה תפקוד לקוי של שלושה אלופים - ולא הדרג המדיני או שר הביטחון.

איך מגיעים לתובנות כאלה מבחינה מחקרית?

מי שבעצם שכנע אותי שראש אמ"ן עשה דברים שלא יעשו במלחמה הזאת היה אלי זעירא בספרו **מלחמת יום הכיפור:**

אבל?

חלקם עשו טעויות. לכן אני חושב שאם צה"ל רוצה להפיק ממנו מסקנות, צריך לבחון את שאלת התפקוד: למה היו כאלה שתפקדו מצוין, למה היו כאלה שתפקדו לא טוב. ההסברים לכך ישמשו למינוי האלוף הבא והרמטכ"ל הבא. המלחמה הבאה תהיה כנראה לא פחות מלחיצה ממלחמת יום הכיפורים. את הדרג המדיני אנחנו לא בוחרים, אבל הצבא יכול לפחות לדאוג לכך שהמפקדים שניהלו אותה יהיו האנשים המתאימים ביותר, כדי שהנזק שייגרם יהיה הקטן ביותר.

שמעון, מה אתה אומר על סוגיית המפקדים?

הרמטכ"ל אמנון ליפקין-שחק סיכם הרצאה שנתתי בזמנו על הפיקוד העליון לפרורם מטכ"ל במילים: "תזכרו שלמפקדים שניהלו את מלחמת יום הכיפורים זאת הייתה המלחמה הרביעית", כלומר לאחר מלחמת העצמאות, סיני וששת הימים. היה להם ניסיון קרבי שאין לאף מפקד היום. למרות הים ההפתעה ונקודת המוצא הקשה שהייתה למפקדים, הם

הצליחו להגיב על יוזמת האויב ובסופו של דבר צה"ל הגיע ל-101 ק"מ מקהיר ו-40 ק"מ מדמשק. זה מעיד על אופיו של הצבא.

איזה לקח המפקדים הנוכחיים של צה"ל צריכים ללמוד מכשלון מתקפת 8 באוקטובר 1973 ובכלל?

אורי: הם צריכים לנתק בין הציפיות שיש להם לפני המלחמה ובין המצב שיתקבל בשטח. היכולת לקרוא בצורה נכונה את שדה הקרב, להבין בפני מה אתה עומד, להבין איפה החולשות שלך, איפה החוזקות שלך ולשכוח ממה שחשבת קודם - זו הגאונות של המפקד.

שמעון: אפשר ללמוד מהדוגמה של גורודיש בפתיחת המלחמה. הוא פועל לצליחת התעלה בלי שום קשר למצב, ובשעות הקריטיות של המתקפה נוצר מצב מיוחד שבו הרמטכ"ל נמצא בישיבת הממשלה, סגן הרמטכ"ל נמצא בפיקוד הצפון, האיש המרכזי במצפה הוא גנדי, ואז מתחולל התהליך הבא. גורודיש פונה לגנדי ומבקש משהו, גנדי פונה לאבנר שלו, רל"ש הרמטכ"ל, שלו מכניס פתק לדדו, דדו מגיב וחוזר חלילה. מן קצב בלתי הגיוני בתווך שבין המטה הכללי ובין אחד הפיקודים. גורודיש לא ידע מה למעשה קורה בפיקוד.

אורי: אני יכול להוסיף שאחת הטעויות הגדולות של דדו כרמטכ"ל היה לתת קרדיט גדול מדי למפקדים שתחתיו, בייחוד לגורודיש. הלך שרמטכ"ל כיום יכול ללמוד מכך הוא לשבת במקום שממנו אפשר לנהל את המלחמה, ולא להגביל עצמו בשל ישיבות ממשלה.

מה עוד צריך לחקור על המלחמה הזאת? איך יראה המחקר על מלחמת יום הכיפורים במלואות 100 שנים?

אורי: כל נושא חיל האוויר לא נחקר. ענף ההיסטוריה של חיל האוויר כתב על החיל כעשרה כרכים, חלקם עוסקים בנושאים טכניים לחלוטין או סיכומי גיחות. אך השאלה המרכזית היא תהליך קבלת ההחלטות והפקודות במטה חיל האוויר. הדיונים האלה עדיין סגורים בפנינו. אנחנו צריכים לדעת למשל איך קרה שחיל האוויר המשיך לאורך כל הדרך לתקוף שדות תעופה ערביים. לשאלה זו השלכות מבצעיות חשובות. זוהי המלחמה הקשה ביותר שחיל האוויר ניהל, ובניגוד לאופי החיל, שהוא אבי אבות התחקירים, במלחמה זו לא אין תהליך לימוד, וצריך להבין מדוע.

שמעון: עוד דבר שלא נחקר הוא פיקוד הצפון. התפרסם מחקר על מפקדת פיקוד הדרום במלחמה, אך אין לו מחקר מקביל בצפון.

הצבא נמצא במבחן כל כך קשה ואחרי 48 שעות הוא כבר יוזם מתקפות נגד בשתי החזיתות. איני מכיר צבא בהיסטוריה שהצליח לפעול כמו צה"ל פעל - עם יכולות מקצועיות, לוחמים מנוסים ורוח יוצאת מן הכלל

ואחרי שכבר ערכנו את השיחה, פרצה לפתע מלחמת חרבות ברזל. חזרנו אליכם לתובנות קצרות וראשוניות - מה בין מלחמת יום הכיפורים לחרבות ברזל?

אורי: 7 באוקטובר 1973 היה היום הקשה ביותר במלחמת יום הכיפורים, היום שבו חזיתות הגולן והתעלה עמדו בסכנה, חיל האוויר כשל במשימתו לסייע ושר הביטחון דיבר על איום לבית השלישי. זהו היום שבו מחיר כשל ההתרעה של אמ"ן הגיע לשיאו.

מתקפת הפתע 50 שנה לאחר מכן חשפה כשל התרעתי חמור

התאוששות. כשבוחנים את מלחמת יום הכיפורים בצורה רחבה ופולשנית מגלים ששורש הבעיה היה תפקוד לקוי של שלושה אלופים. צילום הכריכה: דביר

ארטילריה של צה"ל במלחמת יום כיפור. במהלך השנים ניסו גורמים חיצוניים להשפיע על המחקר. צילום: אוסף התצלומים הלאומי, מנשה עזורי

המודיעין לבחינת המערכת כולה. במהלך השנים האלה ניסו גורמים חיצוניים להשפיע על המחקר. למשל, מכל החומר שהיה בידיי עליה שדדו הגיע למסקנה שצה"ל זקוק להפסקת אש, והוא ימליץ לדרג המדיני על צליחה בתנאי שהיא תשפיע על מצרים להסכים להפסקת אש. בעת המחקר טען בפניי אבנר שלו "מה פתאום, לא נכון, מה שדדו רצה זה לצלוח". בשל כך רמ"ח היסטוריה אורי אלגום זומן ללשכת ראש מה"ד אמיר דרורי שאמר "טוענים בפניי שאתם מסלפים את ההיסטוריה". הלכתי לחדרי, הבאתי את הקלטות ופשוט השמעתי לו את הקטעים שבהם דדו אומר "אני רוצה הפסקת אש", "צה"ל זקוק להפסקת אש". הוא אומר את זה לא פעם, לא פעמיים ולא שלוש. דרורי פסק "אם לא זייפתם את הקלטות, אתם צודקים". זהו ניסיון אחד מתוך כמה ניסיונות להשפיע על המחקר. היום נשאלת השאלה אם המחקר על המערכת הנוכחית יישא מאפיינים דומים.

לא פחות. ממדי הכשל עדיין אינם ברורים, אך מכל מה שניתן להבין עתה, נראה כי מדובר בראש ובראשונה בכשל איסופי ולא בדבקות בקונספציה שהייתה שורש כל רע במלחמה ההיא. ההשוואות עוד תעשינה והלקחים עוד יילמדו, אבל כבר עתה ברור כי ההיסטוריה חזרה על עצמה - ובצורה טרגית עוד יותר.

מבחינת המחקר אפשר לראות כי מקורות ראשוניים רבים על מלחמת יום הכיפורים הופצו לקהל הרחב רק ארבעים שנה אחרי המלחמה. באותה עת לערך הופצו מחקרים של המחלקה להיסטוריה וכן פורסמו ספרים של חוקרים הנסמכים גם על מרב המקורות הראשוניים. לפחות בחלק מהספרים הללו עבר הדגש מהטלת האשם על המודיעין לבחינת המערכת כולה

שמעון: מבחינת המחקר אפשר לראות כי מקורות ראשוניים רבים על מלחמת יום הכיפורים הופצו לקהל הרחב רק ארבעים שנה אחרי המלחמה. באותה עת לערך הופצו מחקרים של המחלקה להיסטוריה וכן פורסמו ספרים של חוקרים הנסמכים גם על מרב המקורות הראשוניים. לפחות בחלק מהספרים הללו עבר הדגש מהטלת האשם על

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

משה דיין במלחמת יום הכיפורים: הערכה מחודשת

משה דיין לא התמוטט, בניגוד לטענת מבקריו, והערכותיו המקצועיות היו בדרך כלל מבוססות כשמביאים בחשבון את המידע שעמד לרשותו מהמודיעין ומעמיתיו. עם זאת, אין ספק שהוא אפשר לפקודיו לראות את שהפריע לו וערער את ביטחונם זהו כישלוננו מנהיגותי, ועל כך הוא שילם מחיר יקר של אובדן האמון בו וקריסת מעמדו המיוחד בציבוריות הישראלית

שר הביטחון משה דיין. לפני המלחמה היה דיין ערני וחושש, אך בהדרגה, משלא קרה דבר, נכנע לאט להערכות הבוטחות של זעירא וקציני המודיעין שלו. צילום: לשכת הפרסום הממשלתית - יעקב סער

משה דיין, המצביא עם רטיית העין השחורה, היה אחת הדמויות האייקוניות הבולטות בישראל משנות ה־50 עד שנות ה־70. תחילה ביסס את מעמדו כרמטכ"ל שהוביל ניצחון על מצרים בסיני 1956, ולאחר מכן כשר ביטחון כאשר ישראל זכתה בניצחונותיה הגדולים ביותר ביוני 1967. לאחר המלחמה המשיך לשרת כשר הביטחון ונהנה ממעמד סמכותי מיוחד. הציבור בישראל ראה בו "מר ביטחון", וחש אמון במנהיגותו. בבחירות לכנסת השמינית ב־1973 הסיסמה של מפלגת העבודה, מפלגתו של דיין, הייתה: "מצבנו מעולם לא היה טוב יותר".

לפיכך, תוצאות מתקפת הפתע ב־6 באוקטובר 1973 והתבוסות הראשונות במלחמת יום הכיפורים היו זעזוע הרסני להנהגת האומה ולדיין עצמו. ועדת אגרנט מצאה כי התנהלותו הייתה סבירה והפנתה אצבע מאשימה כלפי ההנהגה הצבאית. עם זאת, דיין לא חמק מפסק הדין של דעת הקהל.

בעשורים שלאחר המלחמה נסגרו ארכיוני הרשמיים של ישראל בפני חוקרים. לפיכך, היסטוריות המלחמה הראשונות נכתבו על ידי היסטוריונים שזכו לגישה מיוחדת, בין לאנשים המעורבים ובין למקורות מסווגים הקשורים למלחמה. בחיבורים מוקדמים אלה מתואר דיין, בעיקר בימיה הראשונים של המלחמה, כמי שנכנע לפניקה ויאוש

בעשורים שלאחר המלחמה נסגרו ארכיוני הרשמיים של ישראל בפני חוקרים. לפיכך, היסטוריות המלחמה הראשונות נכתבו על ידי היסטוריונים שזכו לגישה מיוחדת, בין לאנשים

פרופ' איתן שמיר, ראש מרכז בגין-סאדאט והמחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בר-אילן

7 באוקטובר, איבד דיין את סמכותו לניהול המלחמה בעיני גולדה ושריה, ואת מקומו תפס דדו.² במחקר אחר טענו שני חוקרים, אורי בר יוסף ורוז מקדזמוט, כי ביצועי של דיין בימים הראשונים של המלחמה היו עלובים, וביקרו בייחוד את החלטותיו ב-7 באוקטובר.³ לאחר ביקור בחזית הצפונית התקשר דיין למפקד חיל האוויר, אלוף בני פלד, והורה לו לחדול לאלתר ממבצע "תגר", שמטרתה הייתה להשמיד את מערך ההגנה האווירית של מצרים בתעלה. המבצע נקטע באיבו וחיל האוויר נאלץ להפנות את כל משאביו לגולן. המחברים מתארים פקודה זו כ"ככל הנראה ההחלטה הגרועה ביותר לאורך המלחמה". במהלך ביקורו בחזית המצרית נתן דיין לאלוף שמואל גונן "עצה ראשונית" לנטוש את קו בר לב ולסגת לעומק סיני. היקף הנסיגה שהוצעה אינו ברור.⁴ אילו התקבלה עצה זו, לא יכלה ישראל להוציא לפועל את מתקפת הנגד המנצחת ולחכות התעלה. החלטות אלה, הם טוענים, "חשפו סימני פאניקה".⁵ על רקע דברים אלה מטרת המאמר להעריך מחדש את תפקידו של דיין במהלך המלחמה על רקע חשיפתם של מסמכים חדשים לעיון הציבור, ומחקרים חדשים על המלחמה.⁶

בימים שלפני פרוץ המלחמה הצטברו ידיעות על היערכות מצרית וסורית אבל זעירא ובכירי אמ"ן דבקו בעמדתם שאין פניה של מצרים למלחמה. כששאל דיין את זעירא האם שמע משהו באמצעי האזנה המיוחדים השיב לו זעירא "שקט לגמרי". דיין לא ידע שזעירא לא הפעיל למעשה את האמצעים הללו

הדרך למלחמה:

אפריל 1973 - 6 באוקטובר 1973

בתחילת 1973 היה דיין ערני לאפשרות שמצרים תפתח במלחמה. ב-1 בדצמבר 1972 פתח דיין בפגישה עם המטכ"ל והצהיר כי הם חייבים להניח שהמצרים יזימו פעולה צבאית ב-1973.⁷ דיין קבע שזו עלולה להיות מלחמת התשה מחדשת, ניסיון לחצות את התעלה בכוח גדול ולהשיג אחיזה לשם הישג מדיני, או כל אפשרות ביניים אחרת. עם זאת, עמדתו זו עמדה בניגוד לעמדת ראש אמ"ן, אלוף אלי זעירא, שהתעקש כי "ההסתברות שמצרים תזיזו מלחמה (מכל סוג שהוא) נמוכה וההסתברות לכך שמצרים תנסה לחצות את התעלה קרוב לאפס".⁸ במהלך אפריל 1973 העמיק פער ההערכה בין דיין לראש אמ"ן זעירא. בעוד זעירא החזיק בדעה שסאדאט לא יפתח במלחמה בשום מצב, דיין סבר שמלחמה היא אפשרות מעשית עבור סאדאט, שלא חיפש ניצחון מוחץ אלא הישג מסוים.⁹ בעקבות זאת הכריז צה"ל על כוננות גבוהה בשם "כחול לבן". ממאי עד אוגוסט נקט צה"ל בשורה של צעדים כדי להוכיח את מוכנותו למלחמה שלישית.¹⁰ ב-21 במאי הצהיר דיין כי קיימת סבירות גבוהה שמצרים וסוריה יפתחו במלחמה לקראת סוף המלחמה. ירדן כנראה תישאר מחוץ למלחמה, עיראק, לוב ומדינות ערביות אחרות ישלחו תגבורת. עוד הוסיף: "אנחנו הממשלה אומרים למטה הכללי: ג'נטלמנים בבקשה להתכונן למלחמה".¹¹ כשלא פרצה מלחמה והכוננות

המעורבים ובין למקורות מסווגים הקשורים למלחמה. בחיבורים מוקדמים אלה מתואר דיין, בעיקר בימיה הראשונים של המלחמה, כמי שנכנע לפניקה וייאוש. בניגוד לדיין, גולדה מאיר והרמטכ"ל דוד (דדו) אלעזר, תוארו כקרי רוח ומאוזנים. שתי דוגמאות בולטות שעיצבו את הנרטיב ההיסטורי במשך שנים היו מלחמת יום הדין של חיים הרצוג שפורסם לראשונה ב-1975, והביוגרפיה של חנוך ברטוב על דוד אלעזר, דדו, שיצא לאור ב-1978.

הרצוג הצביע על שורה של כישלונות של דיין: ב-6 באוקטובר הטיל דיין וטו על בקשתו של דדו לגיוס מלא של מערך המילואים. ב-7 באוקטובר ביקר בחזיתות רק כדי להפיץ פסימיות ונתן עצות תבוסתניות לנסיגות עמוקות בגולן ובסיני. ב-10 באוקטובר התלבט אם לפתוח במתקפת נגד בסוריה, והשאיר את ההחלטה לגולדה מאיר.¹ ככלל, על פי הרצוג, דיין היה שרוי בהלם, סמכותו נופצה לאחר 7 באוקטובר ועד סוף המלחמה הודח.

סיוע אמריקני לישראל ביום הכיפורים - מבצע "ניקל גראס". דיין סירב למכה מקדימה ולטיסות סיור מחשש לאיבוד התמיכה האמריקנית במקרה שישראל תהיה זו שתפתח ראשונה במלחמה. צילום: ויקיפדיה

הביוגרפיה של ברטוב נועדה לנקות את שמו של דדו לאחר מותו המוקדם. ואכן דדו, שנאלץ להתפטר על ידי אגרנט, הוא הגיבור הטרגי של המלחמה. בעודו אחראי לכמה שגיאות בתחילת המלחמה, הוא התאושש מההלם של הימים הראשונים וניווט את הספינה למקום מבטחים. עם זאת נראה שכדי להבליט את הישגיו של דדו, מצא ברטוב לנכון להדגיש ולהגזים בכישלונותיו של דיין. ברטוב טען כי בעקבות הכינוס הדרמטי של הקבינט, באחר הצהריים של

הביוגרפיה של דיין מאת כותב המאמר. המטרה מבחינתו הייתה לשמור על הפסדים נמוכים, מכיוון שהתשה ושחיקה היו הבעיה העיקרית. כריכת הספר: מודן, מערכות ומשרד הביטחון

בשעות הראשונות ערפל המלחמה היה כבד וקשה היה להעריך את המצב. אולם נראה היה שהעניינים מתנהלים כמתוכנן וכי הקווים בשתי החזיתות מחזיקים מעמד למרות ההצלחות המצריות המקומיות הצפויות. ניתן לתאר את המצב בתוך המטכ"ל ובממשלה בנקודה זו כאופטימיות זהירה.¹³ בשעות הערב החליטו דיין והמטכ"ל להוציא לפועל את "תגר", התוכנית לתקיפת מערך הטילים המצרי בתעלה.¹⁴ דיין העדיף לתקוף את הגשרים שעל התעלה כדי לסייע לכוחות הקרקע. עם זאת הוא נענה לדדו ולפלד שהתעקשו שחיל האוויר יתמקד קודם כול במערך הנ"מ בתעלה ובהמשך יסייע לכוחות הקרקע. סמוך לשעה 03:00 התבררה בהדרגה חומרת המצב בגולן. נדמה היה שהפחדים הגדולים ביותר של דיין מתגשמים. הוא שאל על יכולתו של חיל האוויר לסייע לכוחות היבשה בגולן, ונאמר לו כי רק טייסת אחת הוקצתה לכך.¹⁵ בשעה 05:00 עדכן דדו את דיין כי הכוחות הסוריים פרצו את הקווים בגולן, אך בסיני המצב נראה קצת יותר טוב.¹⁶ דיין, כמו תמיד, העדיף להיות קרוב להתרחשות והחליט לטוס לפיקוד הצפון. בהגיעו לשם בשעה 06:00 עדכן אותו אלוף יצחק

הסתיימה באוגוסט, זעירא הוכח כצודק ודיין החל להישען יותר ויותר על הערכותיו.

בימים שלפני פרוץ המלחמה הצטברו ידיעות על היערכות מצרית וסורית אבל זעירא ובכירי אמ"ן דבקו בעמדתם שאין פניה של מצרים למלחמה. כששאל דיין את זעירא האם שמע משהו באמצעי האזנה המיוחדים השיב לו זעירא "שקט לגמרי". דיין לא ידע שזעירא לא הפעיל למעשה את האמצעים הללו. רק ביום שבת בבוקר 6 באוקטובר בעקבות הידיעה שהגיעו מאשרף מרואן "המלאך", המרגל המצרי הבכיר בלונדון דרך ראש המוסד צבי זמיר שפגש אותו שם, הבינה ההנהגה הישראלית שעומדת לפרוץ מלחמה. אולם גם אז התייחס זעירא בספקנות לידיעה זו ודיין המשיך להישען על הערכותיו של זעירא. בעיה נוספת הייתה שההנהגה הישראלית הבינה מהידיעה שהמלחמה תפרוץ בשעה 18:00 כאשר למעשה השעה הנכונה הייתה 14:00.

דין הורה לחופי לרכז את כל הכוחות העומדים לרשותו כדי לחסום את הצירים היורדים לרמת הגולן. משלא הצליח ליצור קשר עם דדו, התקשר למח"א בני פלד והורה לשלוח מטוסים באופן מיידי כדי לעצור את ההתקדמות הסורית, אף על פי שחיל האוויר כבר החל במבצע "תגר" במצרים

בבוקר יום שבת נפגשו בשעה 06:00 דיין ודדו. בישיבה דרש דדו גיוס מלא, מכה מקדימה בסוריה וטיסות צילום באמצעות מטוסים לא מאוישים מעבר לתעלה. בשל עננות כבדה בגולן, המכה המקדימה תוכננה לא נגד מערך טילי הנ"מ הסורי כי אם נגד שדות תעופה סוריים. דיין סירב למכה מקדימה ולטיסות סיור מחשש לאיבוד התמיכה האמריקנית במקרה שישאל תהיה זו שתפתח ראשונה במלחמה. לאחר ויכוח קצר עם דדו הסכים דיין לגייס אוגדה לדרום ואוגדה לצפון ואת מילואי חיל האוויר. בדיון זה דיין עדיין לא היה משוכנע שהמלחמה תפרוץ בוודאות. בשעה 09:00 התקיים דיון בראשותה של ראש הממשלה עם חברי המטבחון, הרמטכ"ל, ראש אמ"ן וראש המוסד. בדיון קיבלה גולדה את עמדתו של דדו לגבי הגיוס המלא שדרש, ומנגד את דעתו של דיין בשני הנושאים האחרים ולא אישרה מכה מקדימה וטיסות סיור.

בשעה 14:00 פרצה המלחמה והפתיעה את הממשלה ופיקוד צה"ל שהתכוננו לשעת פתיחת המלחמה בשעה 18:00. לעובדה זו היו השלכות כבדות משקל על המשך המערכה מכיוון שחיל האוויר נתפש לא מוכן ושתי חטיבות השריון הסדירות בדרום, 401 ו-460, לא נפרשו בזמן בתעלה.

8-6 באוקטובר: הפתעה ומחירה

ב-6 באוקטובר, בשעה 13:55, החלה המתקפה המצרית-סורית. בשעות הראשונות של המלחמה בסיני לחמו ארבעה גדודים ישראליים, שתוגברו מאוחר יותר בשישה גדודים, בסיוע 28 תותחים נגד יותר מ-80 גדודים מצריים שנתמכו ב-1,600 תותחים; בגולן נלחמו שבעה גדודים ישראליים, שנתמכו ב-44 תותחים, נגד 54 גדודים סוריים שנתמכו ב-900 תותחים.¹²

דוד במסיבת עיתונאים בתל אביב, 8 באוקטובר. דדו ודיין דיווחו בשורות טובות לממשלה, אך לא היו מודעים לכישלון בסיני ולהיקפו. צילום מסך

בשעה 07:00, בתגובה למשבר בגולן, החליטו דדו ופלד לבטל את "תגר", התוכנית להשמדת טילי מערך טילי הנ"מ בתעלה, ובמקום זאת להוציא לפועל את תוכנית האחות לחזית הסורית, "דוגמן",²⁰ שינוי המשימה הצריך שמונה שעות הכנה. "תגר" הוכנה כראוי והצליחה בתחילה, אך "דוגמן" יצאה לפועל תוך ארבע שעות וחצי בלבד לאחר קבלת ההחלטה. ההחלטה התבררה כשגויה - "תגר" מעולם לא הושלמה וההחלטה הפזיזה על "דוגמן" הביאה בין השאר לכישלונה. לאחר המלחמה הואשם דיין על שנבהל, שקל לפנות את כל הגולן²¹ ולחץ על חיל האוויר לבטל ללא צורך את "תגר" וליזום בחופזה את "דוגמן".²² התיעוד הזמין כיום של הדיונים מפריך את הקביעות הללו.

דיין חזר לתל אביב. בשעה 08:35 אמר דיין לדדו כי הוא מאמין שחיל האוויר יוכל לעכב את ההתקדמות הסורית בדרום הגולן עד שתגיע תגבורת קרקעית. בנוגע לסיני - החדשות לא היו טובות, דיין סבר כי יש צורך לפרוץ קו הגנה רחוק יותר, ולהכיר בכך שקו בר לב אבד.²³ זמן קצר לאחר מכן הגיע דיווח על החמרה במצב בדרום. דיין החליט לטוס גם לחזית הדרום. הוא הגיע למפקדת פד"ם בשעה 11:45 ותוודרך על ידי אלוף גונן.

(חקה) חופי כי הסורים פרצו את קווי ההגנה בדרום הגולן ואין כוחות צה"ל שיעצרו את התקדמותם אל יישובי עמק הירדן. דיין הורה לחופי לרכז את כל הכוחות העומדים לרשותו כדי לחסום את הצירים הירודים לרמת הגולן. משלא הצליח ליצור קשר עם דדו, התקשר למח"א בני פלד והורה לשלוח מטוסים באופן מיידי כדי לעצור את ההתקדמות הסורית, אף על פי שחיל האוויר כבר החל במבצע "תגר" במצרים.¹⁷ "בני, בית המקדש השלישי על כתפך", אמר לפלד.

בשעה 06:30 הצליח להגיע לדדו וביקש להעביר את העתודה היבשתית האחרונה של המטכ"ל, אוגדה 146, לחזית הסורית. דדו, ש-15 דקות קודם לכן הגיע למסקנה זהה, אמר לדיין שהוא כבר נתן את ההוראה.¹⁸ זו הייתה החלטה גורלית - אם יקרה הבלתי צפוי וגם ירדן תצטרף למלחמה - יוותר רק כוח קטן ודל אמצעים שיתמודד מול הצבא הירדני. למרבה המזל הירדנים, מסיבותיהם, לא פתחו חזית נוספת ועד סוף היום הפכה אוגדה 146 את הקערה על פיה. בינתיים הכין חופי את פירוק הגשרים מעל נהר הירדן, קו ההגנה האחרון ממערב לגולן. דיין אמר לחופי כי הוא מתנגד, שכן הוא מאמין שתגבורת תגיע תוך שעות ותאפשר מתקפת נגד.¹⁹

השופט שמעון אגרנט שעמד בראש ועדת אגרנט. הוועדה מצאה כי התנהלותו של דיין הייתה סבירה והפנתה אצבע מאשימה כלפי ההנהגה הצבאית. עם זאת, הוא לא חמק מפסק הדין של דעת הקהל. צילום: זאב רדובן, באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון

להניח שאם ירדן תצטרף למערכה היא תשלח את כוחותיה לסוריה ולא תפתח חזית נוספת.³⁴ לגולדה אמר שהוא מתנגד לבקשת הפסקת אש, אבל אם זה יקרה - לא יצטער. המטרה מבחינתו הייתה לשמור על הפסדים נמוכים, מכיוון שהתשה ושחיקה היו הבעיה העיקרית.³⁵ פרט לדיין, גם אחרים הציגו הערכות קודרות, כולל גולדה, ואפשר להעריך שהם קיוו לשאוב ממנו עידוד. הופעתו העגומה טלטלה את השרים. הם לא יכלו לזהות את דיין של פעם. השר ישראל גלילי ביקש לזמן את דדו לשמוע הערכה נוספת. דדו נכנס לחדר, הרוגע שלו והביטחון העצמי שינו את האווירה בחדר הדיונים. באופן כללי הוא הסכים עם הערכתו של דיין, אך הוסיף כי הוא מתנגד לנסיגה למעברים בסיני בשלב זה. מעודד מההצעות להתקפת נגד שהגיעו אליו משרון ומגונן, הציע דדו לעכב כל החלטה עד שיבקר בחזית ויראה בעצמו אם יש לסגת למעברים, לייצר קו הגנה ליד ציר הארטילריה או לצאת להתקפת נגד. היתכנותן של שתי האפשרויות האחרונות, לדבריו, מוטלת בספק, אך האפשרות הראשונה היא הקרבה גדולה, ולכן הוא ביקש לעצמו כמה שעות לפני שיחליט.³⁶ דיין, שבשלב זה כבר נודע לו שכוחות תגבורת הגיעו לחזית, תמך בהצעותיו של דדו.³⁷

בשעה 12:20 נודע לו כי מבצע "דוגמן" להשמדת מערך הנ"מ הסורי בצפון נכשל.²⁴ דדו אף הודיע כי יחידות המילואים לא יגיעו לחזית סיני לפנות ערב.²⁵ בתגובה הודיע דיין לגונן כי אם כך יהיה - עליו לפתוח קו הגנה חדש. הוא נתן לו את החירות להחליט היכן.²⁶

בשעה 12:30 דיווח גונן לדדו כי אינו יכול עוד להחזיק בקו הארטילריה (10 ק"מ מהתעלה) ולכן בכוונתו לסגת למעבר הר סיני ולהמתין להגעת המילואים.²⁷ בשלב זה עזב דיין את הקו הדרומי בחזרה לתל אביב. בסביבות 13:00 דיווח מפקד אוגדה 143, אריאל שרון, כי כוח גדול שנמצא באוגדה שלו הגיע מוקדם מהצפוי ומוכן להצטרף לקרב. לנוכח המידע החדש קיים גונן הערכת מצב מחודשת והודיע לדדו כי בכוונתו להחזיק בקו הארטילריה במקום לסגת למעברים.²⁸

לאחר המלחמה נמתחה על דיין ביקורת גם על כך.²⁹ כרמית גיא, שכתבה את הביוגרפיה של בר לב, ציינה כי דיין העריך שצה"ל לא יוכל להחזיק בדרך הארטילריה והתעלמה מהעובדה שדיין הסתמך על הערכתו של גונן.³⁰ לעדכון של שרון על הגעת יחידותיו הייתה השפעה דרסטית על הערכת המצב ועל המורל הן בפד"ם והן במטכ"ל. במקום לדבר על נסיגה, דיברו כעת על התקפת נגד, שאם תצלח, תאפשר לצה"ל לחצות את התעלה.³¹

דיין, שהיה בדרכו לתל אביב, לא היה מודע לתפנית האחרונה באירועים. למיטב ידיעתו, בשתי החזיתות נפרצו קווי ההגנה וחיל האוויר לא הצליח לנטרל ההגנ"א של האויב. בסביבות השעה 14:30 נכנס דיין למשרד הרמטכ"ל ושיתף אותו בדאגותיו העמוקות: "זה עכשיו למען הישרדותה של ישראל", אמר.

לאחר המלחמה הואשם דיין על שנבהל, שקל לפנות את כל הגולן ולחץ על חיל האוויר לבטל ללא צורך את "תגר" וליזום בחופזה את "דוגמן". התיעוד הזמין כיום של הדיונים מפרץ את הקביעות הללו

הוא חשש שהמלחמה מתפתחת לתחרות שחיקה, ובקצב האבדות הנוכחי צה"ל לא יוכל לעמוד בה לאורך זמן.³² דיין פנה אל דדו וביקש את הערכתו. בתגובה השיב לו דדו כי הוא מסכים עימו וכי תוכנית הנסיגה לסיני תואמת את תוכניות המגירה של צה"ל. עם זאת, הוא האמין כי הסורים מאבדים מומנטום ומנסה לברר מה מצבם של המצרים.

מלשכת הרמטכ"ל עבר דיין לשיבת קבינט ב־14:50, בה הציג הערכה עגומה: צה"ל לא יוכל לחזור לעמדותיו הקדמיות לאורך תעלת סואץ. בהמשך התברר כי הערכתו נכונה. הוא גם הודה כי לא העריך כראוי את עוצמתו של האויב. "הערבים נלחמים היטב בעת הזו", אמר. "מפעילים טילי נ"ט ונ"מ, מנטרלים את חיל האוויר הישראלי ואת היתרון האווירי". גם בהערכה זו צדק.

דיין הציע לסגת לקו הגנה חדש בסיני, לארגן מחדש ולהבטיח סיוע אמריקני, מכיוון שחשש שזו תהיה מלחמה ארוכה. לאחר מכן הוסיף: "יתכן והוא פסימיסט מדי", מה שמעיד על כך שהוא היה מודע לכך שדעתו על המצב הייתה קשה.³³ בנוגע לחזית הסורית אמר כי הוא סבור שהסורים נבדקו, ולכן סביר

שתי הפגישות, עם הרמטכ"ל ועם הקבינט, השפיעו על מעמדו וסמכותו של דיין. הוא נתפס והוצג במהלך המלחמה ולאחריה כפסימי, חסר פרספקטיבה וחסר יכולת להכריע. לעומתו דדו נתפס כמי שמשדר ביטחון ואופטימיות ושומר על מורל גבוה. דדו הצטייר בשלב זה כמי שמוביל את ההחלטות, בעוד דיין נדחק הצידה בעוד סמכותו מתערערת ומאוגרת.

בבוקר 8 באוקטובר החליט דדו על התקפות נגד הסורים והמצרים, בתקווה לשנות את פני המלחמה. קצת לפני חצות הוא דיווח לדיין על החלטתו. משוכנע מביטחונו של דדו, נתן דיין את אישורו.³⁸ דיווחים ראשוניים הצביעו שמתקפות הנגד בשתי החזיתות מתקדמות כמתוכנן. המורל בתל אביב היה גבוה ודדו ביקש לפרסם הצהרה פומבית על נקודת מפנה במלחמה.³⁹ אולם בעוד בגולן הלך המצב והתערער, עיוות ערפל המלחמה את הבנת המצב האמיתי בסיני. במסיבת עיתונאים בערב אמר דדו: "נתקוף ונמשיך לתקוף. ננחית מכות ונשבור להם את העצמות".⁴⁰ דדו ודיין דיווחו בשורות טובות לממשלה, אך לא היו מודעים לכישלון בסיני ולהיקפו.

פרט לדיין, גם אחרים הציגו הערכות קודרות, כולל גולדה, ואפשר להעריך שהם קיוו לשאוב ממנו עידוד. הופעתו העגומה טלטלה את השרים. הם לא יכלו לזהות את דיין של פעם. השר ישראל גילי ביקש לזמן את דדו לשמוע הערכה נוספת. דדו נכנס לחדר, הרוגע שלו והביטחון העצמי שינו את האווירה בחדר הדיונים

9-10 באוקטובר: בלימה

ב-9 באוקטובר בשעה 00:25 הגיעו דיין ודדו לפד"ם והבינו שמתקפת הנגד נחלה תבוסה מהדהדת. כשנדודע לו הדבר השיב דיין: "צריך ללמוד מחדש את המציאות [...] ההערכות שלנו לגבי מה חיל האוויר שלנו יכול לעשות קרסו. אין פתרונות מהירים, ונצטרך להילחם עד שתתקבל הכרעה". דיין התווה אסטרטגיה לימים הבאים, וחזר עליה מאוחר יותר במטכ"ל: סוריה תחילה - לחץ מלא על סוריה, החלשה יותר, כדי להוציאה מהמלחמה. בחזית המצרית - להגן במחיר אישי ללא כל פעולה התקפית.⁴¹

ההבנה שישראל עומדת בפני מסע התשה ארוך שקעה אט אט, ואף אפשרות לסיום המלחמה לא נראתה טובה: אם ישראל תבקש הפסקת אש - היא תכיר בתבוסה. המשך המלחמה בדרך זו יביא לשחיקה שישראל לא הייתה יכולה להרשות לעצמה. בשלב זה סיוע ממדינות אירופה, שהיו תחת איום אמברגו נפט ערבי, לא עמד על הפרק, ותמיכה חומרית מהאמריקנים עוד לא הייתה מובטחת. כמו כן, היה סיכון שמדינות ערביות נוספות יצטרפו וישלחו כוחות.

ברוח הדברים דיבר דיין עם הרמטכ"ל והקבינט על הערכות למערכה ארוכה, והעדיף לומר לציבור את האמת. הוא עדיין האמין שצה"ל צריך להכין קו הגנה שני בעומק סיני, אבל כשגולדה מאיר שאלה אותו כמה זמן צה"ל יכול להחזיק שם השיב: "לנצח".⁴² אף על פי כן, הוא לא הורה על צעדים מעין אלה, אלא רק שבחזית הסורית לא יהיו נסיגות, "אפילו לא

סנטימטר", ובחזית המצרית הפיקוד יעריך מהם קווי ההגנה הטובים ביותר.

כעת הגיע תורו של דדו להיות פסימיסט באומרו "המצב רע וקשה",⁴³ לעומת דיין שכבר צבר ביטחון מסוים. "יש מציאות חדשה", הסביר דיין, "ואנחנו צריכים להתארגן בהתאם [...] עלינו לקבל את העובדה שאיננו יכולים להדוף את המצרים מעבר לתעלה".⁴⁴ הוא הגדיר את המטרה כך: לתקוף בסוריה כדי לאלץ את הסורים להפסיק את הלחימה, גם ללא הסכמה רשמית להפסקת אש, כדי לבודד את המצרים. המטרות הראשוניות שנבחרו היו מפקדת המטכ"ל הסורי בדמשק, וכמה מתקני חשמל. גולדה אישרה אותם. בנוגע לחזית המצרית הסכימו דיין ודדו כי חציית התעלה הכרחית להשגת סיום מקובל של המלחמה.⁴⁵

אולם דדו העדיף לחכות שהכוח המצרי יחצה את התעלה כדי להשמידו בסיני,⁴⁶ אף על פי שלא ידע אם ומתי מתכוונים המצרים להעביר את שתי הדיוויזיות המשוריינות שממערב לתעלה אל מזרחה. בינתיים, הזמן פעל נגד ישראל. "המצב הוא רע וקשה מאוד לישראל" אמר דדו.⁴⁷ לעומת זאת דיין סבר כי ניתן להוציא את סוריה מהמלחמה וניתן להחזיק מעמד בחזית המצרית.⁴⁸

בינתיים המשיכה מתקפת הנגד בגולן לצבור תאוצה, וב-10 באוקטובר דיווח פצ"ן כי השיב את כל השטחים שאבדו בחרמון. כעת עמדה אפשרות לאלץ את סוריה לבקש הפסקת אש באמצעות מתקפה קרקעית לעבר דמשק, 60 ק"מ מהגבול.

11-14 באוקטובר 1973: מפנה

ב-11 באוקטובר חדרו כוחות קרקעיים של צה"ל למרחק של 20 ק"מ מדמשק, אך הצבא הסורי לא נשבר. ב-12 באוקטובר הגיש דיין את התפטרותו לגולדה מאיר והסביר כי הוא לא העריך את עוצמתו של האויב. גולדה בתגובה ביקשה שיישאר בתפקידו.⁴⁹

דדו העדיף לחכות שהכוח המצרי יחצה את התעלה כדי להשמידו בסיני, אף על פי שלא ידע אם ומתי מתכוונים המצרים לשלוח את שתי הדיוויזיות אל מעבר לתעלה. בינתיים, הזמן פעל נגד ישראל. "המצב הוא רע וקשה מאוד לישראל" אמר דדו. לעומת זאת דיין סבר כי ניתן להוציא את סוריה מהמלחמה וניתן להחזיק מעמד בחזית המצרית

קווי ההגנה אומנם התייצבו ולא היה עוד איום קיומי, אך האבדות היו קשות ולא היו עתודות. בשתי החזיתות היה צה"ל נחות בהרבה. בסיני לחמו הכוחות הישראליים במנוחה ובהתאוששות, אך בגולן לחמו ללא הפוגה, וחיל השריון איבד מחצית מכוחו. יתרה מכך, דדו היה נתון ללחץ כבד מצד מפקד חיל האוויר, שדיווח כי החיל מתקרב ל"קו האדום" שלו מבחינת האבדות, ויצטרך לצמצם את פעולותיו תוך ימים. מאוחר יותר התברר כי פלד הגזים כדי ללחוץ על דדו להורות על מתקפה בסיני, ובסוף הושגה תוצאה הפוכה.⁵⁰

ב-12 באוקטובר העריך דדו כי עד 14 בחודש יגיע צה"ל לשיא

אלוף אלי זעירא. בעוד זעירא החזיק בדעה שסאדאת לא יפתח במלחמה בשום מצב, דיין סבר שמלחמה היא אפשרות מעשית עבור סאדאת, שלא חיפש ניצחון מוחץ אלא הישג מסוים

כפי שחזה דיין; המצרים, שהתכוננו לתקיפה, דחו את הצעת הפסקת האש, וישראל זכתה בקרדיט דיפלומטי.⁵⁵ ב־21:00 נסע דיין שוב לפיקוד הדרום כדי ללמוד כיצד הם מעריכים את סיכויי ההצלחה. "אם תגיעו למסקנה סופית שאנחנו צריכים לעבור", אמר, "אביא זאת לשלטון, ונאשר את זה".⁵⁶

ב־14 באוקטובר התרחשה ההתקפה המצרית. בקרב קשה הושמדו למעלה מ־200 טנקים מצריים, במה שנחשב מאוחר יותר לנקודת המפנה של המלחמה בחזית זו. בשעה 21:00 הביא שר הביטחון לאישור הקבינט באופן סופי את החצייה לצד המצרי. בלילה שלאחר מכן פתחה חטיבת טנקים ישראלית את הציר לתעלה, וחטיבת הצנחנים חצתה את התעלה. בשלב זה כבר היו דיין ודדו מתואמים ביניהם לחלוטין.

ב־24 באוקטובר, כאשר הוכרזה הפסקת אש סופית, כיתרו הכוחות הישראליים בצד המצרי של התעלה את הארמיה המצרית השלישית והתייצבו במרחק 101 ק"מ מקהיר, מצב שאילץ את מצרים לבקש הפסקת אש. הכוחות המצריים עדיין החזיקו ברצועה מסיני. סוריה איבדה את כל הישגיה הראשוניים, וצה"ל אחז בנקודה שולטת על דמשק.

דין וניתוח

התורה הצבאית במערב מחלקת את מושג הפיקוד/מצביאות לכמה קטגוריות. למשל על פי צבא ארצות הברית, פעולת הפיקוד כוללת מנהיגות וקבלת החלטות. מנהיגות היא

ההישג שלו. האתגר הגדול היה כיצד לשכנע את מצרים וסוריה לבקש הפסקת אש שתספק גם את ישראל. דיין קיווה שאיום ישיר על דמשק יאלץ את הסורים לחפש מוצא, ושמצרים תעדיף ללכת בעקבותיה כדי לא להמשיך להילחם לבד. אולם למרות הלחץ המתמשך על סוריה, הסורים לא ביקשו הפסקת אש, ובינתיים התקיפה הקרקעית שחקה את הכוחות המוגבלים של צה"ל.

ההערכה מול מצרים הייתה שמתקפת נגד בצדה המערבי של התעלה יכולה להביא לתוצאה הרצויה. עם זאת, כל עוד שמרו המצרים על שתי הדיוויזיות החזקות שלהם בצד המצרי של התעלה - הסיכון להשמדתו של כוח ישראלי קטן שיחצה את התעלה היה גבוה מאוד. במצב זה לא ראה דיין כיצד מבצע חצייה יגרום למצרים לבקש הפסקת אש.

דדו הרגיש שהוא זקוק לגיבוי מדיני מלא כדי ליזום מתקפה חוצת תעלה, במיוחד אם הוא לא יכול להבטיח שהדבר יגרום למצרים לבקש להפסקת אש. ב־12 באוקטובר, בשעה 14:30, התכנס לבקשתו הקבינט לדיון בחציית התעלה. דדו הסביר כי כוחותיה של ישראל נמצאים במצב שמחייב הפסקת אש תוך ימים ספורים. השאלה הגדולה הייתה האם מבצע חצייה, על כל סיכונים, יכול להגדיל את הסיכויים להבטחת הפסקת אש במצב שיידה של ישראל על העליונה.⁵¹

הדילמה נפתרה על ידי מידע מודיעיני שהתקבל ברגע האחרון. בדיוק כשהקצינים הבכירים האחרים סיימו להציג את דעתם ולפני שהספיקו להגיב, הגיעו שני דיווחים. הראשון היה שדמשק נמצאת בטווח הארטילריה של צה"ל - מסר ברור לסוריה. השני, שסיפק צבי זמיר, ראש המוסד, היה כי המצרים מתכננים להתחיל את השלב השני של המתקפה המתוכננת שלהם, שבה הם ישלחו שתי דיוויזיות אל המעברים בסיני. "זמיר בדיוק סיים לנו את הדיון", אמרה גולדה.⁵²

ב־6 באוקטובר סביר להניח שדיין היה משנה את החלטותיו בנוגע לגיוס המילואים, אילו ידע בוודאות שהמלחמה בפתח. מכיוון שלא ידע זאת, הוא ניסה לנטרל סיכונים ולהתכונן לקראת שני התרחישים האפשריים, פריצת מלחמה ואי פריצתה, תוך הבנה שתגובת יתר של ישראל עלולה לגרום מלחמה, גם אם האויב לא תכנן זאת

דרך הפעולה הייתה ברורה לכול: לחכות שהמצרים יחצו, להשמיד את כוחותיהם התוקפים ולחצות לצד המצרי. דיין אמר כי כעת יש לו ביטחון רב יותר מדדו ובר לב שצה"ל יוכל להביס את הכוחות המצריים. הוא אף הציע שישראל לא תדחה את יוזמת הפסקת האש האמריקנית־בריטית במועצת הביטחון. הוא הניח שהמצרים ידחו אותה בכל מקרה, ואז ישראל תזכה בקרדיט אצל האמריקנים.⁵³ עמדתו התקבלה, אך הובילה מאוחר יותר לסערה שכן שר החוץ אבא אבן ועוזר ישראל בוושינגטון שמחה דיניץ לא עודכנו לגבי הכוונה הנסתרת של דיין ופירשו אותה ככניעה של ישראל.⁵⁴ גם קיסינג'ר הופתע; הוא האמין שהישראלים נכנעים ודחק בדיניץ לומר לירושלים להמשיך במאבק. עם זאת, האירועים התפתחו

"השפעה על אנשים על ידי מתן מטרה, כיוון ומוטיבציה", בעוד קבלת החלטות היא "בחירת דרך הפעולה המועדפת להשלמת המשימה".⁵⁷ שני המושגים הללו מספקים מסגרת לצורך ניתוח תפקודו של דיין כאחד המצביאים החשובים במלחמה. הניתוח מראה כי בניגוד למה שטוענים מבקרי, קבלת החלטות שלו הייתה בדרך כלל מבוססת. עם זאת, כישלוננו ניכר בתחום המנהיגות.

היבט נוסף של הניתוח הוא תפקידו ומעמדו של דיין כשר הביטחון. ככזה, היה עליו להביא בחשבון לא רק את הזווית הצבאית, אלא גם את ההיבטים הרחבים יותר של הביטחון הלאומי כגון היחסים עם ארצות הברית, המורל הפנימי בישראל ועוד.

לפני המלחמה היה דיין ערני וחושש, אך בהדרגה, משלא קרה דבר, נכנע לאט להערכות הבוטחות של זעירא וקציני המודיעין שלו. כמו כן החשש שלו מתגובה סורית בגולן הביא לחיזוק חזית זו.

כישלוננו הגדול של דיין במלחמה היה במנהיגות. בניגוד מוחלט להופעתו ערב מלחמת ששת הימים, לא היה לו "רגע צ'רצ'יליאני" שבו הוא הרים את המורל של עמו, קרא אותם לדגל והבטיח להם ניצחון. דיין היה, אחרי הכול, מומחה בעל שם עולמי לביטחון, הגנרל שהוביל את ישראל מניצחון גדול אחד למשנהו

ב-6 באוקטובר סביר להניח שדיין היה משנה את החלטותיו בנוגע לגיוס המילואים, אילו ידע בוודאות שהמלחמה בפתח. מכיוון שלא ידע זאת, הוא ניסה לנטרל סיכונים ולהתכונן לקראת שני התרחישים האפשריים, פריצת מלחמה ואי פריצתה, תוך הבנה שתגובת יתר של ישראל עלולה לגרום למלחמה, גם אם האויב לא תכנן זאת. ואכן, ישראל נקלעה למלכודת שצבאות ערב ניצלו היטב. בניגוד למה שעולה מהביקורות עליו מפי חוקרים שונים, החלטותיו של דיין התבססו על המידע שהיה ברשותו באותו הזמן והיו סבירות. כשפרצה המלחמה דיין הבין מהר שכוחותיה של ישראל לא יתאוששו במהירות, בניגוד לשאר מקבלי החלטות. הוא חזה שישראל לא תהיה מסוגלת לכבוש בחזרה את השטח שבו התבססו המצרים מעבר לתעלה והבחין שישראל הופתעה פעמיים: מהמתקפה המתואמת בשתי החזיתות ומהיכולת המבצעית שהפגינו יריביה. דיין הבין כבר ב-7 באוקטובר שזו הולכת להיות מלחמה ארוכה עם נפגעים רבים, דבר שעמיתיו בממשלה ובצה"ל הבינו רק לאחר כישלון מתקפת הנגד בסיני ב-8 בחודש. אומנם מעמדו המנהיגותי וסמכותו כנראה נחלשו לאחר 7 באוקטובר, אך מתוצאות הדיונים עולה בבירור כי עדיין היה לו תפקיד ראשי לצד דדו. במחקרם של ארליך ובויםפלד על ממשלת גולדה במלחמה, מציינים החוקרים שמ-10 באוקטובר "ביטחונה של גולדה בו [דיין] חזר והיא שבה לסמוך עליו [...] היא לא יכלה לוותר על ניסיונו על מיומנותו ועל כישורו של דיין".⁵⁸ דיין היה דמות מרכזית בכל החלטות המשמעותיות שקשורות במלחמה.

ב-14 בחודש הטיל את כל כובד משקלו לאשר את צליחת צה"ל מעבר לתעלה.⁵⁹

כישלוננו הגדול של דיין במלחמה היה במנהיגות. בניגוד מוחלט להופעתו ערב מלחמת ששת הימים, לא היה לו "רגע צ'רצ'יליאני" שבו הוא הרים את המורל של עמו, קרא אותם לדגל והבטיח להם ניצחון. דיין היה, אחרי הכול, מומחה בעל שם עולמי לביטחון, הגנרל שהוביל את ישראל מניצחון גדול אחד למשנהו. מובן שהוא היה מודע היטב למעמדו, ועל כך שאכזב את עמו. הוא ידע שהמוניטין הבין-לאומי שלו הוכתם, והוא איבד את אמונם של מנהיגים כמו קיסניגר.

במקום להתעלות על האירוע וללכד את העם "סביב הדגל", הרי שדיין הרשה לעצמו להסיר את "מסכת הפיקוד" שלו, אם להשתמש במטאפורה של ההיסטוריון ג'ון קיגן, וחשף את רגשותיו האמיתיים. רא"ל (מיל') יגאל ידן, שהיה חבר בוועדת אגרנט, סיכם זאת כך: "דיין עמד על רגליו, הוא לא התמוטט, למעשה הוא היה יותר אופטימיסט ממני. יש לי תלונה אחת כלפיו: מנהיג צריך לתת תחושה של תקווה, שאנחנו ננצח. דיין לא אמר את זה".⁶⁰ אלוף מוסה פלד שהוביל את מתקפת הנגד בגולן, הוסיף: "אני יודע שאדם שהוא גיבור בסיטואציה אחת אינו בהכרח גיבור בסיטואציה אחרת. דיין האשים את עצמו על שלא הוביל את הצבא והרגיש שהחלטותיו גרמו לאסון. יש לזכור כי לא היה שר ביטחון רגיל. הוא היה דמות של סמכות וכוח עצומים. לכן הרגיש את ההלם נורא יותר מאיתנו".⁶¹

במקום להתעלות על האירוע וללכד את העם "סביב הדגל", הרי שדיין הרשה לעצמו להסיר את "מסכת הפיקוד" שלו, אם להשתמש במטאפורה של ההיסטוריון ג'ון קיגן, וחשף את רגשותיו האמיתיים. רא"ל (מיל') יגאל ידן, שהיה חבר בוועדת אגרנט, סיכם זאת כך: "דיין עמד על רגליו, הוא לא התמוטט, למעשה הוא היה יותר אופטימיסט ממני. יש לי תלונה אחת כלפיו: מנהיג צריך לתת תחושה של תקווה, שאנחנו ננצח. דיין לא אמר את זה

דיין לא התמוטט, והערכותיו המקצועיות היו בדרך כלל מבוססות כשמביאים בחשבון את המידע שעמד לרשותו מהמודיעין ומעמיתיו. עם זאת, אין ספק שהוא אפשר לפקודיו לראות את שהפריע לו וערער את ביטחונם - זהו כישלוננו מנהיגותי, ועל כך הוא שילם מחיר יקר של אובדן האמון בו וקריסת מעמדו המיוחד בציבוריות הישראלית.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

הקדמה

ב־7 באוקטובר והכריעו את האויב. הם התגברו על חוסרים בימ"חים ועל בעיות טכניות ולוגיסטיות, ועזרו לבלום את האויב ולהעביר את הלחימה לשטחו. לחימת אנשי המילואים הדגישה את נחיצות המסה, הניסיון המבצעי והמצוינות הטקטית שלהם בתרחיש רב זירתי. שלישית, לשפוך אור על יחידים. רביעית, להציג את האתגר במעבר משגרה לחירום ובכלל את השינוי התודעתי שמפקדים, זוטרים ובכירים, צריכים לאמץ במעבר זה.

ניתוח הקרבות מאפשר לנו ללמוד וללמד את המפקדים הזוטרים על תופעת המלחמה בכלל ועל מצוינות טקטית בפרט.

קריאה מועילה

השנה אנחנו מציינים 50 שנה למלחמת יום הכיפורים. מלחמה אשר החלה בהפתעה מצבית של צה"ל והסתיימה בניצחון.

במהלך המלחמה כוחות הסדיר והמילואים היו דוגמה ומופת לביצוע המשימה לאור המטרה, מצוינות טקטית וגמישות מחשבתית שהתבססו על רוח הלחימה ומקצועיות טכנו־טקטית. לוחמי דור יום הכיפורים יצרו מורשת של ניצחונות טקטיים ומערכתיים למרות תנאי הפתיחה הגרועים של המלחמה.

מוסף זה מורכב ממקרי בוחן שעוסקים בפקוד הזוטר, מרמת המ"מ עד רמת המג"ד, בפעילות יחידות ויחידים במהלך המלחמה ונועד להשיג כמה מטרות: ראשית, לברר את המשמעות של מצוינות טקטית. שנית, להראות את החשיבות של כוחות המילואים, שהגיעו

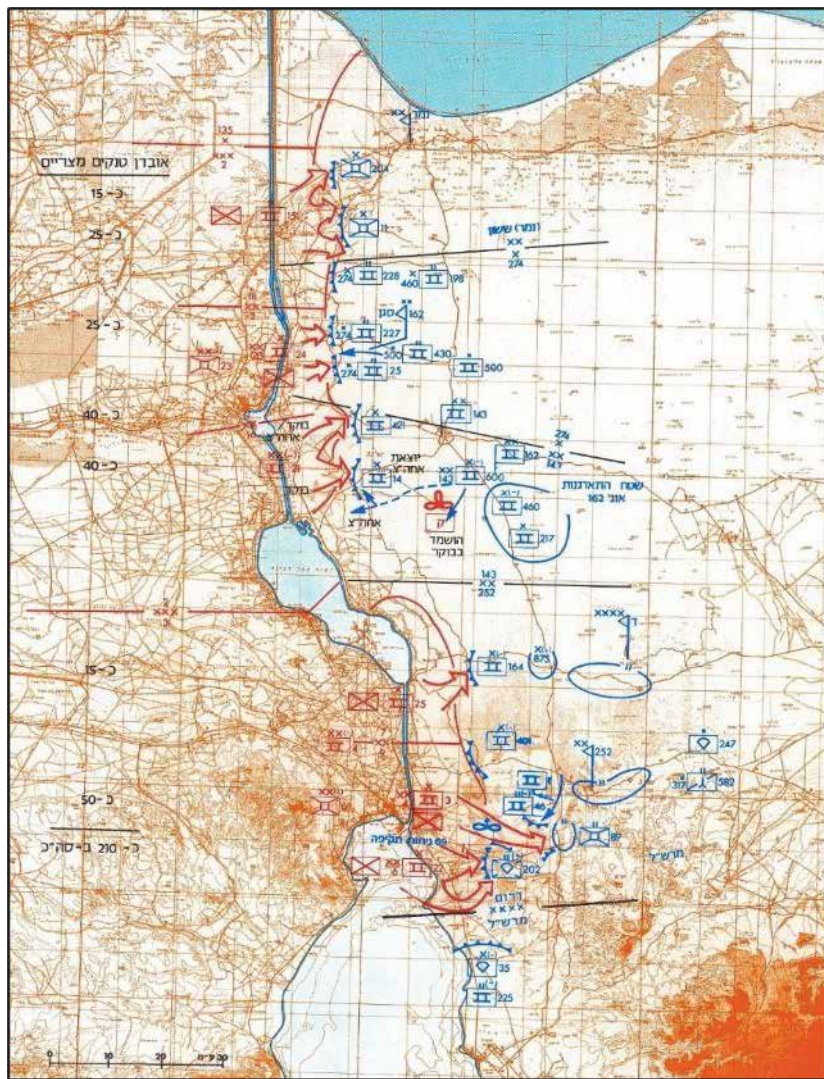

גדוד סיור 87

פעולות גדוד הסיור במלחמת יום הכיפורים הן דוגמה למצוינות טקטית. מנגד, סיפור המלחמה של הגדוד מציג גם את הבעייתיות בהפעלת כוחות סיור

מפת קרב ההגנה ב־14 באוקטובר. מקור: אג"ם־הד"היסטוריה, אטלס מלחמת יום הכיפורים, תל אביב, 29 במאי 1983, עמ' 55

בספר שנכתב לזכר הנופלים של גדוד סיור 87, גדוד הסיור של אוגדה 143, כתב מפקד האוגדה: "האוגדה שלנו לקחה חלק בקרבות העיקריים של המלחמה. היא זו שהביאה, על ידי ביצוע הצליחה, למפנה במלחמה ולניצחוננו של צה"ל. ובמסגרת האוגדה, היה זה גדוד הסיור שבלחמתו, באומץ לב אנשיו, בעקשנות לוחמיו ובמסירותם, שימש לכולנו דוגמה".¹ פעולותיו של גדוד הסיור במלחמת יום הכיפורים הן דוגמה למצוינות הטקטית של דור לוחמי יום הכיפורים ושל עקרון המלחמה הראשון בצה"ל, "דבקות [בביצוע] המשימה לאור המטרה".

גדוד סיור 87 הוקם בחודש מאי 1973. מבנה הגדוד כלל שני רכיבים עיקריים:

- שלוש פלוגות שריון, שאורגנו באופן הזה:
  - שתי מחלקות טנקים, שלושה טנקים M60A1. חפ"ק המ"פ כלל טנק מ"פ, נגמ"ש.
  - מחלקות סיור, ארבעה נגמ"שים מסוג M113 בכל מחלקה וגי'פים. הסמ"פ נע על גבי נגמ"ש, ואיתו בנגמ"ש היו החוליה הטכנית והחובש הפלוגתי.
- פלוגת מפקדה.²

במהלך 1973 עבר הגדוד אימון הקמה חפז והשתתף בתרגיל אוגדתי "חולות נודדים" של אוגדה 143. התרגיל האוגדתי השלדי נערך תחת פיקוד אלוף אריאל שרון מ־29 ביולי עד 3 באוגוסט. התרגיל, שדימה בין השאר את צליחת התעלה, נפתח באזור צאלים והסתיים באגם סכר הרואיפה, שדימה את תעלת סואץ.

6 באוקטובר

ב־6 באוקטובר 1973 בשעות שלפני הצוהריים הוזעקו המטה וסגל הפיקוד של הגדוד, ובמשך היום גויס הגוף העיקרי. הסמג"ד, צבי אבירם, ארגן את הטנקים והנגמ"שים. סך הכול היו בכל פלוגה חמישה טנקים. הטנקים והנגמ"שים היו מזוודים ועם מכל דלק מלא. מרבית היום עסקו מפקדי החטיבה בהתארגנות לקראת היציאה לעבר תעלת סואץ והחבירה לכוחות הנלחמים שם. אבירם מציין שהוא קיבל הוראה ממפקד האוגדה, שרון: "חבר'ה, לרוץ למטה".³ הכוחות הראשונים של הגדוד הגיעו

לרפידים באזור 15:00-16:00 אחרי הצוהריים, אבטחו את גשר הגלילים שהורכב ונכנסו לחניון לילה ליד טסה.

7 באוקטובר

ב־7 באוקטובר ב־14:00 בקירוב הגיעו הכוחות הראשונים מתוך הגדוד לגזרה המרכזית של קו התעלה. כלים מהגדוד תפסו עמדות לבלימת המצרים במתחמי "מכשיר" ו"חמדיה". לביל 8/7 באוקטובר התכנס הגדוד בחניון לילה באזור מתחם

14 באוקטובר

עם אור ראשון פתחו המצרים בהרעשה ארטילרית כבדה ובהתקפות אוויריות על כוחותינו. המאמץ העיקרי של החטיבה המצרית היה מצפון לגזרת גדוד הסיור, בגזרות הגדודים 184 ו-79 של חטיבה 14. גדוד הסיור תקף את אגפו הדרומי של הכוח המצרי, לכיוון צפון-צפון-מערב. בקרב השריון הגדול שהתפתח בעקבות ההתקפה המצרית הייתה יד כוחותינו על העליונה. גדוד סיור 87 פגע ב-20-25 טנקים מצריים בקרב זה.⁷

חפ"ק אוגדה 143 במחנה טסה, מלחמת יום הכיפורים 1973.
הסמג"ד, צבי אבירם, קיבל משרון הוראה: "חבריה, לרוץ למטה".
צילום: דו"ץ

15-16 באוקטובר

בשעה 18:05 התחיל הגדוד לנוע בנתיב שבו נע בסיור אל מאחורי קווי האויב שישה ימים קודם לכן. התוכנית הגדודית הייתה זאת:

פלוגה ב', בפיקודו של רפי בר לב, הובילה את התנועה הגדודית, ומטרתה הייתה להגיע עד לגדת התעלה באזור "סרוק";

1. פלוגה ג', תחת פיקודו של איציק כהנא, נעה עם חפ"ק המג"ד על ציר "לכסיקון" עד צומת "טרטור" - "לכסיקון" ומשם עד ל"טרטור" 50;

2. פלוגה א', תחת בפיקודו של אסף אביזהר, נעה עד מעוז "מצמד", ואחר כך צפונה ומזרחה על "טרטור" על מנת לחבור לפלוגה ג'.

התוכנית של גדוד סיור 87 בוצעה למעשה על פי התכנון, למעט אירוע ירי כוחותינו על כוחותינו בין פלוגה ב' לכוח שכן. כאשר יחידות המשנה של הגדוד הגיעו למקומן המתוכנן, השתרר שקט מוזר באזור חניית הגדוד, ורק מכיוון מזרח וצפון נשמעו ונראו קולות והבזקים של מלחמה. בערך בחצות קיבלה פלוגה ב' פקודה לחבור אל שתי הפלוגות האחרות. תוך זמן קצר שונתה משימת הפלוגה, והיא קיבלה פקודה לחבור אל גדוד 79 ולעבור תחת פיקודו להמשך הלחימה. שינוי המשימה נבע מכך שגדוד 79 שמנה מעט טנקים, ושגורתו נמצאה מצפון לגזרת גדוד הסיור, נלחץ מכיוון צפון, שעה שהמג"ד שלו נפצע והסמג"ד קיבל פיקוד.

ד"ר אייל ברלוביץ', רת"ח מחקר צבאות זרים במכון לחקר לוחמת היבשה, מערך התמרון - זרוע היבשה

"יוקון" שמדרום-מערב לטסה, בציר "עכביש", הכביש המוביל מטסה אל הקצה הצפוני של האגם המר הגדול.

8 באוקטובר

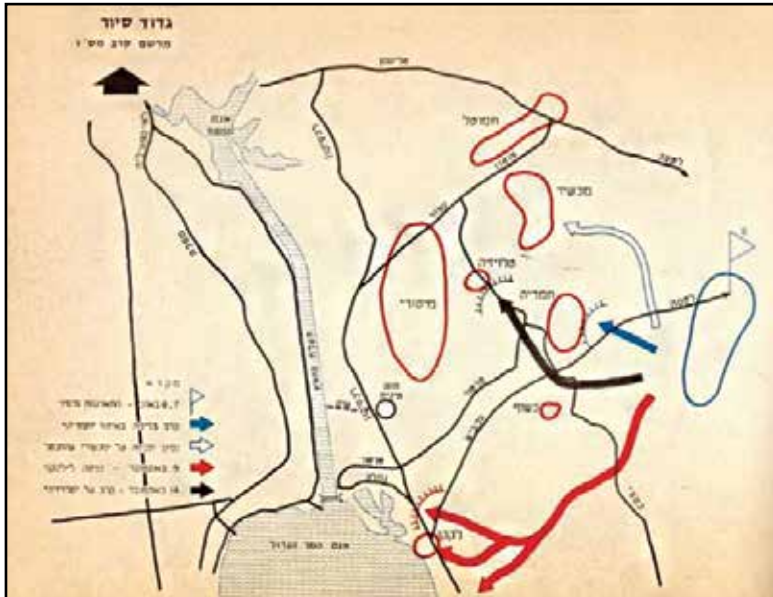
ב-8 באוקטובר ב-05:00 התפרס הגדוד ברכס הגבעות החוליות "חמדיה" - "כישוף" במקביל לחטיבה 600. יאיר ליטוויץ, מ"מ בתחילת המלחמה, מתאר כך את הקרב הראשון של הגדוד: "עלינו לכיוון מכשיר, נתקלנו בכוחות שריון גדולים שלהם. המג"ד [בן-ציון כרמלי; א"ב] נהרג. אני אישית לא קיבלתי שום פקודה לאן ומה. נתקלנו בטווח של 3200 עד 2600. הגדוד נכנס למגע, היו לנו עמדות גרועות. היה רכס שהיה ניצב לטנקים. הטנק שלי החטיא את כולם, כנראה שלא היה איפוס או תיאום כוונות. שם היינו כחצי שעה [...] אחד המ"פ [כך במקור, א"ב] רפי מצפן תפס פיקוד, כי הסמג"ד לא רצה לקבל את הפיקוד בהיותו איש חרמ"ש ולא מתמצא בטנקים".⁶

אבירם מציין שהגדוד לא ידע היכן הכוחות המצריים עד שמ"פ א' רפי מצפן זיהה אותם. בתחילת הקרב הורה המג"ד לנגמ"שים לנוע לאחור, לעמדת תצפית, ולטנקים - להיות בחיפוי על רכס שולט. באותו היום הגיע יואב ברום ולקח פיקוד על הגדוד שעבר לקו, להיות תחת חטיבה 14 - החטיבה שתחת פיקודה יילחם הגדוד במהלך המלחמה.

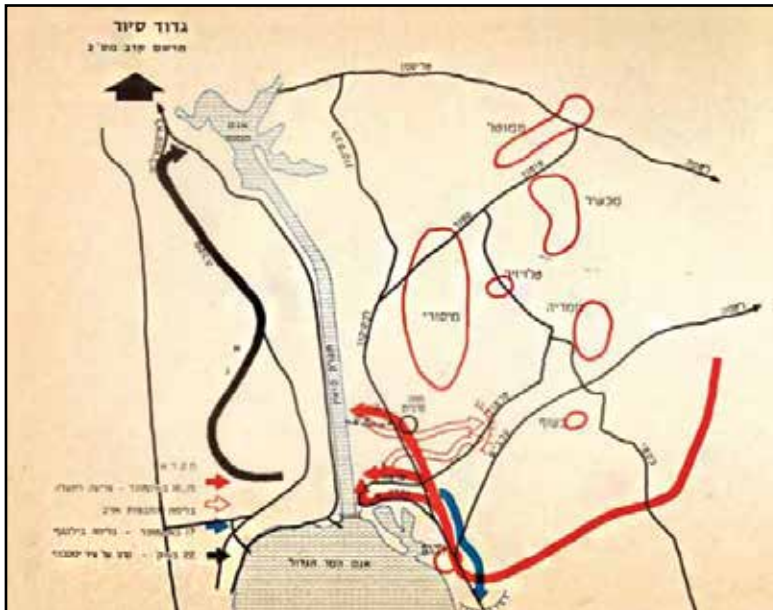
"האוגדה שלנו לקחה חלק בקרבות העיקריים של המלחמה. היא זו שהביאה, על ידי ביצוע הצליחה, למפנה במלחמה ולניצחוננו של צה"ל. ובמסגרת האוגדה, היה זה גדוד הסיור שבלחימתו, באומץ לב אנשיו, בעקשנות לוחמיו ובמסירותם, שימש לכולנו דוגמה"

9 באוקטובר

מח"ט 14 אמנון רשף ביקש מהאוגדה להוציא סיור שיבחן את תמונת המצב וימצא נקודות תורפה בהיערכות המצרית. ב-16:00 בערך התחיל הגדוד בהרכב חפ"ק, שלוש פלוגות משוריינות, מחלקת רפואה ומחלקת חימוש, בתנועה דרך החולות מדרום ל"כישוף" על מנת לנסות לאתר במדויק את התפר בין שתי הארמיות המצריות במרחב. התנועה אל היעד, בהובלת רפי בר לב שחזר מחו"ל יום קודם, עברה ללא אירועים מיוחדים, ורק לאחר שהכוח הגיע למוצב "לקקן" החלו המצרים לירות עליו. בערב נשאר הגדוד במקומו בחניוני לילה, ולמוחרת קיבל פקודה להתקפל ולחזור על עקבותיו. בין 10-12 באוקטובר נשאר הגדוד בקו המגע ועסק, עם חטיבה 14, בהתארגנות מחדש.

מרחם קרב 7-14 באוקטובר 1973. מקור: <http://www.87th.org.il/87-Battles.htm>

מרחם קרב 14-22 באוקטובר 1973. מקור: <http://www.87th.org.il/87-Battles.htm>

הפלוגות, וב-14 באוקטובר על הגדוד, אפשרה את פעולת הגדוד למרות האבדות הקשות. בסוף הקרב ב-14 באוקטובר המפקדים הזוטרים הובילו את הכוח ששרד בהמשך הקרב ובניתוק המגע עם האויב. לבסוף, סיפור המלחמה של הגדוד מציג גם את הבעייתיות בהפעלת כוחות סיור: מחד גיסא כוחות הסיור עוזרים לגבש את תמונת המצב של החטיבה והאוגדה, ומאידך גיסא, על פי רוב משתמשים בהם כעוד מסגרת לוחמת.

עקב בעיות ניווט והתמצאות קשות לא בוצעה החבירה כראוי, ובשלב מסוים, כאשר הכלים של הפלוגה תפסו עמדות כלפי צפון, נפגעו מפגיעות ישירות שני טנקים ונגמ"ש. טנק המ"פ רפי בר לב נפגע ואנשי הצוות, מלבד הנהג, נהרגו. במקביל קיבל מג"ד 87 פקודה ממח"ט 14 לתקוף את צומת "טרטור" - "לכסיקון" ממערב ("החוזה הסינית"), מכיוון שעד עתה לא הצליחו כוחותינו לפתוח את הצומת וספגו אבדות רבות מאוד בלוחמים ובכלים. הגדוד החל לנוע לכיוון הצומת ולתקוף את האויב, כאשר טנק המג"ד במרכז, פלוגה א' משמאל ופלוגה ג' מימין. מיד אחרי חציית הצומת נפתחה אש על הגדוד שפגעה בשדרת הפיקוד הגדודית: המג"ד ברום נהרג⁸; טנק מ"פ ג' נפגע, עלה באש, והמ"פ נפצע; טנק מ"פ א' נפגע, והמ"פ נפצע, ובמהלך אותו לילה עוד כלים ולוחמים רבים נפגעים. מי שארגנו את כוחות הגדוד היו הקצינים המעטים שנשארו.

בקרב הלילי שארך כ-10 שעות נפלו 25 חיילים וקצינים של גדוד סיור 87. מקרב זה ואילך נעלם המספר 87 מטבלאות הסד"כ בפיקוד הדרום.

סיכום

במהלך המלחמה פעל גדוד הסיור לרוב כגדוד שריון, בעיקר בקרבות ההגנה ובקרב בחווה הסינית, וככוח סיור ב-9 באוקטובר. פעולות גדוד הסיור במלחמת יום הכיפורים הן דוגמה למצוינות טקטית שבאה לידי ביטוי באופנים הבאים:

דוגמה אישית של מפקדים - מפקדי הגדוד לחמו מקדימה כל משך המלחמה, ובשל כך נפגעו רבים מהם. יתרה מכך, יואב ברום ז"ל ורפי בר לב ז"ל הגיעו למלחמה מחו"ל על מנת ליטול חלק בה ולפקד על חייליהם.

דבקות [בביצוע] המשימה לאור המטרה - לוחמי הגדוד ומפקדיו ביצעו את כל המשימות שהוטלו עליהם בצורה הטובה ביותר. היכולת של המפקדים לשלב בין שני התפקידים הללו אפשרה לגדוד לסייע לחטיבה 14 בקרבות ההגנה וההתקפה שלה ומעל לכל למצוא את התפר בין הארמיות המצריות. הגמישות המחשבתית שמפקדי הגדוד הראו, יצרה את התנאים לבצע כל משימה ולהצליח לשלב בין צורות הקרב השונות.

הבנה של התמונה הרחבה - בכל קרב שהגדוד נטל בו חלק, ניסתה שדרת הפיקוד של הגדוד להבין מהי משימת הגדוד, כיצד היא משתלבת עם המשימות של הדרג הממונה, ואיך היא משרתת אותה. התמונה הרחבה לא תמיד לחלה למפקדים הזוטרים, אולם במלחמה בעצימות גבוהה מצב זה הוא השכיח ביותר.

היכולת של מפקדי משנה לתפקד ללא המפקדים שלהם - מ"פים בעיקר מ"מים, מפקדי המשנה של הגדוד, היו עמוד השדרה של הגדוד. היכולת שלהם לתפקד תחת אש כמפקדי המחלקות שלהם ובמקרה הצורך ליטול את הפיקוד על

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

מבצע "פונטיאק"

מבצע "פונטיאק" ומבצע "אבולעפיה" מדגימים כיצד ניתן לערוך מבצעים בעומק, תוך הסתמכות על המצוינות הטקטית של המפקדים והלוחמים גם ללא מערך האימונים המקובל

אורי פיאלקוב, חוקר מלחמות ישראל

האחרות שנערכו בעומק השקיעו המצרים והסורים מאמץ להגן על מתקנים אסטרטגיים ומחנות צבא.²

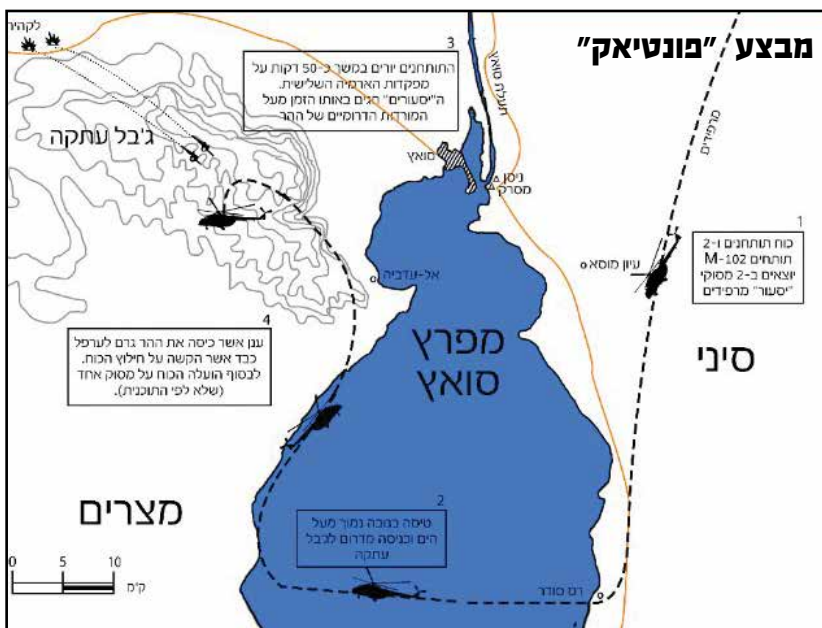
הקמת סוללה מוסקת

בתחילת 1973 הוחלט במפקדת קצין חי"ר וצנחנים ראשי על הקמת סוללת "נתרן" לפעולות מוטסות או מוצנחות, מעבר לקווי האויב. הסוללה החדשה אמורה הייתה להחליף ייעוד משני של סוללה א' בגדוד 405, שהתאמנה ב-1972 על תותחי שלל מדגם D30 בעלי טווח של 15.4 ק"מ. בתחילת 1973 רכש צה"ל ארבעה תותחים אמריקניים מסוג M102 בקוטר 105 מ"מ, נגררים, קלי משקל, כ-1.5 טונות, עם טווח של 11.5 ק"מ וקצב אש של שבעה פגזים לדקה, שהיו יבילי אוויר. הרקע להחלטה היו מבצעי "מעופפים" שבהם השתמשו במרגמות 120 מ"מ. בצה"ל הבינו כי שימוש במרגמה כבדה הוא אפקטיבי פחות מתותחים: טווח האש שלהן היה קצר וחי"ב התקרבות ליעד, ותותחי השלל שקלו פי שניים מהתותחים החדשים.³ הסוללה שהוקמה במאי 1973 פעלה כסוללה ד' במסגרת גדוד 405, קיבלה את המספר 474 ואת הכינוי "טייגר", ואיישו אותה תותחנים שעברו קורס צניחה וחיילים מן הנח"ל המוצנח. בארבעת החודשים שקדמו למלחמת יום הכיפורים עסקו ביחידה בקליטת התותחים, באימונים ובעיקר בניסויי הטענות למסוקים ובאימונים משולבים עם טייסות המסוקים הכבדים (יסעור וסופר פרלון). באחד האימונים נשמט בטעות תותח

כאשר חושבים על פעולות בעורף האויב, בדרך כלל מדמיינים יחידות מיוחדות ולא על כוח תותחנים. בליל 11/10 באוקטובר 1973 התרחש מבצע "פונטיאק" - פשיטה בעומק השטח המצרי על ידי יחידת תותחנים, תחת פיקוד סא"ל עמוס ירון. הכוח ירה אש ארטילרית על מטרות מצריות בג'בל עתקה, רכס הרים מערבית לסואץ, והסב למצרים נזקים ואבדות. בליל 18/17 באוקטובר, שבוע מאוחר יותר, שבו הכוחות וביצעו פעולה דומה במהלך מבצע "אבולעפיה".

מבצעי מעופפים

הרעיון למבצעי ארטילריה מוסקת בעורף האויב החל להתגלגל עוד לפני מלחמת ששת הימים, וביולי 1966 נערך התרגול הראשון שבו תקף כוח צנחנים שדה דמה באמצעות מרגמות. בתקופת ההמתנה שקדמה למלחמת ששת הימים עלה הרעיון לתקוף בשיטה זו שדות תעופה של האויב, אך תוכנית זו ירדה מן הפרק בגלל הכוונות שלפני המלחמה. לאחר המלחמה חזר הנושא ועלה.¹ במהלך מלחמת ההתשה נערכו מבצעי פשיטה בעומק מצרים, והייתה להם השפעה רבה על הפעילות לאורך התעלה. המבצעים כוונו נגד מטרות תשתית אזרחיות ונגד מחנות ובסיסים של צבא מצרים. את הפעולות נגד התשתיות ערכו יחידות עילית שונות, וחטיבת הצנחנים ערכה את המבצעים, שכונו מבצעי "מעופפים". "נתרן" היה שם קוד לסוג פעולה שכלל הנחתת יחידה בעומק השטח, באזור מבודד שיאפשר ירי ארטילרי על מטרות בעומק ללא התערבות אויב, ופינוי מהיר חזרה לישראל. במלחמת ההתשה נערכו כמה מבצעי "נתרן" בסוריה ובמצרים. הפעולות גרמו למהומות ולפגיעות רבות בעורף האויב והוכתרו כהצלחה. במהלך הפעולות השתמשו גם במסוק יסעור, במקביל למסוק הסופר פרלון והוטיק. בעקבות המבצעים והפשיטות

ממקומן, כך שהתותחים התנועעו והפכו לא יציבים. מהמקום נורו 90 פגזים על המפקדות של הארמייה השלישית, ואחר כך על צומת קשר חיוני בציר קהיר-סואץ. לאחר 50 דקות וירי של 150 פגזים הסתיימה המשימה. התחמושת הייתה מעורבת, חצי זרחן וחצי נפיץ, במטרה ליצור שריפות ונזקים במחנות הצבא. לקראת איסוף הכוח על ידי המסוקים נחת ענן שכיסה את ההר ויצר ערפל כבד. המסוקים ניסו לחדור מבעד לערפל ולא הצליחו. סא"ל יובל אפרת, מפקד הטייסת שהטיס את אחד המסוקים, הורה למסוק האחר להמתין באוויר, ניסה לנחות, ובפעם השלישית הצליח. הכוחות נזקקו לזמן כדי להכניס את התותחים למסוק, והדבר כמעט הכשיל את המבצע. על תפקודו במבצע קיבל סא"ל אפרת את עיטור המופת.⁷

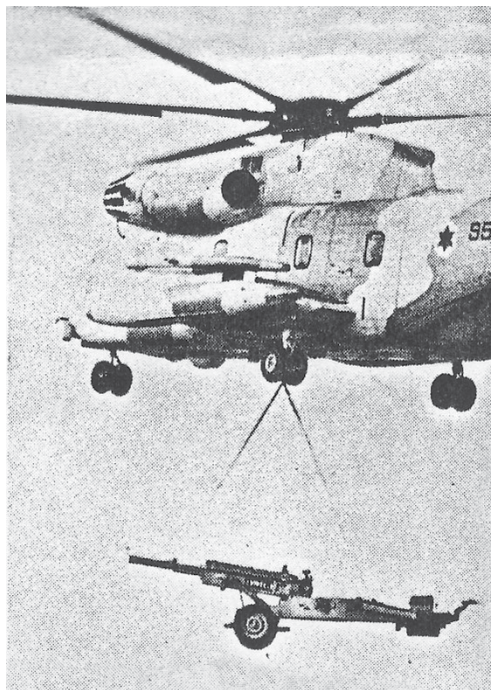
תוצאות המבצע היו פגיעה במצבור של דלק שגרמה לדלקה גדולה. המצרים שלחו כוחות לסריקת ג'בל עתקה. הם העריכו כי צה"ל הנחית כוחות על ציר קהיר-סואץ, והוציאו כוחות לסריקות הציר. אומנם המבצע נחשב הצלחה גדולה, אולם היו כמה בעיות שכמעט גרמו לכישלונם.

בסיכום הלמידה של המבצע העלה חיל התותחנים כמה לקחים:

- בחירת עמדה טובה** - כדי שהתותחים לא יזוזו צריך לתקוע יתדות בקרקע, ויש להביא בחשבון שאם הקרקע אינה מתאימה סביר שהיתדות יישברו.
- רכב גרירה** - כדי להכניס תותחים למסוק יש צורך ברכב גרירה.
- דיבור קצר ברדיו** - במהלך המבצע לא נשמר כראוי נוהל דיבור רדיו קצר, ובעקבות זאת נוצרה חסימת קשר כעבור פחות מחצי דקה.

הכרת נתוני מטאורולוגיה - כדי להנחית מסוק בתנאי ערפל נדרש ניסיון, ובמהלך המבצע עלה החשש שהתנאים לא יאפשרו להחזיר את הלוחמים. אפשר היה לחזות שההר יתכסה בערפל לוי נתוני המטאורולוגיה היו נבדקים מראש.

פגזים - באחת מההפגזות תרמיל זז ממקומו וגרם למעצור

מסוק יסעור נושא תותח בזמן האימונים. באחד האימונים נשטט בטעות תותח מאחד המסוקים. צילום: דו"ץ

מאחד המסוקים. התותח נפגע קשות ויצא מכלל שימוש, וכשהתחילה המלחמה נשאר רק שלושה תותחים. הסוללה סיימה אימון עם חטיבת הצנחנים כשבועיים לפני המלחמה.⁴

מבצע "פונטיאק"

ב-10 באוקטובר הציג תא"ל עמנואל שקד, קצין חי"ר וצנחנים ראשי, תוכניות לפעולות מיוחדות בעורף האויב במצרים ובסוריה, אחת הפעולות המוצעות הייתה נחיתה בג'בל עתקה, רכס במזרח מצרים הנמצא ממערב לעיר סואץ ולמפרץ עדביה שבצפון מפרץ סואץ, לצורך הטרה בירי של כוחות מצריים בגזרה הדרומית. לפעולה היו שתי גרסאות, מצומצמת ורחבה. המצומצמת כללה את מבצע "נתרן" - הנחתת שני תותחים וירי ארטילרי על מפקדות הארמייה השלישית, שישבו על ציר קהיר-סואץ. המטרה הייתה לבצע פעולה בעורף מצרים כדי להסיט תשומת לב מהחזית ולערער את ביטחון המצרים. התוכנית הרחבה כללה את המצומצמת, ונוספו עליה הנחתת ג'יפי תול"ר וחוליות צייד טנקים, שהייה של 30-45 דקות בשטח זוריעת מוקשים. ההערכה הייתה כי פעולה כזו יכולה לגרום למצרים אבדות רבות ולהביא לפניקה בקרבם. איום הנ"מ באזור היה קטן בגלל נתיב הטיסה המרוחק, הלילה היה ליל ירח והיה צפוי מזג אוויר נוח. לבסוף נבחרה הפעולה המצומצמת.⁵

בליל 10/11 באוקטובר 1973 יצא כוח התותחנים בפיקוד סא"ל עמוס ירון, אשר מנה 22 איש, והמריא בשני מסוקי יסעור מטייסת "דורסי הלילה". ברפיצים חיכה כוח עם 15 לוחמים במסוק שלישי לשם חילוץ במקרה הצורך. הכוח טס בגובה נמוך מעל הים, במבנה מכונס ללא אורות, במטרה לעקוף את האמ"ט (אזור מוגן טילים) המצרי. הכוח כלל את סרן יהונתן שמיר, מפקד הסוללה, את רס"ן שמעון רום, מפקד סיע

קצח"ר, את התותחנים וגם שישה חיילי מילואים של סירת מטכ"ל, שתפקידם היה לאבטח את אזור הפעולה. הכוח נשא איתו שני תותחים.⁶ הנקודה שנבחרה לא התאימה לתקיעת יתדות שמייצבות את התותחים, והמסוקים הנחיתו את הסוללה ביעד החלופי. היתדות נתקעו בכוח רב, חלקן נשברו וחלקן יצאו

תותח M-102. בצה"ל הבינו כי שימוש במרגמה כבדה הוא אפקטיבי פחות מתותחים. צילום: Bukvoed

בתותה. כלקח מכך, ב"מבצע אבולעפיה" קבעו איש צוות מיוחד שיסלק תרמילים מהתותח.

מטעני חבלה - בסיום המבצע, בגלל העיכוב בהעלאת התותחים למסוק, עלתה האפשרות להשאיר את התותחים בשטח ולפוצץ אותם, כמו שנעשה במבצעי "נתרן" במלחמת ההתשה, ואולם לא נלקחו מטעני חבלה. בעקבות הפקת הלקחים נלקחו מטעני חבלה במבצע "אבולעפיה".

מרחק בין התותחים - התותחים הוצבו במרחק 60 מטר זה מזה, ומפקד

הסוללה היה צריך לרוץ ביניהם הלך וחוזר במהלך המבצע. הלמידה העלתה שנדרשת פריסה קרובה של התותחים, והדבר יושם במבצע "אבולעפיה".

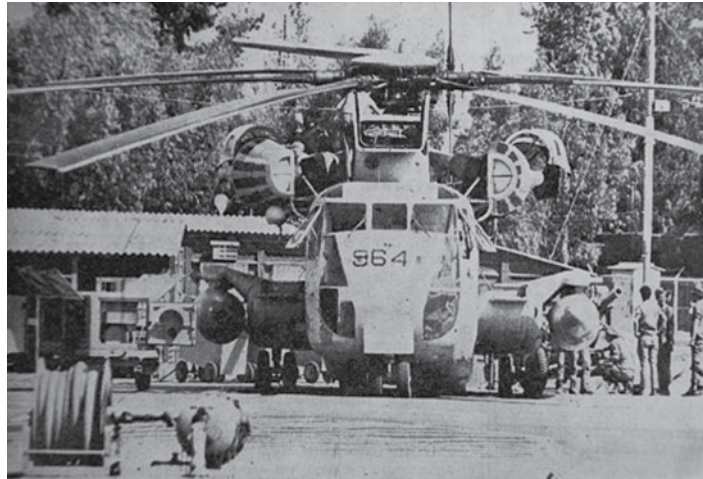
הכנסה מדויקת של התותחים - אף שבמסוקים יש "פרד", קשה להכניס את התותח למסוק באופן מדויק. כדי לצמצם תזוזות ככל האפשר יש להנחית את המסוק כך שיהיה ערוך כראוי לקליטת התותח.⁸

אלוף הרבעם זאבי, עוזר מיוחד לרמטכ"ל שמונה לתפקיד בתחילת המלחמה, סיפר לרמטכ"ל על הפעולה וציין כי הכוח יצר מהומה גדולה בצבא המצרי.⁹ תא"ל עמנואל שקד, קצין חי"ר וצנחנים ראשי, הוזמן לחדר הרמטכ"ל, דוד אלעזר, וזה בירך אותו על תוצאות הפעולה.¹⁰ במהלך המלחמה ביקשו בכירים במטכ"ל ובראשם הרמטכ"ל וסגנו, להוציא לפועל עוד מבצעי "נתרן" על ג'בל עתקה, במקביל לצליחת התעלה, במטרה להפגז מחנות צבא, צירים וחניוני טנקים, ואולם מסיבות מבצעיות הם לא יצאו לפועל.

הנקודה שנבחרה לא התאימה לתקיעת יתדות שמייצבות את התותחים, והמסוקים הנחיתו את הסוללה בעד החלופי. היתדות נתקעו בכוח רב, חלקן נשברו וחלקן יצאו ממקומן, כך שהתותחים התנועעו והפכו לא יציבים

מבצע "אבולעפיה"

בליל 18/17 באוקטובר הופעלו התותחנים שוב ויצאו למבצע "אבולעפיה". מטרת המבצע הייתה לשבש את פעילות הכוחות המצריים באזור שאליו הגיע צה"ל. הוחלט להשמיד תחנת מכ"ם מצרית שהייתה מוצבת על ג'בל עתקה, ולהפגז מחנות של הצבא המצרי ותנועה של כלי רכב על הצירים באזור. כמו במבצע "פונטיאק", היה זה מבצע בפיקוד של רס"ן שמעון רום, מפקד סיוע קצח"ר, משולב עם תותחנים מגדוד 405,

העמסת תותח M-102 על מסוק יסעור בזמן מלחמת יום הכיפורים כחלק ממבצע "פונטיאק". הכוחות המבצעים לא היו אורגניים ולא התאמנו יחד, אלא חברו אד-הוק לביצוע המשימות. צילום: דו"ץ

מסוקים של חיל האוויר ולוחמים של סירת מטכ"ל לאבטחה. הונחתו 40 לוחמים ושני תותחים על אחת הפסגות, כלקח ממבצע "פונטיאק" הוסיפו פרד מכני ושלוש עגלות תחמושת משופרות.

לאחר הנחיתה גילו אותה המצרים וירו למקום שני טילי טק"א ופגזי תאורה. התותחנים ירו כ-130 פגזים, הפגזו מחנות של הצבא המצרי, בית חולים שדה, מתקנים לוגיסטיים וצירי תנועה לרכב. המבצע עבר ללא תקלות, הפרד המכני והעגלות המשופרות הוכיחו את

עצמם, ותהליך הקיפול עם סיום המשימה היה מהיר וחלק. כמה כלי רכב צבאיים נפגעו. במהלך החזרה החטיא טיל קרקע-אוויר את המסוקים.¹¹

מסקנות וסיכום

במלחמת יום הכיפורים לא הרבה צה"ל לערוך מבצעים מיוחדים בעורף מערך האויב. המבצעים "פונטיאק" ו"אבולעפיה" מראים את היכולת של מפקדי הצבא לאלתר ולהוציא לפועל מבצעים מיוחדים שלא תוכננו מראש, על בסיס יכולות שינוע קיימות וכוח אדם שאומן לביצוע פעולות בעומק. הכוחות המבצעים לא היו אורגניים ולא התאמנו יחד, אלא חברו אד-הוק לביצוע המשימות. יכולת האלתור שהופגנה משלב התכנון של המבצע ובמהלך הביצוע, נשענה על אימונים עד רמת הפלוגה של כל המרכיבים ועל היכולת של מפקד המבצע, על בסיס ניסיונו המבצעי והבנתו את המשימה, לסנכרון ולתאם בין כלל היחידות השונות שפעלו לראשונה יחד. היכולת המקצועית הגבוהה והניסיון האישי של המתכננים והמשתתפים, נוסף על ההכנות הראויות והשימוש באמצעים הצבאיים, אפשרו לערוך מבצע מאולתר שנועד ליצור מהומה בעורף האויב בסיכון מזערי (בזכות ירי מרחוק) ובאופן שהוא לא ציפה לו.

מבצע "פונטיאק" ומבצע "אבולעפיה" מדגימים כיצד ניתן לערוך מבצעים בעומק, תוך הסתמכות על המצוינות הטקטית של המפקדים והלוחמים גם ללא מערך האימונים המקובל, אלא על בסיס הניסיון המבצעי. מכך עולה כי מבצעים שנועדו לשרת את הדרג הטקטי והמערכת מצריכים, נוסף על המשאבים החומריים, יכולת מקצועית גבוהה וניסיון עשיר של מפקדים ולוחמים ראויים.

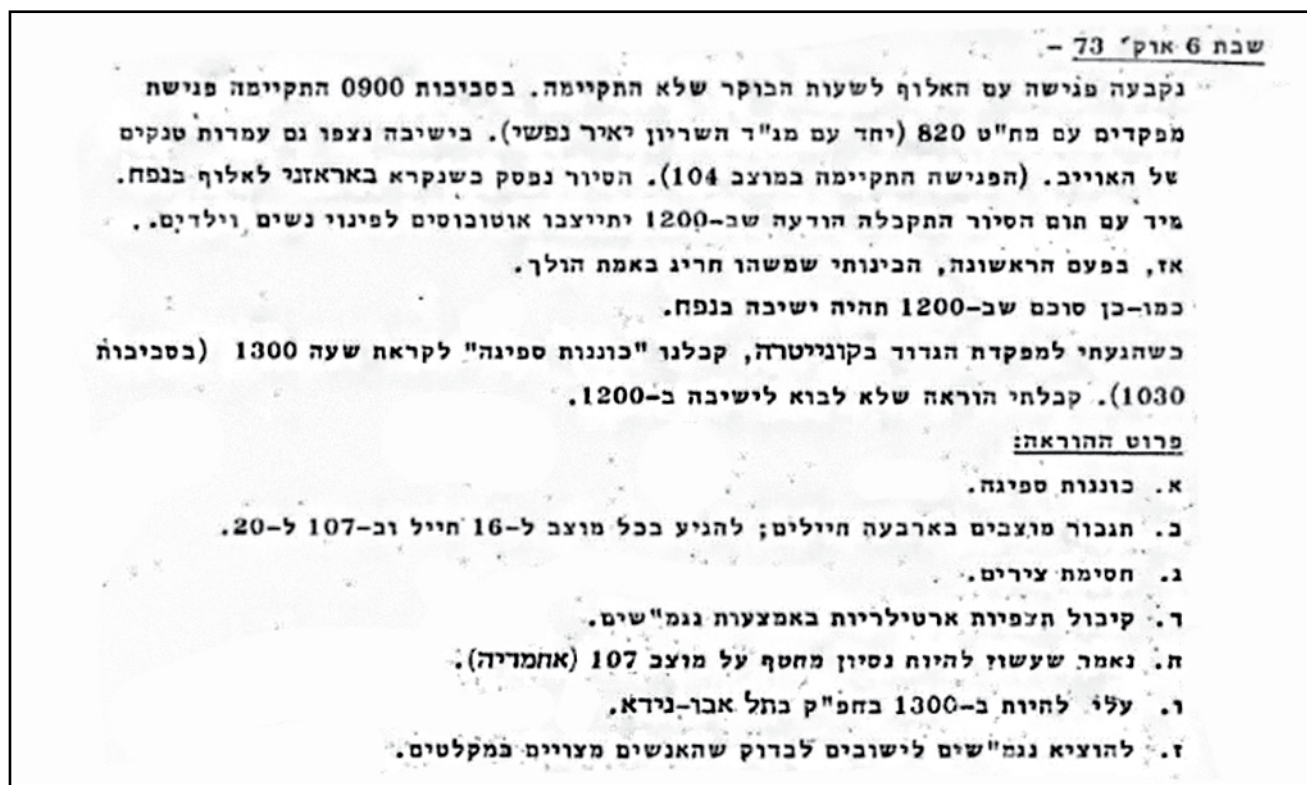
הכותב מבקש להודות לד"ר אייל ברלוביץ' על עזרתו הרבה וכן לד"ר עדו הכט, מר גל פרל פינקל ומר תום ברק על הערותיהם.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

שער חזית הצפון: גדוד 13 בארבעת ימי הלחימה הראשונים של המלחמה

קרב ההגנה שניהלו הכוחות המעטים ברמת הגולן בימים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים, מרמת המג"ד ועד אחרון החיילים, הראה במהלך המלחמה מצוינות טקטית, דבקות במשימה ואחריות. בחינת קרב ההגנה של גדוד 13 מראה את החשיבות של מוצבי ההגנה במהלך המעבר משגרה לחירום

המשימות שהוטלו על גדוד 13 ב־6 באוקטובר. המג"ד, שהבין מייד בתחילה שאין מדובר ביום קרב, קבע שמימת הגדוד והכוחות הכפופים לו היא להגן על עצמם. מקור: תמלול ועדת אגרנט, ארכיון צה"ל

74 שנפרסו לצד המוצבים, אך הן לא היו תחת פיקוד גדוד 13. המשימות של המוצבים בשגרה היו החזקת המוצבים וביצוע תצפיות יום, סיורי בוקר, ופתיחת צירים פנימיים בקו המערכת ואבטחת צירים.

תמונת המצב של מפקד הגדוד ומפקדי המוצבים
ב־5 באוקטובר, ערב המלחמה, תמונת המצב שהתגבשה אצל המג"ד הייתה כוננות ליום קרב שיתרחש ב־6 באוקטובר. למעט הידיעה על יום הקרב הצפוי, לא קיבל המג"ד כל מידע נוסף ממפקד חטיבה 820 או מקמ"ן החטיבה. במסגרת "יום הקרב" הגדוד היה צריך להיערך לירי ארטילרי ("כוננות ספינה"), ונאמר לו שיתכן ניסיון מחטף במוצב 107. הפקודה

ביולי 1973 קיבל גדוד 13 אחריות על שבעה מוצבים תחת פיקוד החטיבה המרחבית 820. המוצבים 102 מוצב החרמון, ודרומה ממנו 103 במג'דל שמש, 104, 105, 107, 109 ו־110, ברמת הגולן, נפרסו בגזרה שגבולה הדרומי היה כ־6-7 ק"מ מדרום לקוניטרה, ושנמשכה, צפונה משם, עד לחרמון. סא"ל זאב אורן, מפקד הגדוד שקיבל את הפיקוד ביוני 1973, הסמג"ד, רס"ן אילן בירן, ומפקדת הגדוד ישבו בתל אבו אל־נדא (הר אביטל). כוחות הגדוד הוצבו באופן זה: פלוגה א', שמפקדתה מוקמה במסעדה, תפסה את מוצבים 102 ו־103; פלוגה ב', שמפקדתה בקוניטרה, תפסה את המוצבים 107, 109 ו־110; ופלוגה ג', שמפקדתה הייתה במסעדה, תפסה את מוצבים 104 ו־105. בגזרת הגדוד הוצבו גם חמש מחלקות טנקים מגוד

יונתן הראל, תלמיד דוקטורט באוניברסיטה העברית

למוצב 107 ולכיוון מוצב 104, ובמקביל נחתו כוחות קומנדו על מוצב החרמון. בשעה הראשונה לחימה ניתק הקשר עם חלק מן המוצבים. מוצב 104 ספג התקפות חי"ר ושריון; את המוצבים 105, 107 ו-109 תקפו כוחות חי"ר, חרמ"ש ושריון; מוצב 110 הותקף חד פעמית על ידי חי"ר; ומוצב 103 ניהל בעיקר תצפיות. המוצבים נלחמו במשך כל הימים, על אף שביום ראשון 7 בחודש בשעה 09:00 התקבלה מחטיבה 820 פקודת נסיגה עבור הגדוד. מג"ד 13 ביקש שלא לסגת מקו המוצבים, ואל"ם אמיר דרורי, מח"ט גולני, הצטרף לבקשה. הקשר עם החטיבה נותק מרגע העברת הבקשה והתחדש רק ביום ג'. לפי דברי המג"ד אורן הוא לא מילא את הפקודה משום: "שאינ שום סיבה, אין שום סיבה הכול בסדר ואף מוצב לא נפל, פרט לחרמון".² שלושת ימי הלחימה הראשונים אופיינו בעצמאות של הגדוד ושל מפקדי המוצבים. מג"ד 13 העיד כי כלל לא היה מובן בימים הראשונים מי שולט בגזרה שבה היו לפחות עוד שלושה מג"דים, ולהבנתו כל הפעילות התנהלה ללא כל קשר עם החטיבה המרחבית.

שהועברה למוצבים ב־6 בחודש בשעה 13:00, הייתה ל"כוננות ספיגה" לקראת "יום קרב". מוקדם יותר באותו היום, בשעה 11:30, תוגברו המוצבים, והסד"כ הרגיל של 12 חיילים למוצב הועמד על 16, ובמוצב 107 תוכנן תגבור סד"כ ל־20, אך לבסוף הוא עמד על 19 חיילים.

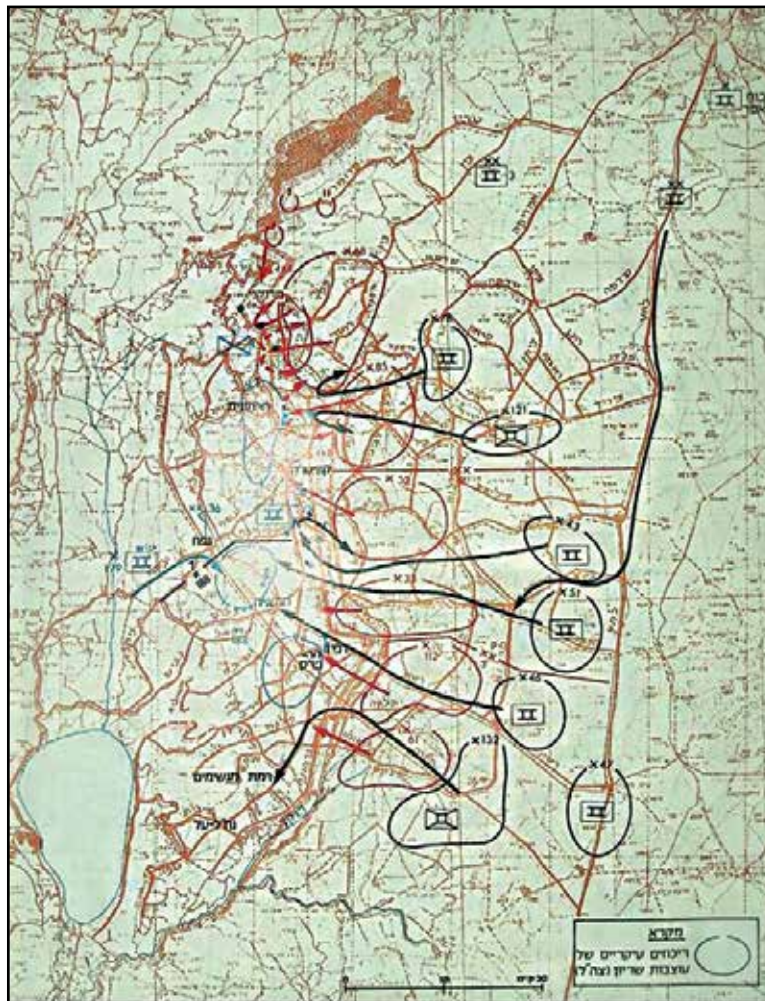
בתחילת הקרב בשעה 14:00 המידע שעמד לרשות המג"ד היה מוגבל, ובמהלך קרבות הבלימה גיבש המג"ד את תמונת המצב על בסיס תצפית אישית מתל אבו אל-נְדָא ותוך ריכוז דיווחים מהמוצבים, ככל שהדבר היה ניתן. סא"ל אורן, שהבין מייד בתחילה שאין מדובר ביום קרב, קבע שמשמית הגדוד והכוחות הכפופים לו היא "להגן על עצמם, וזה שמרתי מכל משמר שאף מוצב לא ייפול, שלא יכבשו מוצבים".¹

המשימות בשלב זה היו הגנה על המוצב, הגנה עצמית על הכוח ודיווח לדרג הממונה. החל מיום ראשון 7 באוקטובר כל המוצבים דיווחו פעם בשעה על המרחב שכלל את כל גזרת המוצבים. למעט נפילת מוצב החרמון, שאר המוצבים לא נכבשו, ואף חייל סורי לא עבר את גדרותיהם הפנימיות. מפקדי המוצבים ניהלו לחימה עצמאית, כאשר הגדוד מרכז את דיווחיהם ומנסה לסייע להם באמצעות בקשות להשאר כוחות השריון לצידם, בהעברת בקשותיהם לטווח ארטילרי ובהעברת אספקה. כל העת, לאחר 48 שעות בערך, נשמר קשר פיזי עם כל המוצבים, והאספקה הגיעה למוצבים בתמרון בין כוחות אויב.

כוננות המוצבים ותחילת הקרב

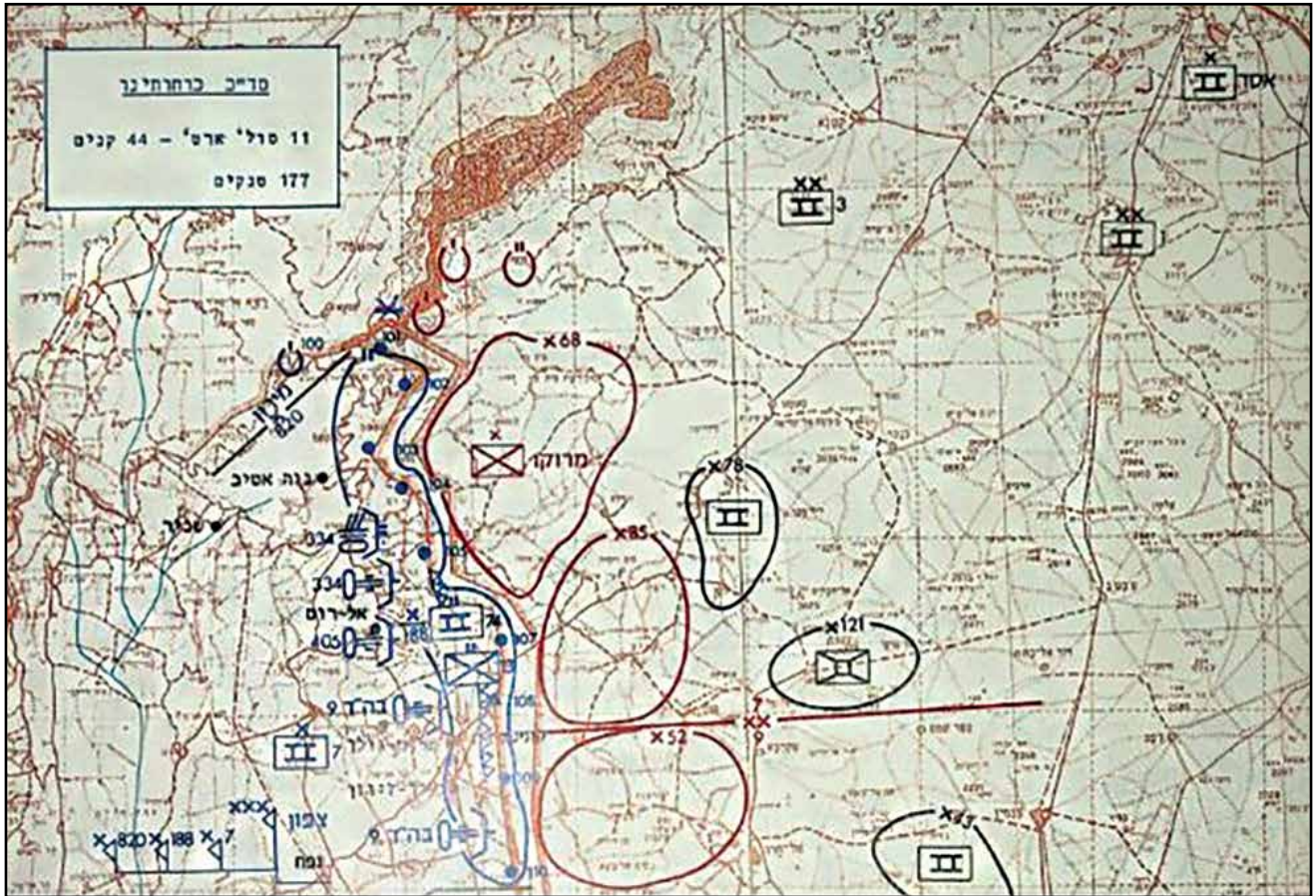
פרט למוצב 103 שהעביר את המרגמה שלו למוצב החרמון, כל המוצבים צוידו במרגמות 81 מ"מ עם כבערך 70 פצצות חנ"ם, 40 זרחן ו־30 תאורה. בכל מוצב היו 2-3 מטולי רקטות נגד טנקים ("בזוקה"), ובמוצב 107 היו 4 מטולים. מסביב למוצבים נפרסו חגורות מוקשי נ"ט, וסביב חלקם גם מוקשי נ"א. הסיוע למוצבים היה מחלקות השריון מגדוד 74, אשר עמדו בקשר ישיר עם מפקדי המוצבים הגם שלא הוגדרו תחת פיקודם. לפיכך לעיתים נלחמו הטנקים באופן מרוכז תחת פיקוד גדוד 74 במהלכם של קרבות הבלימה, ולעיתים הם סייעו ללוחמי המוצבים.

הסורים חצו את המכשול לאחר הרעשה ארטילרית שהחלה בסביבות 13:50. הרק"ם הסורי פרץ מדרום למוצב 110, מצפון למוצב 109, מצפון

היערכות הכוחות ב־6 באוקטובר. מסביב למוצבים נפרסו חגורות מוקשי נ"ט, וסביב חלקם גם מוקשי נ"א. מתוך: מלחמת יום הכיפורים - מפות ומבצעים. המחלקה להיסטוריה, צה"ל

ההבקעה הסורית בגולן בליל 7/6 באוקטובר. הרק"ם הסורי פרץ מדרום למוצב 110, מצפון למוצב 109, מצפון למוצב 107 ולכיוון מוצב 104, ובמקביל נחתו כוחות קומנדו על מוצב החרמון. מתוך: מלחמת יום הכיפורים - מפות ומבצעים. המחלקה להיסטוריה, צה"ל

לכוננות ספיגה ב־6 באוקטובר בשעה 13:00. בשני הימים הראשונים המוצב בעיקר דיווח על תנועות, ומפקד המוצב העיד כי בשטח לא נראתה תגובה לדיווחים על תנועות השריון הסורי. בבוקר יום שני ספג המוצב הפגזה כבדה, וביום שלישי 9 באוקטובר הוא הותקף על ידי ארבעה טנקים סוריים שנסוגו לאחר חילופי אש שניהלו עימם טנקים מגדוד 74.

מהלך הלחימה לפי מוצבים

המוצבים ניהלו את הלחימה בגזרתם על סמך החלטות מפקדיהם. בסוף היום הראשון לחימה החלה התחמושת במוצבים לאזול, והסמח"ט קיבל שלושה נגמ"שים להעברת אוכל ותחמושת. האספקה הועברה שעה שקו הגבול היה פרוץ, והסורים נעו בין המוצבים. אולם בתוך כ־48 שעות מתחילת הלחימה נוצר קשר פיזי עם כל המוצבים, וכולם קיבלו אספקה. המוצב הדרומי ביותר היה מוצב 110, תחת פיקוד סגן מוטי פרדר. בשעה 13:50 ספג המוצב הפגזה ישירה, ולאורך כל יום 6 בחודש פעילותו הסתכמה בתצפית ובדיווח. מפקד המוצב דיווח על שיירות ענק של נגמ"שי נ"ט וחי"ר שנעו על "טרזיה". באותו היום בשעה 22:15 הותקף המוצב על ידי כוחות חי"ר, והוא הדף אותם בסיוע ארבעה טנקים שנשלחו ממפקדת הגדוד, ושחסמו את הכניסה למוצב. ביום המוחרת בשעה 23:00 זיהה סגן פרדר ירי זרחן על תל 'שעף אל-כביר' ולאחר מכן התקפה של חי"ר. באותה עת התל היה ריק מכוחות. ביום שני 8 באוקטובר זוהתה חדירה על ציר 'קטקומבה' לכיוון נפח, וחיילי המוצב ירו עליה באמצעות המרגמה. בצוהרי יום שלישי ירו לעבר המוצב שני טנקים מאזור 'תל עקשה', אך הם עזבו לאחר שטווחו מן המוצב. מוצב 109 היה תחת פיקוד סמל אריאל פרדו. המוצב נכנס

בסוף היום הראשון לחימה החלה התחמושת במוצבים לאזול, והסמח"ט קיבל שלושה נגמ"שים להעברת אוכל ותחמושת. האספקה הועברה שעה שקו הגבול היה פרוץ, והסורים נעו בין המוצבים. אולם בתוך כ־48 שעות מתחילת הלחימה נוצר קשר פיזי עם כל המוצבים, וכולם קיבלו אספקה

מוצב 107 היה תחת פיקוד סגן אברהם אלימלך. מייד עם תחילת ההפגזה, בסביבות השעה 13:50, פרצו שישה טנקים סוריים לכיוון המוצב ונפגעו מירי של טנקים מגדוד 74. הקשר בין עמדות המוצב נפגע בהפגזה. חיילי המוצב זיהו שיירת

כוחות הגדוד שישבו במפקדות הפלוגות. מכיוון שלא היה ידוע בתחילה מתי תתקבל תחמושת, קימצו חיילי המוצב בירי המרגמה, ועם קבלת האספקה עלה קצב האש, ובסך הכול נורו מן המוצב כ-970 פצצות בשלושת הימים הראשונים וביעילות גבוהה לפי עדותו של מפקד המוצב.

מוצב 103 היה תחת פיקוד סגן יעקב בורובסקי, סמ"פ גזרת החרמון שהועבר ביום שישי למוצב 103. בשעה 13:50 הופיעו מטוסים והפגזו מעל מג'דל. עד שעה 19:00 כלל לא היה ברור למפקד המוצב כי החלה מלחמה, והדבר מעיד על הקשר הלקוי ביום הראשון בין המוצב לגדוד. בשעה 14:50 נודע למפקד המוצב דרך דיווח ברשת הקשר כי המצב במוצב בחרמון חמור, וכי הסורים נמצאים בתוך המוצב. עד יום שלישי עסק המוצב בתצפית וירה לעבר מטוסים שניסו לנחות בסביבתו.

הערכות מוקדמות לגבי מוצב החרמון לא גילו כי הוא יותקף בסד"כ גדול, ולכן איישו אותו באופן רגיל תשעה חיילים קבועים של הגדוד, ולעיתים 12. שאר חיילי המוצב, בערך 60, היו אנשי מודיעין. הם לא היו כפופים למג"ד 13, ולכן גם נוצרה בעיית שליטה וארגון למשימות ההגנה. ליד המוצב היו שתי תצפיות ניידות של הגדוד. בשל היעדר קשר עם המוצב או הוראה מחטיבה 820, שלח המג"ד לרכבל התחתון מ"פ עם שני נגמ"שים ביום שבת בערב כדי לחבור למוצב. עם הגיעם לרכבל הם ביקשו מהחטיבה לעלות למוצב, אך לא ניתן לכך אישור, ולכן פונו רק חיילי התצפיות שירדו אל הרכבל התחתון.

הערכות מוקדמות לגבי מוצב החרמון לא גילו כי הוא יותקף בסד"כ גדול, ולכן איישו אותו באופן רגיל תשעה חיילים קבועים של הגדוד, ולעיתים 12. שאר חיילי המוצב, בערך 60, היו אנשי מודיעין. הם לא היו כפופים למג"ד 13, ולכן גם נוצרה בעיית שליטה וארגון למשימות ההגנה

סיכום

קרב ההגנה שניהלו הכוחות המעטים ברמת הגולן בימים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים, סייע לשחיקת הכוחות הסוריים במלחמה ולאפשרות ניהול בלימתם. גדוד 13, מרמת המג"ד ועד אחרון החיילים, הפגין מצוינות טקטית, דבקות במשימה ואחריות. מפקד הגדוד הבין שהוא במלחמה ופעל להרגיע את הפיקוד ואת חייליו על סמך ניתוח מצב כוחותיו והאויב. הוא הבין שמשימת הגדוד היא לאסוף מודיעין על האויב ולשחוק אותו ככל האפשר על מנת להקל על יתר הכוחות שנמצאו גם כן בקרבות בלימה והגנה. מפקדי המוצבים מיצו את היכולות הקיימות במוצבים ואת כוחות השריון לידם וטייבו את הפעלת האש של כוחות התותחנים שהוקצו להם. לבסוף חיילי הגדוד ומפקדיו פעלו באומץ תוך כדי הקרבות. בחינת קרב ההגנה של גדוד 13 מראה את החשיבות של מוצבי ההגנה במהלך המעבר משגרה לחירום ובמהלך הימים הראשונים של המלחמה.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

משאיות על ציר "אמריקה" וירו עליה בנק"ל, וחיילי השיירה ברחו. בבוקר יום ראשון הותקף המוצב על ידי 6 טנקים. אחד מהם הושמד באמצעות מטול נ"ט והיתר על ידי טנקים של גדוד 74. מעט לאחר מכן יצאו כ-15 טנקים מחאן ארנבה והתפרסו מצפון לציר, אך הם הושמדו מאש מארב של טנקים מגדוד 74. בסביבות אחר הצהריים הגיעו למוצב עוד שלושה טנקים מגדוד 74 לתגבור, וכוח הטנקים במוצב עלה לתשעה. לאחר מכן החלה התקפה של חי"ר סורי, וגם היא נהדפה. בליל 8/7 באוקטובר נכנס כוח סורי בין המוצבים 105 ו-107, והטנקים של גדוד 74 נסוגו מהמוצב. בבוקר יום שני התקדמו שיירות שריון סורי מחאן ארנבה, ובכל שיירה נצפו כחמישים טנקים. חמישה מהטנקים הסורים הושמדו על ידי הבזוקאי של המוצב. מאוחר יותר זוהתה שיירת נגמ"שים עם תותחי נ"מ וחי"ר מתקדמת לעבר המוצב, וכוחות המוצב פגעו בה. סגן אלימלך העיד על האופי של שיתוף הפעולה עם הארטילריה לשם טיווח: "מי שזעק הכי הרבה בקשר קיבל את הסיוע".³ את האספקה הראשונה קיבל המוצב ביום שני בשעה 17:00.

מוצב 105 היה תחת פיקוד סגן צבי הלברנט. בשעה 13:55 צפה המוצב על התקפת מטוסים סוריים על תל אבו אל-נדא, וכ-12 טנקים סורים הופיעו במרחק של כ-800 מטרים מהמוצב. הטנקים מגדוד 74 ניהלו איתם אש. באותה עת גם נורתה אש שטוחת מסלול על עמדות המוצב ופגעה בהם. הרגם נפגע, והמ"פ פינה אותו עם נגמ"ש חילוץ. בבוקר יום שני זוהו משאיות בתעלת הנ"ט, והחיילים ירו עליהן במקלעי מא"ג ומקל"פ (מקלע פלוגתי). לאחר מכן החלה הפגזה על המוצב שהשמידה את עמדת הפיקוד שלו, וכך למפקד המוצב לא הייתה יותר שליטה מלאה על חלקו הדרומי של המוצב. אספקה הגיעה למוצב ביום שלישי אחר הצהריים. לאחר קבלתה הגיעו לקרבת המוצב ארבעה נגמ"שים סוריים עם תותחי 20 מ"מ (כנראה תותחי נ"מ), וחיילי המוצב ירו עליהם במקלע. לבסוף הושמדו הנגמ"שים הסוריים על ידי הטנקים של גדוד 74 ששבו למוצב. ביום שלישי זיהו חיילי המוצב טנקים סוריים רבים וארטילריה שנפרסו מדרום-מזרח למוצב, ביקשו סיוע אווירי, אך הוא לא הגיע.

מוצב 104 היה תחת פיקוד סגן יהונתן מידובניק. ביום שבת בשעה 13:50 הופגז המוצב, וחייליו זיהו התקפת מטוסים על מוצב החרמון. בהפגזה נהרסה מערכת הקשר, פרט למכשיר אחד שהועבר לרשת האלחוט של הטנקים. מרגע זה מפקד המוצב לא ניהל קשר עם הגדוד אלא עם הטנקים, ועימם הוא תיאם את הלחימה. כרבע שעה לאחר ההפגזה פרצו טנקים סוריים את הקו ונעו על ציר "צין". טנקים של גדוד 74 פגעו בשישה מהם, וכחצי שעה לאחר מכן הסורים לא ניסו להתקדם יותר. בשעה 18:00 החלה על המוצב התקפה של כ-40 לוחמי חי"ר. ההתקפה נהדפה במרחק של כ-500 מטר מהמוצב. ביום ראשון לפני הצהריים החלה התקפת חי"ר שנייה, ולמוצב הגיעו כ-30 חיילים מסיירת גולני לתגבור. הם הביאו עימם מא"גים ומכשירי קשר נוספים, ויחד עימם נהדפו הסורים אחר הצהריים. הקשר עם הגדוד חודש, ובהמשך היום היו ניסיונות התקפה קטנים שנהדפו. ביום שני תקף כוח חי"ר סורי גדול, וחיילי האויב הגיעו עד לתעלות החיצוניות. המוצב גם כותר מאחור, אך הכוח המכתיר ברח בצוהרי יום המוחרת. עד יום שלישי נותרו שתי מחלקות טנקים של 74 לסייע למוצב, וכמעט בכל יום בוצעו חבירה לאספקה ופינוי למוצב על בסיס

"החצר האחורית" של התכנון המבצעי: בסיס היערכות לצליחת התעלה

במהלך כל ימי הקרבות, מחציית התעלה ועד הפסקת האש, המשיכו אנשי "החצר" לפעול בנחישות. על אף הכאוס וחוסר האורגניות במבט של 50 שנה לאחור, עמדו המפקדים והחיילים במתחם במבחן האש, המנהיגות והחוסן. לא ניתן להתעלם מהדמיון הרב בין מתחם "החצר" למגננים והבמ"קים (בסיסי המבצעים הקדמיים) הקיימים בתפיסות ההפעלה בימינו

מתחם "החצר" בהיערכות לחציית התעלה. בתוך "החצר" החלו בתחילה להתקבץ יחידות לוחמים שונות ויחידות ייעודיות למשימות אבטחה, להשקת סירות הגומי ולצליחה מערבה. צילום: ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון

והישרה ממרחב מחנה "טסה" ושטחי ההתארגנות "יוקון". "החצר" נועדה לשמש את הכוחות להתארגנות לקראת צליחת התעלה מערבה. כמו כן, מתחם זה נועד לצבירה ולפריסה של כוחות סיוע קרבי וסיוע מנהלתי שיאפשרו לכוחות הצולחים רציפות והמשכיות. שרון לא הספיק לראות את המתחם הגמור בטרם החליפו ביולי 1973 אלוף שמואל גונן (גורודיש). למותר לציין כי האופן שבו היו הכוחות הלוגיסטיים אמורים לפרוס לא תורגל במתווה מלא. כל אלה נפגשו עם המתחם רק חודשים ספורים לאחר מכן, ואז זכתה "החצר" לכינוי טרגי יותר - "חצר המוות"¹.

חלוצים בחצר: ניסיון מנצח מוכנות

בערב 15 באוקטובר יצא לדרכו מבצע "אבירי לב" לצליחת תעלת סואץ ולכיתור הארמייה השלישית בצד המערבי של

אחת המשימות האחרונות שנערכו בתקופתו של אלוף אריאל שרון כמפקד פיקוד הדרום הייתה הכנת "חצר" הצליחה. במהלך אפריל 1973, כחלק מהאצת המוכנות של תקופת הכוונות "כחול-לבן", קידם פיקוד הדרום הקמת שטח חפור מוקף בסוללות עפר על הגדה המזרחית של תעלת סואץ בין מעוז "מצמד" א' למעוז "מצמד" ב' מצפון לחופי האגם המר הגדול.

מפקדת פיקוד הדרום התלבטה רבות בין היתרונות והחסרונות בפריסת מתחם זה, אך לבסוף הוחלט על הקמת בסיס היערכות בצורת טרפז בגודל 300 על 150 מטר, ומסביבו הוקמה סוללת עפר מלבנית. ניתן להבין כי אחת הסיבות המרכזיות להקמת "החצר" באזור זה הייתה שני צירי האורך שהובילו אליו - "טרטור" ו"נחלה". אלה התחברו אל ציר הרוחב המרכזי "לכסיקון" ואל הציר הלוגיסטי הפיקודי "עכביש" שתוכנן לאפשר את דחיפת אמצעי הצליחה בדרך הקצרה

סא"ל שי ונטורה, רמ"ד תורה ותפיסות סיוע מנהלתי בחיל הלוגיסטיקה

השני של התעלה החלו להגיע פצועים על סירות הגומי. ב"חצר" עדיין לא היו טנקי פינוי ולא תאג"דים (תחנות איסוף גדודיות). על כן נאלצו קולטי הפצועים לסחוב אותם באלונקות מגדות המים. את פני הפצועים קיבל תאג"ד מוקטן של גדוד התמסחים עם ציוד דל ורמת מוכנות נמוכה. בהיעדר מחסות התגוננו הכוחות והגנו על הנפגעים באמצעות שוחות רדודות, ועל הפצועים והמטפלים "בני המזל" סוכך הציוד ההנדסי הכבד.

אל מתחם "החצר" המשיכו לזרום כוחות רבים, חלקם ממתנינים לחציית התעלה, אחרים נפרסו בשטח כמענה עורפי לכוחות החוצים את התעלה. ערבוב של כוחות ממוכנים, יחידות הנדסה, חפ"קים ומפקדות, לצד מחלקות רפואה ודרגים לוגיסטיים. כל זאת תחת אש ארטילרית כבדה.

אל מתחם "החצר" המשיכו לזרום כוחות רבים, חלקם ממתנינים לחציית התעלה, אחרים נפרסו בשטח כמענה עורפי לכוחות החוצים את התעלה. ערבוב של כוחות ממוכנים, יחידות הנדסה, חפ"קים ומפקדות, לצד מחלקות רפואה ודרגים לוגיסטיים. כל זאת תחת אש ארטילרית כבדה

הצורך בארגון "החצר" למתחם רב תפקודי ניכר עם הגעת הדוברות בבוקר 17 באוקטובר והתחלת בניית הגשר. אל כוחות אוגדה 143 הצטרפו במרחב כוחות נוספים, דוגמת גדוד נ"מ שהיה כפוף לחיל האוויר, יחידת צוללנים שהייתה כפופה לחיל הים, והמסובך מכול - מפקדים מלאי מוטוויציה שהגיעו באופן עצמאי אל המתחם כדי לעזור. אי הסדר ב"חצר" היה רב, ועל כך נוספו השבויים המצרים שהגיעו מהחזית וההיערכות להגעת כוחות אוגדה 162 בצוהרי היום.³

הצורך בשליטה ממוקדת על הכוחות והמפקדות הלא אורגניים הפך למיידי. אלוף שרון הנחה את סגנו אל"ם ג'קי אבן לעזוב

התעלה. הצליחה הייתה בקו התפר בין הארמיות המצריות השנייה והשלישית. תפר זה זוהה כמה ימים קודם לכן במבצע סיוור של גדס"ר 87 מחטיבה 14 בשעות הערב של 9 באוקטובר. בליל 16/15 באוקטובר, לאחר קרבות מטווח קצר על פתיחת צירים והתקדמות, נכנס למתחם כוח החלוץ בפיקוד סא"ל יהודה בר, סמח"ט חטיבת הצנחנים 247 (חטיבה 55). בתוך "החצר" החלו להתקבץ יחידות לוחמים שונות ויחידות ייעודיות למשימות אבטחה, השקת סירות הגומי ולצליחה מערבה. בהמשך, עם אור ראשון של בוקר 16 באוקטובר, הגיע למתחם גם מפקד אוגדה 143 אלוף אריאל שרון יחד עם החפ"ק שלו.

באותה העת נכנס אל מתחם "החצר" כוח מאולתר בפיקודו של סא"ל יוסי פרדקין, מג"ד 28 בחטיבת הצנחנים בקרב על ירושלים במלחמת ששת הימים. פרדקין, שהתייצב למלחמה ללא תפקיד מוגדר, הקים כוח מאולתר וקיבל משימה לנתב את דרכה של חטיבת הצנחנים אל המתחם. לאחר קבוצת פקודות קצרה, ללא כלי רכב, מכשירי קשר, מזון ומים, אך עם עשרות שנות ניסיון, נכנסה החבורה המאולתרת אל "החצר". הם הקימו בחופזה נפ"קים (נקודות פיקוח), הכווינו את הכוחות והציבו אבטחה היקפית, לצד תותחי נ"מ 20 מ"מ של גדוד המילואים².

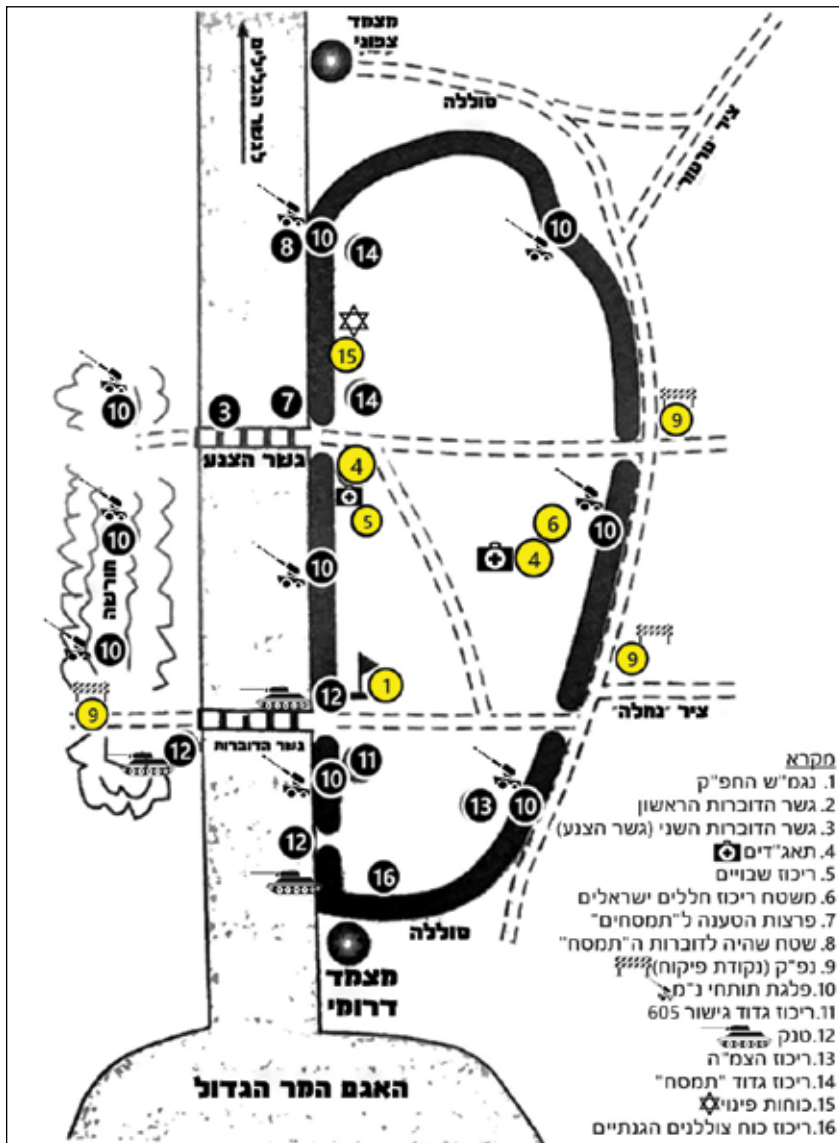
צבירת כוחות במתחם: מי המפקד מה?

בשלב זה לא הייתה באזור תעסוקה רבה, שכן התנועה ממזרח פסקה בעקבות פקקים בצירים. המצב השתנה כאשר מהצד

תרשים 2: מרחב מתחם "החצר" על גבי מפת קוד "סיריוס". מתוך: אטלס מלחמת יום הכיפורים מאת מחלקת היסטוריה בצה"ל, מפה 5 - זירת התעלה

תרישים 2: מתחם "החצר" עם הדגשות למיקומי כוחות שגויים. על בסיס תרישים באדיבות ג'קי אבן

מהדמיון הרב בין מתחם "החצר" למגננים והבמ"קים (בסיסי המבצעים הקדמיים) הקיימים בתפיסות ההפעלה בימינו. מהאירוע ניתן ללמוד על לקחי המנהיגות והמבצעים הנדרשים בעת הקמת מתחם עורפי בתוך מרחב מבצעי:

בחירת מיקום פריסת המתחם. בראייה לאחור היה הכרחי למקם את מתחם "החצר" במרחק רב יותר מהתעלה ועדיף באזור מפגש הצירים "טרטור" עם "לכסיקון". בדרך זאת היו מתרחקים הכוחות העורפיים כשלושה עד ארבעה ק"מ מהתעלה ומקשים במעט על יכולות התצפית וטווח הירי המצרי. נוסף על כך, במידת הצורך היה ניתן לשנות את תנועת הכוחות לצליחת התעלה באמצעות ציר הרוחב "לכסיקון" לכיוון צפון אל ציר "שיק" או לכיוון דרום אל ציר "נחלה" באופן גמיש יותר.

הגדרת שרשרת פיקוד ומצבי תפקוד מבצעים. פיקוד הדרום או לכל הפחות אוגדה 143 היו צריכים להגדיר מראש

לאלתר את משימותיו הלוגיסטיות ואת פיקוח התנועות בציר "עכביש" ומינה אותו למפקד ראש הגשר ומתחם "החצר". אל"ם אבן ומפקדת אוגדה 143 המשיכו בתפקידם עד סוף המלחמה. יחד איתו פעלו חפ"ק מצומצם שעסק בשגרה המבצעית במתחם. מפקדה מאולתרת זו לא פתרה לחלוטין את סוגיית השליטה על יחידות לא אורגניות ורב חיליות - משימה מורכבת המחייבת הגדרה מתמשכת של מצב תפקוד, כוחות ומשימות, תחומי אחריות וסמכויות.

על כן החל מיום חמישי 18 באוקטובר נעשה מאמץ למסד במתחם "החצר" נהלים סדורים. נקבעו מפקדות, ישיבות תיאום, קבוצת פקודות יומית, הוגדרו תחומי אחריות והוקמו נפ"קים לויסות התנועה אל "החצר", בתוכה וממנה. נוסף על כך, שימשה המפקדה כתובת פיקודית לפינוי הנפגעים והחללים שנצברו במתחם אל מרפאות צבאיות ובתי חולים והעברת השבויים המצרים אל מתקני כליאה יעודיים בעורף.

פחות או יותר במקביל למועד כניסת אל"ם אבן אל המתחם, זיהו המצרים את התנועה המוגברת בגזרה זו והגיבו באש כמעט רצופה. קציני תצפית שצפו על המקום מחורשות סמוכות כיוונו את האש המצרית בצורה יעילה אל המתחם הקטן. ריכוז האש המצרית היה חסר תקדים ומנה עשרות קני ארטילריה, מרגמות ומטל"רים, אליהם הצטרפו מדי שעה גיחות מטוסים או מסוקים. כל אלה תקפו באש מסיבית את המתחם שגודלו לא עלה על שטח של מגרש כדורגל.⁴

אנשי "החצר" התעמתו נפשית ופיזית לא רק עם האש שנורתה עליהם. מספר הנפגעים והחללים שרוכזו אל המתחם היה

רב. עשרות פצועים פונו אל התאג'דים, שלמרות הקושי הפיזי והמנטלי לא פסקו במשימת הצלת החיים. באחד מרגעי השיא ב-19 באוקטובר הגיעו לאחד התאג'דים 60 פצועים בשעה אחת. כל זאת במקביל לפינוי פצועים ברכב ובמסוקים, קליטת חללים והעברתם אל "גבעת הנעליים" במרכז המתחם ולבסוף התמודדות חדשה יחסית עם תופעת הלם הקרב של עשרות לוחמים שהגיעו מהחזית ואנשי "החצר" שפעלו במתחם.⁵

מהחצר אל הבמ"ק

במהלך כל ימי הקרבות, מחציית התעלה ועד הפסקת האש, המשיכו אנשי "החצר" לפעול בנחישות. על אף הכאוס וחוסר האורגניות במבט של 50 שנה לאחור, עמדו המפקדים והחיילים במתחם "החצר" במבחן ראש הגשר, במבחן האש, במבחן המנהיגות ובמבחן החוסן.⁶ עם זאת אין לדלג על האתגרים והכשלים של המפקדים ושל הכוחות. לא ניתן להתעלם

בניית גשר הדוברות בתעלת סואץ. הצורך בארגון "החצר" למתחם רב תפקודי ניכר עם הגעת הדוברות בבוקר 17 באוקטובר והתחלת בניית הגשר. צילום: אברהם ורד, דו"ץ

ארגון השטח. התמקמות כוחות הסיוע הקרבי והסיוע המנהלתי במתחם התבצעה בצורה מאולתרת, עם הגעתם אל שטח "החצר". ניתוח תרשים המתחם מעלה כמה שגיאות באופן פריסת הכוחות וארגון המרחב (ראו: תרשים 2). במתחם עורפי דוגמת במ"ק יש להקפיד על עקרונות אלה:

1. מיקום נפ"קים לפני הכניסות למתחם וביציאות ממנו, תוך מתן עדיפות להגדרת תנועה חד-סטריית בתוכו.
2. הצבת מפקדת המתחם במקום מרכזי ונראה לעין, והמאפשר שליטה מיטבית על הכוחות הפועלים בתוך השטח.
3. הגנה היקפית של כוחות לוחמים על בסיס סוללות או עמדות מוכנות מראש. אם משימה זו אינה מתאפשרת בהיערכות מקדימה, יש להטילה על כוחות צמ"ה או על הכוחות המאבטחים באופן עצמאי באמצעות אתי חפירה.
4. פריסת תאג"דים בכל כניסה למתחם ובמידת האפשר סמוך לצירים. בעת הגעת כוחות לאחר לחימה הם ירצו קודם כול להעביר את הנפגעים אל כוח רפואי. יתרה מכך, יש להצמיד לכוחות אלה את כוחות פינוי הנפגעים ולא למקם אותם באזור מרוחק ונפרד.
5. מיקום תא"ח (תחנת איסוף חללים) רחוק מתנועת הכוחות במתחם וככל האפשר בהפרדה מוחלטת מכוחות הרפואה. ריכוז חללים בסביבת מטופלים, מטפלים וכוחות פעילים אחרים משפיע לשלילה על רוח הלחימה.

יש לזכור כי במ"ק מאפשר את רציפות הלחימה, שמירת רוח הלחימה של הכוחות, צבירת תגבורות וכמובן שמתחם מסוג זה אינו יכול להיות "החצר האחורית" של התכנון המבצעי. כפי שהגדיר זאת היטב בדיעבד אלוף (מיל') ג'קי אבן: "ראש הגשר חייב להיות מתקן פיקודי [...] תוצאתה העיקרית של הפקרת האחוריות למשאב הלוגיסטי הכי חשוב והכי נדיר בחזית, הייתה מצוקה לוגיסטית מתמשכת של עוצבות הפיקוד בגדה המערבית"⁷.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

מיהו מפקד המתחם ולהקצות לו אמצעי פיקוד ושליטה ראויים, כנדרש למשימה מבצעית מורכבת זו. יתר על כן, בעת הקמת מתחם לא אורגני, דוגמת "החצר", נדרש המפקד להגדיר את מצבי התפקוד של הכוחות - תחת פיקוד או מנמ"ר (מנהלה מרחבית) - ואת שיטת המענה והדיווחים לכל כוח. כך ניתן להתגבר טוב יותר על חוסר האורגניות של הכוחות בתוך המתחם.

הגדרת כוחות ומשימות. אחד המאפיינים של מתחם לא אורגני עם כוחות ייעודיים רבים, וסד"כ משתנה הוא ריבוי מפקדים בכירים. במקרים מסוג זה קיים אתגר כפול: מחד גיסא ריבוי פקודות ומאידך גיסא נושאים ומשימות שלא יתקיימו. על כן נדרש להגדיר כוחות ומשימות ברורים על פי שלבים, ולתקפם ככל שנמשכת המשימה.

בעת הקמת מתחם לא אורגני, דוגמת "החצר", נדרש המפקד להגדיר את מצבי התפקוד של הכוחות - תחת פיקוד או מנמ"ר (מנהלה מרחבית) - ואת שיטת המענה והדיווחים לכל כוח. כך ניתן להתגבר טוב יותר על חוסר האורגניות של הכוחות במתחם

שעון פעילות ושגרה מבצעית. העומס והשחיקה במתחם "החצר" השפיעו רבות על החוסן והתפקוד של הכוחות בתוכו. לנוכח זאת יש להקפיד על הגדרת "שעון פעילות" סדור, נהלים ומשימות שגרה מבצעית, דוגמת הערכות מצב, קבוצת פקודות, נוהלי דיווח והחלטות קובעות, נוהל חבירה ונוהל יציאה מהמתחם, נוהלי האזנה וכמובן הוראות פתיחה באש. יש אף להנחות על מטלות שגרה מבצעית כחלק בלתי נפרד מיעילות המשימה ושמירת החוסן - ניקיון נשקים, ניקיון האתרים הפנימיים ואפילו זמני ארוחות וסבבי שינה.

פריצת שדה מוקשים בהבקעת חטיבה 7 במזרעת בית ג'ן

פלוגה ג' 641 מימשה את אחריותה המקצועית במהלך קרב ההבקעה וגם אחריו, חרף נתוני פתיחה קשים מאוד. תחושת האחריות העזה שפיעמה באנשי הפלוגה היא שהובילה את לוחמיה לבצע משימות, הגם שהכוח היה מאומן פחות, מיומן פחות, מצויד פחות ופחות כשיר למשימות שהוטלו עליו

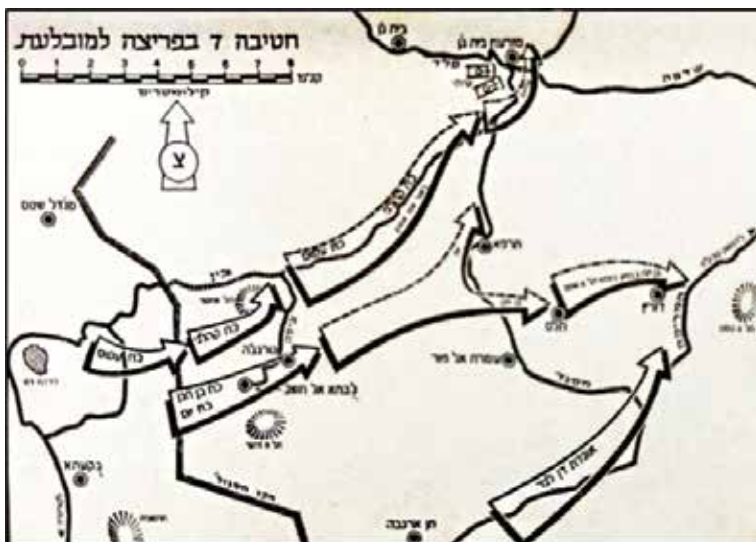
בגדודי הנדסה. סד"כ הנדסי זה היה אמור לתת סיוע הנדסי צמוד לאוגדה משורינית, שברוב המקרים כללה שתי חטיבות שריון וחטיבה ממוכנת. הגדחה"ן היה חלק מרה"ארגון כוחות ברמת האוגדה בכלל צה"ל¹, אך גם סד"כ זה היה במצב כשירות נמוך מאוד יחסית לכוחות השריון.

פערים בבניין הכוח

סד"כ ההנדסה בפיקוד הצפון סבל מפערים רבים בבניין הכוח. בדוח לקחי מפקדת חיל ההנדסה ממלחמת יום הכיפורים, המתמקד בפיקוד הצפון, מופיעים הממצאים האלה: "אצל כל הכוחות (כוחות החה"ן, ג"א) בלי יוצא מהכלל נתגלה חוסר במצבה לעומת תקן בכל הקשור לציודים שונים. במקרים רבים התברר שלא קיים תקן לאמצעים אלמנטריים כגון מטעני צינור 37, מטעני גור, מזרני דריכה, ערכות חבלן ועוד"; "בגדוד 641 חסר נשק אישי ומקלעים לתפעול

חל"ד בשטחי הכינוס. מאחור מזרני חבלה שנועדו להנחה בשדה מוקשים (מתוך אות הקריאה "גונן", רן סנדרס, הוצאת פלוגה ג', 2012, באדיבות דוד שיינין)

חטיבה 7 בפריצה למובלעת

לפני מלחמת יום הכיפורים התמקד חיל ההנדסה בשני תחומים מרכזיים: הראשון, במהלך מלחמת ההתשה, היה בניית קו הביצורים לאורך תעלת סואץ (קו בר-לב). התחום השני היה פיתוח יכולת הצליחה - הקמת יחידות של אמצעי צליחה שונים, הכשרתן ותרגולן. בתחומים אחרים, כמו הנדסת סער לפריצת מכשולים, או יכולת התבצרות חפוזה בשטח שנכבש ושצפוי להתקפת נגד של האויב, לא חלה כמעט התקדמות.

סד"כ ההנדסה באוגדת שריון ב-1973 כלל גדוד הנדסה אחד לכל אוגדה. גדודים אלה, ברובם המוחלט, היו גדודי הנדסה במילואים, ורמת כשירותם הייתה נמוכה. לפני מלחמת יום הכיפורים אוחדו פלוגות ההנדסה המשורינות החטיבתיות לגדוד הנדסה אוגדתי, ונוספו לו מפקדת גדוד, פלוגת צמ"ה ופלוגת מפקדה. גדודי החה"ן הוקמו כלקח ממלחמת ששת הימים במטרה לעבות את אוגדות השריון

אלים גלעד אברילינגי, רמ"ח תוה"ד, אמ"ץ

לעלייה לרמת הגולן. באותו היום נעה הפלוגה לשטחי המתנה באזור קיבוץ איילת השחר. בערב הגיע קצין בכיר שחיפש חבלנים להכנת גשר בנות יעקב לפיצוץ כדי למנוע מעבר של כוחות סוריים. סמל מחלקה 3, אברהם אלטרמן, יצא עם הכוח והניח את מערכות החבלה.³ במקביל סיים כל הגדוד את ריכוז הכוחות. סמ"פ ג', סגן דוד שיינין, קיבל את הפיקוד על פלוגה ג' (המ"פ בלוך שהה באותה העת בחו"ל במשימה ביטחונית) והוטלה עליו משימתו הראשונה - לעלות לרמת הגולן עם שישה זחל"מים, כוח חימוש ואנשי רבנות צבאית, לאתר חללים ופצועים ולפנותם, ולמצוא טנקים פגועים שניתן לחלצם ולהחזירם לשימוש. תפקידם של אנשי ההנדסה היה לוודא שהטנקים לא מולכדו, אך הם הופעלו למשימה זו בעיקר ככוח חרמ"ש.

הכוח של שיינין כלל שתי מחלקות - האחת בפיקוד סגן הלל סנדרס, שנהרג כעבור יומיים, והשנייה בפיקוד סגן אלימלך כרמל - ונתקל במראות קשים, שהיו עדות אילמת ומפויחת למה שהתרחש באזור יומיים לפני לכן

הכוח של שיינין כלל שתי מחלקות - האחת בפיקוד סגן הלל סנדרס, שנהרג כעבור יומיים, והשנייה בפיקוד סגן אלימלך כרמל - ונתקל במראות קשים, שהיו עדות אילמת ומפויחת למה שהתרחש באזור יומיים לפני לכן. הכוח התפצל לשניים והחל לפעול באזור מחנה נפח וצומת השריון (צומת נפח), איתר כלים תקינים, סרק מפני מלכודים ומוקשים כדי לאפשר את חילוץם וסייע לאנשי הרבנות לפנות את החללים מהטנקים ומכלים אחרים שנמצאו במרחב. המשימה בוצעה במהלך יום שלישי, 9 בחודש, ובסך הכול חילץ הכוח חמישה טנקים. פעילותו הופסקה עקב הפגזה סורית כבדה במרחב. בסיום המשימה ירד הכוח של אלימלך מהרמה וחבר ליתר הגדוד, ואילו הכוח בפיקודו של שיינין, עם מחלקתו של הלל, נשלח על-ידי מפקדת האוגדה לחטיבה 7. בהגיעם הוטל עליהם לחבור לגדוד 77. המג"ד, אביגדור קהלני, הטיל על הכוח שתי משימות: הגנה על הטנקים בלילה מפני חי"ר וקומנדו סורי, וליווי דרגים לוגיסטיים לגדוד. משימה זו בוצעה מ-9 באוקטובר בערב ונמשכה למחרת, כחלק מהמאמץ הסופי של החטיבה

זחל"ם מ"פ ג'. בגבו לתמונה: סגן דוד שיינין (מתוך אתר הקריאה "גונן")

חרמ"ש"; "אימון אחרון של הגדוד התבצע לפני שנתיים, לדעת המג"ד יש לקיים אימון גדודי לפחות אחת לשנה"; "המ"פים אינם בוגרי קורס מ"פים שריון ולכן אינם מיומנים בהפעלת כוח הנדסי בסיוע עבורם"; "נושא הזחל"מים לוקה בחסר, בכל הקשור לאמינות טכנית"; "ציוד לגדוד 751 אינו מאורגן למלחמה. הציוד מפוזר בקורסים השונים בבה"ד 14. כנ"ל לגבי הזחל"מים של הגדוד"; "כוחות ההנדסה פעלו רבות ככוח חרמ"ש. פעולתם כחרמ"ש נתקלה בקשיים בגלל מספר סיבות: התאמת הזחל"ם ההנדסי ללחימה, רמת אימונם של אנשי חה"ן בחרמ"ש, חוסר נשק ועוד".²

נוסף על כך, עלו פערים באיוש ממלאי תפקידים ברמת החטיבה ובאוגדה. מתוך ששת גדודי ההנדסה המשוריינים, רק לאחד מהם היו זחל"מים לפי תקן, והדבר גרם לכך שכל השאר לא יכלו להביא את מלוא כוחם לשדה הקרב, וחלקם נשאר בעורף. כמו כן, הזחל"מים לא התאימו לייעודם - רמת המיגון בזחל"ם לא התאימה לכוח השריון המסתייע בו, כושר עבירותו היה נמוך באופן מהותי לעומת הטנקים, והיו חסרים בו מתקנים לציוד הנדסי. לחיל ההנדסה גם לא היו אמצעי פריצה זמינים ומהירים היכולים לסייע לחי"ר ולשריון.

ערב מלחמת יום הכיפורים הייתה פלוגה ג' של גדוד 641 עסוקה בפעילות הנדסית ברמת הגולן לאחר שהופעלה במסגרת כוננות "כחול-לבן". אנשיה גויסו בראשית ספטמבר והתכוננו לפעילות בט"ש. משקולים מבצעיים פוצלה הפלוגה לשניים; חצי ממנה התמקד בתעסוקה מבצעית ("קו") עד ראש השנה, וחצייה התגייס מיד לאחר ראש השנה. אנשיה עסקו בעיקר בעיבוי המכשול ובמשימות שוטפות אחרות, כגון חילוץ מטיילים משדות מוקשים. עם פרוץ הקרבות התייצבו חיילי הפלוגה במחנה כורדני, וביום שני 8 באוקטובר 1973 התרכזו בשטח הכינוס בעין זיתים והחלו להיערך

והגדוד לבלית הסורים בקרבות עמק הבכא.

התקפת הנגד ופריצת שדה המוקשים

ב־11 באוקטובר, בוקר חג סוכות, ב־11:00, החלה התקפת הנגד מול סוריה. הקרב במזרעת בית ג'ן היה חלק ממאמץ ההבקעה של אוגדה 36 ועיצב את גבולה הצפוני של המובלעת הישראלית בשטח סוריה. נקבע כי חטיבה 7 תפעיל שני

כוח מפלוגה ג' 641. במרכז: דוד שיינין (מתוך אות הקריאה "גונן")

וכי למד להפעיל מערכת זו רק בעת ההתארגנות. לצורך משימת פריצת שדה המוקשים הצטייד כוח ההנדסה בכמות גדולה של בונגלורים שהועמסו על הזחל"מים. הכוח החל לנוע לעבר גזרת הפריצה, וכבר בתחילת התנועה התברר שטנק הדחפור אינו כשיר, ושטנק הנוכרי נתקע בדרך לשטח ההיערכות לפריצה, בתוך הכפר בוקעתא. שיינין הפציר בקהלני לאפשר לכוח

ההנדסה לבצע את הפריצה, אך קהלני סבר כי העברת כוח ההנדסה לחזית בתנאי השטח הקשים תארך זמן רב ודחה המלצה זו.

הכוח בפיקודו של שיינין פרק מהזחל"מים והחל לפלס את דרכו באמצעות דקרים, תוך שהוא נושא בידיו את צינורות הבונגלור. בתוך זמן קצר הבין שיינין כי בדרך זו תימשך הפריצה זמן רב מדי, במיוחד כשהחיילים חשופים לתצפיות האויב ופועלים באור יום מלא. לפיכך החליט לוותר על אמצעי הזהירות והורה לחיילים להניח את הדקרים ולרוץ לתוך שדה המוקשים (בניגוד מוחלט לתרגולות) עם מטעני הצינור בידיהם. על פעולה זו חזרו הלוחמים כמה פעמים עד שהגיעו לקצה שדה המוקשים, חיברו את מטעני הצינור למטען אחד ארוך, לכל אורכו, יצאו ופוצצו את המערכת. עומק הפרצה עמד על כ־45 מטר, והמטענים הפעילו את המוקשים לרוחב של כ־60 מטר. לאחר הפיצוץ נכנסו הפלסים פעם נוספת כדי לסמן את הפרצה.⁷

בזמן שפלסי פלוגה ג' פעלו לפתוח פרצה בשדה המוקשים, פלוגתו של אמי פלנט ובעקבותיה יתר גדוד 77 וכוח כץ החלו לנוע בנתיב צר שאותר בין שני שדות מוקשים, והצליחו לחצות לסוריה. כל הכוחות מתארים את שלב המעבר בשדה המוקשים כאירוע מורכב, שבמהלכו נדרשו לנווט בין המוקשים ולאחר ציר בטוח. במקביל, בגזרה הדרומית, כוח בן־חנן הצליח בקושי רב לאתר פיסת קרקע בין שני שדות מוקשים ולסמנה ברימוני עשן צבעוניים. במהלך חציית חגורת המוקשים

סגן הלל סנדרס ז"ל (מתוך אות הקריאה "גונן")

מאמצים במקביל - כוח אחד, בפיקודו של יוסי בן־חנן, יחדור בסמוך לכפר ג'ובתא אל־חשב, ינוע לעבר תל שמש וישמש כמאמץ הדרומי, בעוד כוח שני בהובלת גדוד 77 של קהלני, ואחריו כוח כץ שהוקם תוך כדי הקרבות, יחדרו בסמוך לתל אחמר וינועו כמאמץ הצפוני לעבר כפר מזרעת בית ג'ן. לצורך המשימה הוכפף לחטיבה גדוד הנדסה 641.⁴

בקפ"ק שניתן בחפ"ק החטיבה ליד צומת ווסט, נתן אביגדור (ינוש) בן גל המח"ט הדגש מיוחד בנושא פריצת שדה המוקשים על קו סגול. "הדבר המורכב ביותר שאני רואה בפריצה הנו שדה המוקשים [...] לרשותכם יעמדו טנקי הדחפור, הטנק לפיצוץ מוקשים (נוכרי) ומחלקת ההנדסה [...] אני הייתי מוטרד משדה זה, כי לא נמנית עם נותני האמון בכלים שקיבלנו לפריצת שדה המוקשים"

בקפ"ק שניתן בחפ"ק החטיבה ליד צומת ווסט, נתן אביגדור (ינוש) בן גל המח"ט הדגש מיוחד בנושא פריצת שדה המוקשים על קו סגול. על כך פירט קהלני בספרו: "הדבר המורכב ביותר שאני רואה בפריצה הנו שדה המוקשים [...] לרשותכם יעמדו טנקי הדחפור, הטנק לפיצוץ מוקשים (נוכרי) ומחלקת ההנדסה [...] אני הייתי מוטרד משדה זה, כי לא נמנית עם נותני האמון בכלים שקיבלנו לפריצת שדה המוקשים". קהלני אף מתאר בספרו את שיחתו עם שיינין ומסכם אותה באמירה "אני מקווה שלא נצטרך לתפעל אותך".⁶ החשש של קהלני התבסס על כך שפריצת שדה המוקשים תוך שימוש במחלקת ההנדסה חייבה את הפלסים להיכנס רגלית לתוך השד"ם, להניח מערכת בונגלורים, לצאת ולהפעילם, והכול בשעה שהפלסים חשופים לירי שטוח ותלול מסלול, בלי יכולת לתפוס מחסות. בדוח לקחי חה"ן לאחר המלחמה מציין שיינין כי הוא עצמו לא היה מיומן כלל בהפעלת מערכת צינורות בונגלור 37

נפגעו ארבעה טנקים. הכוח ברובו הצליח לעבור ולהתייצב על דרך המוצבים הסורית, ומשם לפתח את ההתקפה לעבר מזרעת בית ג'ן.⁸ לאחר פריצת השד"ם בצהרי 11 בחודש המשיכה פלוגה ג' להתקדם בעקב כוחות השריון, מוכנה לנוע קדימה במהירות אם יזדקקו לה פעם נוספת. כמה פגזים נחתו בסמוך אליהם. אחד הפגזים נפל קרוב, ורסיס ממנו ניתז, פגע בסגן הלל סנדרס ופצע

לוחמי פלוגה ג' במובלעת למרגלות תל-שמס וברקע שני טנקי גישור (מתוך אות הקריאה "גונן")

כמו כן, עודכנה התורה החילית ונפרדה מתפיסת "הנדסת השדה" למען "הנדסת הסער", נכתבה ספרות עדכנית לכלל מערכי החיל ובהמשך, בשנות ה-80, שונה שם החיל מ"חיל ההנדסה" ל"חיל ההנדסה הקרבית". שינויים אלה, שכללו בין היתר הקמת גדוד סדיר נוסף, והתארגנות מחודשת של הכוח, היו למעשה מימוש של לקחי חה"ן ממלחמת יום הכיפורים. לקחי חה"ן

בפיקוד הצפון במלחמת יום הכיפורים היו המצפן לבניין הכוח החילי מסוף המלחמה ועד 2011 (בקיורב).¹⁰

חיל ההנדסה הצטייד בנגמ"שים, באמצעי פריצה מתקדמים, במיגון לדחפורים, באמצעי חבלה ופלטות מתקדמים ועוד. כמו כן, עודכנה התורה החילית ונפרדה מתפיסת "הנדסת השדה" למען "הנדסת הסער", נכתבה ספרות עדכנית לכלל מערכי החיל ובהמשך, בשנות ה-80, שונה שם החיל מ"חיל ההנדסה" ל"חיל ההנדסה הקרבית"

סיכום

פלוגה ג' 641 מימשה את אחריותה המקצועית במהלך קרב ההבקעה וגם אחריו. חרף נתוני פתיחה קשים מאוד, הפלוגה קיבלה וביצעה משימות חרמ"ש והנדסה כאחד. אף שבאותו הזמן לא היה קיים מסמך "רוח צה"ל" ניתן להצביע על הערכים שבהם הצטיינה הפלוגה בפיקודו של שיינין: דבקות במשימה וחתימה לניצחון, אחריות ומקצועיות. תחושת האחריות העזה שפיעמה באנשי הפלוגה היא שהובילה את לוחמיה לבצע משימות, הגם שהכוח היה מאומן פחות, מיומן פחות, מצויד פחות ופחות כשיר למשימות שהוטלו עליו.

הדבקות במשימה - היא שאפשרה את פריצת השד"ם בהבקעה, תוך גילוי תעוזה מקצועית לפעול בניגוד לתרגולות ותוך סיכון חיים נוכח פני אויב. רוח זו מחייבת את כוחות החה"ן גם כיום, אף שהם מצוידים, מאומנים וערוכים טוב יותר למלחמה באופן מובהק. ואולם בסופו של יום, זוהי הרוח ותחושת האחריות לביצוע המשימה אשר מגדירה את התוצאות בקרב.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

אותו קשה, ושני לוחמים נוספים באופן קל. הכוח פינה את הלל לנגמ"ש התאג"ד של גדוד 77. משם פונה בנגמ"ש פינני לתחנת האיסוף הגדודית, אך הלל לא שרד את הפינוי, והוא החלל היחיד של גדוד 641 במלחמה.

פעולת פלסי פלוגה ג' מגדוד 641 הביאה לפריצת שדה המוקשים, אך לפעולה זו לא הייתה בפועל השפעה רבה על הקרב בכללותו. כוחות השריון הצליחו לאתר נתיבים צרים בין שדות המוקשים ולעבור דרכם לתוך סוריה. עם זאת, הפעולה ההנדסית הוגדרה כהצלחה, וכוחות ההנדסה מימשו את ייעודם, הגם שהופעלו באיחור ניכר ולא באופן אפקטיבי. מפקד הגדוד, איזי הוד, ציין: "לולא הכוח ההנדסי שהצטרף אליו ושבמקום אחד פרץ באמצעי בונגלור אז הוא היה נתקע הרבה זמן, ומכאן מסתבר שהסיוע היה במקומו".

התחקיר ומימוש הלקחים

בתחקיר מקהנ"ר על פעולת ההנדסה הקרבית במלחמת יום הכיפורים, נקבע כך: "מערך ההנדסה היבשתי, בעיקר גדודי ההנדסה המשוריינים באוגדות, כמעט לא בא לידי ביטוי במלחמה. עלה כי הארגון והמבנה היו מסורבלים, רבים מאמצעי הלחימה לא היו מתאימים וכן כי במקרים רבים חסרו כוחות הנדסה לסיוע קרוב. ככלל, לא חסרו כוחות, אך הם היו מרוחקים, מאחור ומקצתם היו לא כשירים. התוצאה המסכמת הצביעה על כך שמערך ההנדסה באוגדה המשוריינת לא הותאם לייעודו".⁹

במהלך שנות ה-70 התנהל ויכוח ער על השאלה כיצד לארגן את יחידות ההנדסה באוגדות, אם באגדים או בגדודים, ואיזה אופי לשוות להם. לאחר התלבטויות ממושכות הוכרעה השאלה והוחלט לארגן את המערך בגדודים ולהפוך את מרביתם לגדודי הנדסת סער, המותאמים ללוחמת הבקעה משוריינת וללחימה בשיתוף פעולה עם החילות המסתערים. חיל ההנדסה הצטייד בנגמ"שים, באמצעי פריצה מתקדמים, במיגון לדחפורים, באמצעי חבלה ופלטות מתקדמים ועוד.

הקרב על נפח

מתוך עדותו של סא"ל (מיל') רן גוטפריד

הסיפור של גדוד 93 ושל רן גוטפריד בקרב על נפח הוא עדות ממקור ראשון למחיר ההפתעה במלחמת יום הכיפורים. ההפתעה הייתה לא רק במישור האסטרטגי - עצם פרוץ המלחמה - אלא התבטאה היטב גם ברמה הטקטית

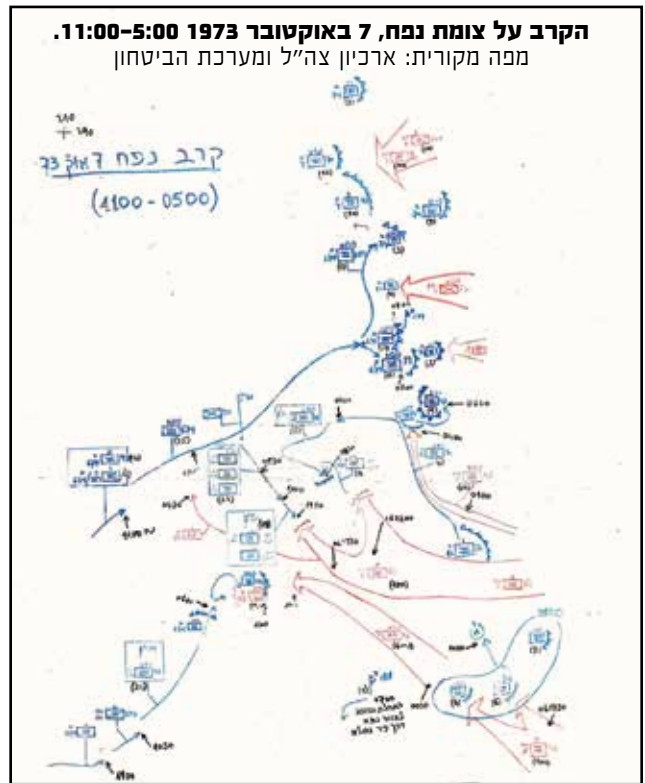
לרוחב, וציר האורך שהוביל מקוניטרה לגשר בנות יעקב, וכן נמצא בו מחנה יצחק, שהיה למפקדה העיקרית של אוגדה 36 שהגנה על רמת הגולן. הסורים הקדישו מחשבה רבה לכיבוש הצומת והמחנה, וכבר במטס הפתיחה הסורי נפגעו עשרה מהחיילים ששהו בבסיס.²

בשעות הראשונות למלחמה נשאה חטיבה 188 את עיקר נטל הלחימה בגזרה הדרומית בצפון, ותחילה נחל צה"ל הצלחה מסוימת בבלימת ההתקדמות הסורית שהתבססה על חטיבות חי"ר. לקראת הערב השתנה המצב, וחטיבות שריון סוריות החלו לחדור לשטח הישראלי והתקרבו לנפח. בליל 7/6 באוקטובר התנהלו קרבות קשים מאוד בין כוחות צה"ל ובין טנקים סוריים שנעו בין היתר על ציר הנפט, ויחסי הכוחות נטו בבירור לרעת צה"ל. חטיבות השריון הסוריות והחטיבה הממוכנת 132 הצליחו לפרוץ את מערך הבלימה הדליל של צה"ל, שהתבסס בעיקרו על חטיבה 188.

מח"ט 188 אל"ם יצחק בן-שהם יצא עם רדת החשכה מבסיס נפח לכיוון דרום במטרה להגיע למוצב 115, על ציר הנפט. טרם יציאתו התבשר המח"ט כי גדוד 71 מחטיבה 7 יוכפף אליו, אולם עקב קרבות טנקים בגזרה הצפונית עוכבה ההנחיה ולבסוף היא בוטלה.³

בעקבות הפגזה ארטילרית כבדה ולאחר החדירה הסורית שממדיה החלו להתבהר, נאלץ המח"ט לעצור את תנועתו ולהתמקם על ציר הנפט. בקרבות הבלימה הקשים פעל גם "כוח צביקה" בפיקודו של צביקה גרינוולד, שנלחם בכוחות סוריים עדיפים בהרבה לאורך ציר הנפט במטרה להגיע לאזור חושנייה. לנוכח המצב המתפתח הורה החפ"ק הפיקודי ששהה בנפח לחטיבות המילואים לזרז את הצטיידותן ולתגבר את היחידות הסדירות, שנלחצו בחזית. כך נוצר מצב שבו יחידות המילואים נשלחו טיפין-טיפין לחזית, בלי הכנה מספקת ובמסגרות קטנות. הכוחות הישראליים ניהלו קרב שהיה במטרה לקנות זמן, שיאפשר ליחידות המילואים המתארגנות להגיע לחזית ולשנות את מאזן הכוחות, ובתוך כך הם ספגו אבדות קשות. לחימת כוחות צה"ל בשלב זה התמקדה בעיקר בסתימת פרצות ובתמרונים בכוחות קטנים, ובתוך כך גם לא פעם נאלצו היחידות לסגת כדי להבטיח את הישרדותן אך לא תמיד בהצלחה. לדוגמה, לאחר שסוללה ארטילרית מגדוד 405 הושמדה בעמדתה על ידי טנקים סוריים מחטיבה 46, ניתנה הוראה לכל הסוללות הארטילריות בגזרה לסגת. סוללה מגדוד בה"ד 9 שדילגה לאחור נתקלה לפנות בוקר בטנקים מאותה חטיבה סורית, והושמדה גם היא.⁴

בזמן שהתנהלו הקרבות בקרבת נפח, החל הגדוד של רן גוטפריד בהתארגנותו לקרב. בשלב זה טרם קיבל הגדוד משימה, וחוסר בצידוד בסיסי, כמו משקפות ומפות, הורגש

ב-6 באוקטובר 1973 ב-8:00 בבוקר התקשר סא"ל (מיל') רן גוטפריד למפקדו. גוטפריד, מפקד גדוד 93 בחטיבה 679, שמע מעל ביתו רעש מטוסים חריג ושאל אם עליו להגיע לבסיס, אך נענה בשלילה ובהבטחה "הכול בסדר".¹ שעה לאחר מכן כבר הוזעק גוטפריד למחנה יפתח במסגרת גיוס כולל של החטיבה, ובהגיעו ב-12:00 שמע בתדרוכים עם המח"ט אל"ם אורי אור ומפקד האוגדה תא"ל רפאל איתן (רפול) כייש ידיעות שעומדת לפרוץ מלחמה ושעל הכוחות להתחיל להצטייד. גוטפריד העיד כי לא האמין שעומדת לפרוץ מלחמה, אלא שציפה ל"יום קרב רציני". כשעתיים לאחר הגעתו לגזרה פרצה מלחמת יום הכיפורים. יממה לאחר מכן כבר הוטל גדודו למערכה במסגרת אחד הקרבות החשובים ביותר בשלב הבלימה במלחמה - הקרב על נפח. מסיפור הקרב, במיוחד מסיפורו האישי של גוטפריד, ניתן ללמוד על הקושי במעבר משגרה לחירום, על חשיבות המילואים ובעיקר, על מחיר ההפתעה במלחמה. לצומת נפח נודעה חשיבות אסטרטגית משתי סיבות עיקריות. הראשונה הייתה שהצטלבו בו ציר הנפט שחצה את הגזרה

הים ברק, עוזר מחקר במכון לחקר לוחמת היבשה

היו הראשונים שפתחו באש, הכוח הסורי היה גדול פי כמה, ולמעשה בתוך 20 דקות כבר חיסל את כוח צה"ל. גוטפריד נפצע ואיבד את הכרתו בהיתקלות זו, ורק לאחר כמה שעות התעורר וחילץ את עצמו. לאחר שתמה ההיתקלות הקצרה הזאת, הדרך של הצבא הסורי הייתה פתוחה לרווחה.

הסורים נבלמו על גדרות מחנה נפת. הכוח בפיקוד של אורי אור, שאליו היה אמור גוטפריד להצטרף לפני שינוי המשימה שקיבל ממפקד האוגדה, הוא זה שהכריע לבסוף את הקרב. ההיתקלות הכושלת של גדוד 93 והמצב הקשה של חטיבה 188 שהושמדה הלכה למעשה הובילו את המאורג להורות לאל"ם אור לחזור מקוניטרה ולהסיר את האיום על נפת. הכוח בפיקוד המח"ט הפתיע את הסורים מאגפם המזרחי, והצליח להניסם מהמחנה, ולבסוף גם אל מעבר לגבולות הקו הסגול. הסיפור של גדוד 93 ושל רן גוטפריד בקרב על נפת הוא עדות ממקור ראשון למחיר ההפתעה במלחמת יום הכיפורים.

גשר אריק. המשימה הראשונה הייתה לשלוח שלושה טנקים לאבטח אותו. מקור: ויקיפדיה

ההפתעה הייתה לא רק במישור האסטרטגי - עצם פרוץ המלחמה - אלא התבטאה היטב גם ברמה הטקטית. לדוגמה, גוטפריד נכנס להיתקלות הראשונה על ציר "פלא" בלי לדעת שיש אויב על הציר, עם טנקים שלא הוכנו כראוי עקב תהליך הגיוס המזורז, ובנחיתות מספרית ברורה. האווירה הכללית העולה מעדותו של גוטפריד היא של כאוס וחוסר סדר, אם כי "חיים", ואם במפקדה בנפת או בשדה הקרב עצמו. עם זאת, על אף המחיר הכבד ששילם צה"ל, במיוחד חטיבה 188, הסתיים הקרב כשגדרות הבסיס לא נפרצו, והסורים נאלצו לסגת. גדוד 93, על אף גורלו הקשה בקרב, היה חלק ממאמץ רחב יותר של חטיבה 679 שסופו היה ניצחון בקרב. יחידות ואנשי המילואים, למרות שנכנסו לקרב בצורה לא אידיאלית בעליל, הצליחו במשימתם לבלום את הסורים, ובהמשך היו לחלק בלתי נפרד ממאמץ ההתקפה בזירה הצפונית.

היטב. בהתאם למצב הקשה בחזית ולהוראה לורז את ההכנות, האווירה הכללית בשלב ההתארגנות הייתה כאוטית.

המשימה הראשונה הוטלה על גוטפריד ביום הראשון למלחמה, לפנות ערב: לשלוח שלושה טנקים לאבטח את גשר אריק בעקבות דיווחים על חדירת כוחות סוריים לאזור. הטנקים יצאו ללא תיאום כוונות, לא תוחקרו לאחר מעשה, וגוטפריד העיד כי לפי מה ששמע בדיווחי הקשר הם ניהלו קרב אש "בלי לפגוע בשום דבר [...] הם גם לא ידעו בדיוק מי יורה עליהם ואם יורים עליהם, אבל הם עשו רעש"⁵. בינתיים המשיך הגדוד בהכנות למשימה העיקרית שהוטלה עליו ועל החטיבה כולה, לנוע לקוניטרה כדי לבלום ולאבטח את הפרצה שבין חטיבה 188 לחטיבה 7 שהגנה על הגזרה הצפונית.

לפנות בוקר יצא ממחנה יפתח לכיוון קוניטרה עיקר הכוח החטיבתי, תחת פיקוד המח"ט אורי אור. גוטפריד, שהיה המג"ד הצעיר ביותר בחטיבה, נשאר בבסיס והמשיך בזיווד הטנקים. על פי עדותו, הכוח בפיקודו היה אמור לצאת ב-10:00, אך הוא עוכב עקב התעקשותו על תיאום כוונות. לבסוף, באיחור קל, יצא הכוח של גוטפריד ובו שמונה טנקים. בדרך הוא נתקל במחזה מוזר: טנק ובתוכו צוות צעיר נסע בפראות בציר ואילץ את הכוח שנע לקוניטרה לעצור בציד הכביש. בזמן העצירה הזו הגיח לפתע ג'יפ סיור ובתוכו קצין צעיר, שהעביר לגוטפריד מסר ממפקד האוגדה: "חזור לנפת".

כך תיאר גוטפריד את המראות בנפת: "נכנסתי למקום שהייתה בו מהומת אלוהים. זה הרשים אותי בצורה לא רגילה איך אנשים יכולים להבין אחד את השני בכזו מהומה, פשוט לא הצלחתי להבין את זה. היו שם עשרות רבות של אנשים בכל חדר. היו צעקות, לא הבנתי איך מישהו מצליח להבין משהו, את עצמו, בבלגן הזה"⁶.

בנפת בישר מפקד אוגדה 36 איתן לגוטפריד כי הגדוד שלו נמצא כעת תחת פיקוד האוגדה, וכי עליו לנוע בדחיפות דרומה כדי לסייע לכוחות חטיבה 188 שבלמו באזור חושנייה. לאחר דיון קצר הוחלט שהתנועה תתבצע על ציר "פלא", והכוח התבקש להגיע ליעדו מהר ככל האפשר. על אף ההנחיה לנוע במהירות המרבית בחר גוטפריד לנוע בצורה מאובטחת ולכן איטית יותר.

בדרך ליעד הגיע הכוח לעמדת תצפית, ושם ראה גוטפריד דבר שלא ציפה לו: ריכוז טנקים סוריים על הציר. עוצמת ההפתעה לנוכח הימצאות האויב כה עמוק בשטח ישראל משתקפת בהנחיה הראשונית של המג"ד שלא לפתוח באש, שכן גוטפריד רצה לוודא שהטנקים שראה אינם מכוחות צה"ל. לאחר כמה דקות, כשהתברר מעל לכל ספק כי הטנקים הם אכן סוריים, פתח גדוד 93 באש.

במידה רבה, ההיתקלות זו הייתה אבודה מראש. על אף העמדה השולטת שממנה פעלו הטנקים הישראליים והעובדה כי הם

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

מצוינות טקטית בפיקוד הזוטור גדוד 471 במלחמת יום הכיפורים

פעולות גדוד 471 במלחמה והאופן שבו מפקדי הגדוד פיקדו עליו, הם אחת הדוגמאות למצוינות טקטית של הפיקוד הזוטור, שאפשרה לגדוד למלא את כל משימותיו, תוך מעבר בין צורות קרב, חטיבות ומשימות, קטנות כגדולות

התברר שצור, לאחר שערך ניתוח עצמאי של השטח ושל המשימה, מיקם את כוחו ממזרח למקום שסומן לו. במקביל לכך, מח"ט 317 חיים נדל פקד על שלח להגיע לצומת "יקיר-יקינטון". פקודת נדל הייתה להיערך: "לכבוש, ספק לטהר, את קוניטרה". המג"ד והגדוד הכירו את העיר קוניטרה מאימון שערכו בה שנתיים קודם, אולם הם לא נחשפו לתמונת המצב של האויב באותה העת. לגדוד סופחו שבעה טנקים, גדוד סיור עם תול"רים וסיוע ארטילרי. המג"ד תכנן לנוע בשני צירים, כוח בפיקוד הסמג"ד, יאיר עוגן, וכוח בפיקודו, כך שהטנקים מובילים את התנועה, ואכן העיר נכבשה ללא קרב (ראו תיאור הקרב). בצוהרי היום קיבל שלח פקודה להגיע לחפ"ק של אלוף (מיל") דן לנר, מאו"ג 210, ולעבור להיות תחת פיקודו. בכך היה הגדוד במהלך אותו היום תחת פיקוד שלוש מסגרות שונות: חטיבת גולני, חטיבה 317 ואוגדה 210.

ב-16:30 התייצב המג"ד בחפ"ק 210, לאחר שפגש במקרה את מפקד האוגדה במחנה נפח. הפקודה שניתנה למג"ד הייתה לאבטח את חניוני הלילה של חטיבות השריון 679 ו-179. המג"ד הקצה לכל חטיבה פלוגה, ולוחמי החי"ר אפשרו לצוותי השריון שנלחמו ארבעה ימים ברציפות לישון כמה שעות. הימים הראשונים של המלחמה מצאו את הגדוד ללא משימה

בשנים האחרונות עולה בצה"ל השאלה: "מהי מצוינות טקטית בכלל, ואיך היא באה לידי ביטוי בקרב". סיפור המלחמה של גדוד 471 ומפקדו סא"ל (מיל") חזי שלח, ושל חטיבת הצנחנים במילואים 317, כולל חלק גדול ממרכיבי המושג "מצוינות טקטית בפיקוד הזוטור". המרכיבים - הרצון לקבל כל משימה ולבצעה, היכולת לחבור עם כוחות שונים, ניתוח תמונת המצב באופן עצמאי והבנת התמונה הגדולה יותר - עומדים במרכז מאמר זה.¹

מגיוס להבקעה (6-11 באוקטובר)

ב-6 באוקטובר 1973 ב-16:30 גויס גדוד המילואים 471/317 בבסיס החטיבה ברמלה. על פי דברי המג"ד התייצבו יותר מ-100% מחיילי הגדוד. בהתייצבות גילו מפקדי הגדוד שחסר אמל"ח, כגון ררנ"טים, מא"גים ואמצעי נ"ט. יומיים לאחר הגיוס עדיין לא ניתנה לגדוד משימה או אפילו גזרת פעולה. ב-8 באוקטובר עלה הגדוד לפיקוד הצפון, לקבלת פקודה למבצע שלא יצא בסוף לפועל.

למוחרת נע הגדוד, בלי פלוגה ג' שלא היו לה זחל"מים ושהועברה לחזית הדרום, לאזור מסעדה, ועבר לפיקודה של חטיבת גולני. במשך חמש שעות נסעו הלוחמים על גבי זחל"מים תחת הפגזה ארטילרית עד שפגשו את מח"ט גולני. המשימה שהטיל המח"ט על הגדוד, בעודם נמצאים תחת אש ארטילרית סורית, הייתה לאבטח עמדת הכוונת אש ארטילרית שהייתה על החרמונית. עוזי צור, מ"פ ב' שקיבל את המשימה, ניתח את השטח והחליט להתמקם בהתאם למשימה, ליכולותיו ובעיקר לנוכח העובדה שאין לו מידע על המתרחש סביבו. הבעיה המבצעית העיקרית של הכוח הייתה היכולת המוגבלת להתמודד עם שריון סורי בשל המחסור באמצעי נ"ט לסוגיו.

התכנון היה לנוע בשני צירים, ציר אחד היה ציר שהלך אל ביה-החוליים שזה שטח חיוני מצפון ונקרא לו ציר ביה"ח מפני שהולך לביה"ח. וציר אחד הציר הראשי - ציר "יקיר" להון העיר הכוח הזה שניע על ציר "יקיר" היה בפיקוד הסמג"ד ואני נעתי עם הכוח שנכנס לכיוון ביה"ח. פ כאשר התכנית הייתה שהכוח של הסמג"ד יפעל בכיוון ציר "ראש" וציר "יקיר" עד הצומת "אמריקוד" הכוח הזה היה צריך לכבוש את ביה"ח ולהכנס אל מרכז העיר החטיבה הגדולה כוח של גדוד 317 עם תול"רים שהיה צריך לחת מכת אש לכיוון ביה"ח זה מה שנאמר בהכנון. עכשיו אנחנו נענו על הציר הזה (?) עם 3 טנקים ועל הציר הזה (?) עם 4 טנקים שנעו בראש. הצבנו אותם בראש הכוח לגבי ארטילריה, לא היה תכנון ארטילרי החלטנו להשתמש בה רק לפי הצורך. לגבי כוחותינו הייתה לנו ידיעה שיש כוח בגדוד החטוקם על הציר הזה (?) במחנה החטוקה יש כוח שלוש אלא לפגוע ושצריך להחבר את כוח שלב מסויים.

התכנית הזו הובצעה בדיוק כמו שכתוב הירי בוצע (של מקלעים בלבד) על ידי הטנקים ולמעשה לכוח שלי נהתי פקודה לא לירות אש לא על מטרות ברורות. הכניסה של הכוח של הסמג"ד הייתה מלווה בהפגזה ארטילרית של האויב, הקצה האחורי היה מלווה בהפגזה רצינית מאד, זה היה בערך באזור ה-שק"ם שם אזור הפחנת הדלק. זה בשלב הכניסה של הטור לעיר לא היפ נפגעים.

נפגשו כולנו במרכז העיר והחלטנו לבצע טריקות כשהחילו להיות סימנים שהאויב מחיל להפגז את העיר. קבלנו הוראה מהאוגדה לפנות את העיר, שום אויב לא נראה בעיר ושום יריה לא נורחה.

תיאור הקרב לכיבוש העיר קוניטרה (10 באוקטובר 1973), מתוך תחקיר אג"ס מה"ד היסטוריה

ד"ר אייל ברלוביץ, רת"ח מחקר צבאות זרים במכון לחקר לוחמת היבשה, מערך התמרון - זרוע היבשה

אמורה להקים מאחז באזור. ואולם כמה דקות לאחר מכן הורה סגן מפקד האוגדה תא"ל משה בר-כוכבא ("בריל") למג"ד לחזור למשימתו המקורית, וציין שאם יש נפגעים כוחות הגדוד יפנו אותם. למעשה, המשימה בוטלה תוך כדי תנועה, והגדוד קיבל פקודה לסייע לחטיבה 9, בפיקוד אל"ם (מיל") מרדכי (מוטק'ה) בן פורת, להגיע ליעדה באזור תל שער. לפיכך הורה שלח לסגן מפקד הגדוד יאיר עוגן לנוע עם פלוגה ב' כדי לסייע לחטיבה. הפיצול נערך מתוך ההבנה שכוח הסמג"ד יהיה עצמאי ככל האפשר ויוכל לחבור לגדוד בסיוע המשימה או בבוקר המוחרת. המג"ד נשאר עם שתי פלוגות תחת פיקודו: פלוגה א', בפיקוד שי לוין, והפלוגה המסייעת, בפיקוד עמיר גיא. שתי הפלוגות וחפ"ק המג"ד חזרו לחאן ארנבה, ושם נתקלו בחוליית אר-פיג'י שירתה מאחד הבתים. הגדוד הפעיל את מקלעי הזחל"מים. הבתים לא טוהרו משום שהגדוד הופנה לסייע בפניו הנפגעים של חטיבה 679. בליל 11 באוקטובר הורה המג"ד לפלוגה א' להישאר עם חטיבה 679, והפלוגה המסייעת נשארה לטהר את צומת "ציריך-אמריקה". טיהור הצומת ארך כמה שעות, ובמהלכן פעלה הפלוגה המסייעת עם כוחות הנדסה, שריון וחרמ"ש שנעו עם חטיבות השריון והח"ר הממוכן. בהמשך הלילה נתקל כוח של פלוגה א' בכוח סורי והסתער עליו.

מוגדרת וללא תמונת מצב ברורה של הלחימה בחזית הצפונית. מפקד הגדוד ומפקדי המשנה לא היססו לקבל על עצמם כל משימה ולבצעה על בסיס ניתוח השטח שלהם, ניתוח המשימה שלהם ושל הדרג הממונה עליהם, והיכולת המקצועית הגבוהה שלהם במילוי המשימה.

מההבקעה לתוך סוריה עד כיבוש החרמון (11-20 באוקטובר)

ב-11 באוקטובר הבקיעו כוחות צה"ל לתוך סוריה בשני צירים. חטיבות אוגדה 210 הבקיעו בחלק הדרומי, באזור ציר "אמריקה". משימת הגדוד הייתה לנוע אחרי חטיבות השריון 679 ולמקם מאחזים לאורך הציר שיאפשרו את המשך התנועה בציר באמצעות השמדת חוליות נ"ט. ב-15:00 הורה רמ"ט האוגדה גרשון פלד למג"ד לשלוח כוח יסייע בחילוץ נפגעים של חטיבה 179, שנקלעה למצב קשה. למקום נשלחה פלוגה ד', בפיקוד דגני, שלפי התכנון הייתה

סיפור המלחמה של גדוד 471 ומפקדו סא"ל (מיל') חזי שלח, ושל חטיבת הצנחנים במילואים 3,17, כולל חלק גדול ממרכיבי המושג "מצינות טקטית בפיקוד הזוטר"

ב-12 באוקטובר ב-9:00 החלו הסורים להפגיז את ריכוזי השריון של האוגדה, ובמקביל חיל האוויר הסורי תקף. כוח המשלוח העיראקי התקדם לעבר כוחות האוגדה הפרוסים על ציר "אמריקה". הגדוד, שמנה עתה שתי פלוגות, נשלח לתפוס את תל כרום (פלוגה מסייעת) ואת ג'ובה (פלוגה א'). המג"ד עלה לתל שער, שעליו התמקם חפ"ק הסמא"ג בריל כדי לקבל מידע על הנעשה בגזרת האוגדה. ואולם גם בריל לא הצליח לגבש תמונת מצב ברורה על הנעשה. בשל חוסר הוודאות הורה המג"ד למ"פ המסייעת להתנהל כאילו הוא מכותר ובנתק. בליל שבת 13/12 באוקטובר בחצות הבין המג"ד שחפ"ק מפקד האוגדה וכוחות האוגדה נסוגים מעמדותיהם בגלל התקפה של כוח לא מזוהה. ב-18:00 הורה מפקד האוגדה למג"ד לנוע עם הגדוד לציר "אמריקה". בהגיעו לצומת "אמריקה 24" קיבל הגדוד משימה להישאר ולהגן עליו. לשם כך קיבל לפיקודו גדוד חרמ"ש וכמה טנקים. ב-22:30 נקרא המג"ד לקבוצת פקודות אוגדתית שבה הוטל עליו להכווין את הדרגים של השריון, ללוותם ו"לפנות את צומת 'אמריקה', כי צומת 'אמריקה' היה בה אחד 'הברדקים' הכי גדולים בגלל השיירות העצומות שהיו עם הפנים מערבה וזה באמת הייתה בעיה ועד הבוקר פינינו את הציר"². בבוקר 13 באוקטובר קיבל שלח משימה לעלות לתל שער כדי לשמש תצפית לחטיבה 679. המשימה בוצעה תחת אש ארטילרית, רקטית ואווירית. במקביל, כוח של הגדוד שהיה תחת פיקוד חטיבה 9 השתתף בכיבוש תל מסחרה. לצורך כך כבש הכוח את תל 979 ועליו הקת"ק הסורי שהפעיל אש

מח"ט 3,17 חיים נדל. הורה "לכבוש, ספק לטהר, את קוניטרה" צילום: דו"צ

על כוחות האוגדה. בשלושת הימים הבאים התמקד הגדוד בתצפיות ובאבטחת חניונים.

ב־16 באוקטובר חברו הפלוגות ומפקדת הגדוד לחטיבה 317. למוחרת, 17 באוקטובר, הוציא הגדוד פשיטות ומארבים פלוגתיים בתיאום גדודי. פקודת המבצע הגדודית (ראו צילום)³ מראה שהיעדים נבחרו באמצעות ניתוח השטח, וכי משימת הפשיטות הייתה ליצור מגע עם האויב ולפגוע בו.

כך מתוארות הפשיטות ביומן האירועים של הגדוד:

09:30	קבלת פקודה מרמה ממונה;
10:00	המג"ד מעביר פקודה למפקדי הכוחות (מ"פ ב', סמ"פ ב' וד') המבצעים, כולל עריכת מודל;
14:00	יציאת הכוחות לאזור היערכות;
18:00	יציאה לדרך;
22:30	רפי (פלוגה ד') מדווחת על השמדת תול"ר ופציעת חייל בכוח שלו;
22:45	התחלת תנועה של הכוח של רפי עם הפצוע;
01:30	פקודת קיפול לשאר הכוחות;
03:30	חזרת הכוחות לשטחי היערכות.

במהלך הימים שחלפו לאחר ההבקעה, מפקד הגדוד והפלוגות הפגינו יכולת ראויה לעבור בין צורות קרב שונות במהלך כמה שעות, ולמלא משימות עד תומן במקצועיות, ביסודיות (מודל למארבים ולפשיטות) ובאופן מיטבי.

כיבוש החרמון

ב־20 באוקטובר קיבלה חטיבה 317 את המשימה לכבוש את החרמון הסורי (מבצע "קינח"). משימת הגדוד הייתה לנחות ראשונים ולאבטח את שטח הנחיתה. לצורך המבצע הוקצו לגדוד שתי סוללות מרגמות 160 מ"מ ושלוש סוללות 155 מ"מ בסיוע ישיר. התוכנית של המג"ד התבססה על כמה הנחות יסוד:

- המשימה העיקרית היא לאפשר את נחיתה שאר גדודי החטיבה. לשם כך צריך הגדוד להציב מספר רב ככל הניתן של תצפיות לאזור היעדים והאגפים ולכבוש את השטחים החיוניים (מוצב "הפיתולים");
  - השטח קשה לתנועה - בעיקר באזור מוצב "הפיתולים", והקרב על המוצב יהיה "מלמטה למעלה";
  - המטרה היא סיום הקרב עם מינימום נפגעים, בין השאר משום שזהו המבצע האחרון במלחמה.
- הפתרונות שהעלה המג"ד לבעיות הצפויות:
- הגדוד צריך למשוך את האש משטח ההנחתה על ידי פריסת פלוגות הגדוד לכיוון דרום;
  - יש לכבוש את המוצב באמצעות סיוע ארטילרי ישיר של מסך אש מתגלגל;
  - יש להאט את קצב ההתקדמות ולתפוס עמדות בראש הרכס.

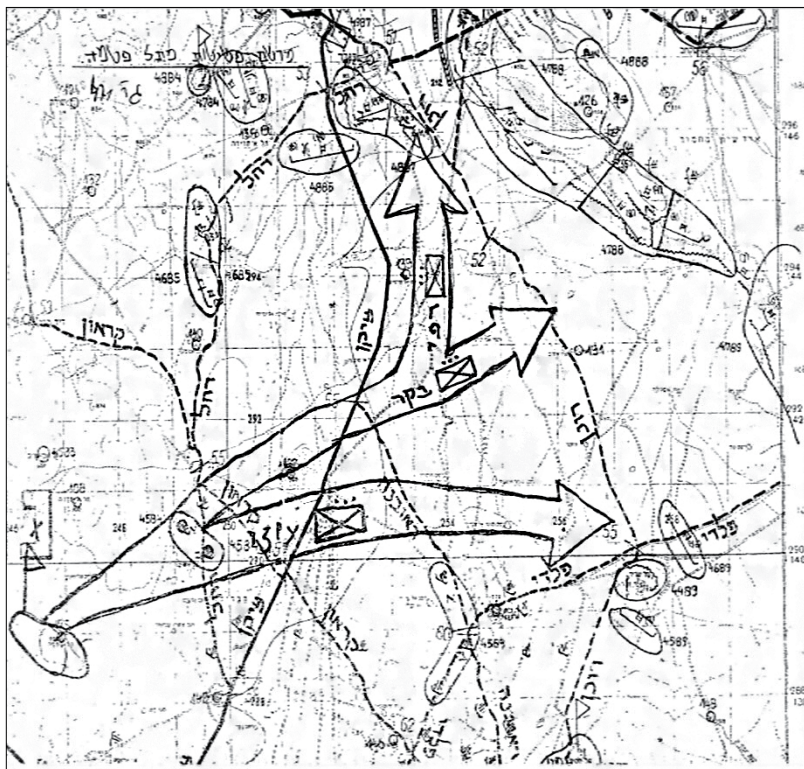
לאחר שנחתו הכוחות נע הגדוד לאט, כמתוכנן, לכיוון מוצב "הפיתולים". פלוגה ב', בפיקוד צור, כבשה את המוצב לאחר קרב קצר. בשל החשש שתגבורות אויב יגיעו

מכיוון הכפר ערנה הורה שלח לסגנו ליצור חסימה על ציר הכביש ממזרח באמצעות כוח הנ"ט וההנדסה שהיה איתו. לקראת 01:30 דיווח עוגן כי מהציר העולה מהכפר ערנה הוא מזהה תנועת כוח תגבורת שנע ברכב לעבר החסימה. כאשר הגיעו ראשוני הרכבים הסוריים לקרבת הבור שנפער בכביש הורה הסמג"ד על פתיחה באש. כוח החסימה ירה אש מנשק קל, פצצות תאורה ממרגמות 52 מ"מ ופצצות מרנ"ט. הרכב הסורי שהוביל את השיירה נפגע, ולאור המשיך לנוע לעבר נ"ג 2360 משאיות וחיילים בורחים. הגדוד המשיך לנוע לעבר נ"ג 2360 (מעל מוצב "הפיתולים"). בדרכם נתקלו הלוחמים בכוח סורי שהתבצר במה שכונה "מוצב הכוכים", ושפתח לעברם באש מהמוצב. פלוגה א' שהובילה את תנועת הגדוד פתחה באש יעילה והסתערה על הכוח הסורי. בסריקת השטח נמצאו בו כוכים ועמדות מבוצרות ו־12 חיילים סורים הרוגים. לפלוגה לא היו נפגעים. בחצות הלילה הגיע הגדוד סמוך לנ"ג 2360, והמג"ד דיווח למח"ט כי הגדוד השלים את משימתו.

פעולות גדוד 471 במלחמה והאופן שבו מפקדי הגדוד פיקדו עליה, הם אחת הדוגמאות למצוינות טקטית של הפיקוד הזוטר שהתבטאה בהיבטים אלה:

הבנה של התמונה הרחבה - בתכנון כל המשימות שהוטלו עליה, ניסה מפקד הגדוד להבין ממפקדו מהי משימת הגדוד, כיצד היא משתלבת עם המשימות של הדרג הממונה, ואיך פעולת הגדוד משרתת אותה.

הסתמכות על ניתוח שטח וניתוח שמתבסס על הניסיון והידע המקצועי של המפקדים - לאחר הבנת המשימה שהגדוד קיבל מהדרג הממונה, ניתחו המג"ד ומפקדי המשנה את תמונת המצב על בסיס השטח. הם עשו זאת משום שתמונת

מפת הפשיטות של גדוד 471 ב־17 באוקטובר, מתוך תחקיר אג"סימה"ד היסטוריה

מבצע "קינוח". בחצות הלילה הגיע הגדוד סמוך לנ"ג 2360, והמג"ד דיווח למח"ט כי הגדוד השלים את משימתו. צילום: מיקי אסטל, דו"ץ

את משימתו ולהתוודע לכוח שמוקצה לו עבודה. ברוב המקרים הוא עשה זאת ללא היכרות מוקדמת עם המסגרות ומפקדיהן, ובלי שערכו לפני כן אימון משותף.

מקצועיות המפקדים - הגדוד מילא מגוון רחב של משימות, בהן כיבוש קוניטרה ומוצבים בחרמון, ליווי, שירות ושמירה על חניוני לילה. בכל אחת מהמשימות פעלו המג"ד, המפקדים והחיילים בצורה המקצועית ביותר - מתוך הבנה של התמונה הגדולה, ניתוח השטח והאויב והידיעה שהם כפופים למסגרת וצריכים למלא את המשימות באופן הטוב יותר. בכך הדגימו שני מרכיבים חשובים: אמון בין מפקדים וחוסר אגו של המסגרת הכפופה.

פשטות בתכנון, בהעברת הפקודה ובביצוע - כל משימה של הגדוד תוכננה ובוצעה באופן הפשוט ביותר. התכנון, שהעניק מקום רב ליוזמה ולשיקול דעת של מפקדי המשנה, הסתמך על ניתוח השטח לנוכח המשימה והועבר בפקודת מבצע מובנת ופשוטה.

תכונות אלה ביטאו את המצוינות הטקטית של מפקדי הגדוד וחייליו ואפשרו לגדוד למלא את כל משימותיו, תוך כדי מעבר בין צורות קרב, חטיבות ומשימות, קטנות כגדולות.

ההערות ומקורות למאמר זה מתפרסמים בסוף הגיליון.

המבצע של האויב לא הייתה קיימת, או שהייתה חלקית. מפקדי הגדוד התבססו על ניתוח שטח, ועליו "הולבש" הניתוח המקצועי שלהם, שבחן כיצד האויב יכול לסכן את המשימה (דפ"א מסכנת) של הדרג הממונה. בכך הראו עד כמה הניתוח של האויב התבסס לא על מודיעין מדויק (שלא היה), אלא על היכולת המקצועית של המפקד לנתח את המבצע מנקודת הראות של האויב.

בדרכם נתקלו הלוחמים בכוח סורי שהתבצר במה שכונה "מוצב הכוכים", ושפתח לעברם באש מהמוצב. פלוגה א' שהובילה את תנועת הגדוד פתחה באש יעילה והסתערה על הכוח הסורי. בסריקת השטח נמצאו בו כוכים ועמדות מבוצרות ו-12 חיילים סורים הרוגים. לפלוגה לא היו נפגעים

יכולת לפעול בתוך כל מסגרת - במהלך 9 באוקטובר פעל הגדוד תחת חטיבה 317, חטיבה 1 וחטיבה 679. תחת פיקוד הכוחות ביצע המג"ד חבירה בקשר או באופן אישי כדי להבין

שער חזית הדרום: חטיבה 275 ביומיים הראשונים למלחמה

בחנית הלחימה בגזרת חטיבה 275 לאורך היומיים הראשונים למלחמה מתמקדת בקרבות ההגנה והחילוץ לאורך הגזרה. ייתכן שאפשר היה להימנע מהם אילו פקודת "שובך יונים" הייתה יוצאת בזמן הראוי, או שלא הייתה מתקבלת פקודה חלקית ולפיה אין לקדם את הטנקים עקב חשש ליצירת ההסלמה

כוחות שריון של צה"ל בסיני. הטנקים שהגיעו לקרבת המעוזים נאלצו להילחם על תפיסת הרמפות והסנפירים שעליהם היו אמורים להתמקם טרם הצליחה עצמה. צילום: אתר צה"ל

יונתן הראל, תלמיד דוקטורט באוניברסיטה העברית

המבצעים של חטיבה 275 ואוגדה 252 לא ברור אם אמנם ניתנה, כללה את השמדת האויב לאחר הצליחה. לצורך הפעלת הפקודה המורחבת אמורים היו להתווסף לחטיבה 275 גדוד שריון וסוללת 175 מ"מ - כוחות שלא הגיעו בזמן אמת. בישיבת קד"ם הרמטכ"ל בנושא תכנוני פיקוד דרום, שנערכה בנובמבר 1972, נקבע כי סד"כ השריון ל"שובך יונים" יכלול 300 טנקים לפחות, וכי על המעוזים להיערך בתוך 72 שעות מרגע מתן הפקודה.³ תפיסת ההגנה של צה"ל בסיני כללה את ההנחה, שלא התממשה, כי אם המצרים ינסו לבצע צליחה היא תתרחש כשעתיים לאחר תחילת הריכוך הארטילרי ולא במקביל.⁴ הנחה בנוגע לסיוע האווירי הייתה כי, במקרה של צליחה, ב-48 השעות הראשונות לא יינתן סיוע, וכוחותינו יצטרכו לבלום בשלב זה את האויב בכוחות עצמם.

מהלך הלחימה ביומיים הראשונים

- סד"כ החטיבה בבוקר 6 באוקטובר 1973 (ראו מפה 1): גדוד שריון 9 מחטיבה 14: מפקדת גדוד ב"חצב", שתי פלוגות ב"קטיה", פלוגה ב"צ'רצ'יל" ומחלקה ב"אורקל". סך הכול 34 טנקי מג"ח (פטון 48M).
  - גדוד חי"ר 68 מחטיבה 16, בהצבה במעוזים בגזרת החטיבה.
  - גדוד תותחנים 404: שלוש סוללות 155 מ"מ בפריסה בתעוזים "יורם", "בודפסט" ו"מרתף". ב"בודפסט" עמדו גם שני קני 120 מ"מ להפעלה בידי אנשי הסוללה.
  - פלגת חי"ר מוקטנת מגדוד 424.
  - מחלקת חרמ"ש על גבי 4 נגמ"שים.
- ביום שישי 5 באוקטובר ב-11:00 הוכרזה כוננות ג' ברחבי האוגדה. בשבת 6 באוקטובר ב-10:30 העביר אל"ם נוי לחטיבה את הפקודה שהתקבלה מבסיס האוגדה ברפידים: הפעלת "שובך יונים" ב-13:00: קיפול לאחור של תצפיות ארוכות טווח, פינוי חלקי מעוז "מילאנו" המדוללים (מורכב מארבעה), הקמת חסימות על צירים, והעברת מחלקות טנקים לחניונים קדמיים עם כוננות לתזווה מיידית.⁵

מהות תוכנית "שובך יונים" הייתה הדיפת צליחה אפשרית של המצרים, הגנת נ"מ ובלימה, תוך ספיגת התקפות אוויר, וכוננות להשתתפות בפקודת "בנדיגו". בפועל, היעדר זמן מספיק להתראה הוביל לכך שהתוכנית לא הופעלה

לפי ההתראה שהתקבלה באותו היום ב-10:00, מתקפה מצרית צפויה להיפתח ב-18:00, אך קיים סיכוי שיוכרוז על סיום התרגיל של המצרים. מקדם הביטחון לשעת השי"ן המצרית תוכנן ל-16:00. קוד הפעלת "שובך יונים" הועבר מהאוגדה לחטיבה 275 ב-13:12, ואל"ם נוי הורה לגדוד 9 לצאת אל המעוזים. עם זאת, ב-13:22 התקבלה הוראה מהאוגדה, שביטלה את פקודתו של נוי, לפיה אין להזיז את הטנקים מגדוד 9 מחשש ליצירת הסלמה, ולהפעיל את "שובך יונים" רק על בסיס דילוג של יתר היחידות. הטנקים יועדו לנוע ב-16:00, ובפועל, כשעתיים לאחר תחילת האש. סוללת "יורם" וסוללת

275 הייתה חטיבה מרחבית לא סדירה של אוגדה 252, בפיקוד אל"ם פנחס נוי, החל מספטמבר 1973. החטיבה הייתה אחראית לצפון סיני: גבול הגזרה הצפונית שלה עבר בחוף הים התיכון עד קו "בודפסט"- "אורקל", הדרומי בקו (ממזרח למערב) מדרום לתעוז "מרור", והמערבי בקו התעלה (מפה מעוזי החטיבה מצפון לדרום היו: "בודפסט", "אורקל" (מחולק לשלושה), "לחצנית", "דרורה", "כתובה", "מילאנו" (מחולק לארבעה), ו"מפרקת", ולצידם "טרקלין" שלא בקו התעלה. התעוזים במרחבה היו: "יורם", "מרתף" ו"מרור". מטרת החטיבה בשגרה הייתה להגן בגזרתה ולבלום ולהכיל כל ניסיון להפרת שביתת האש.

תפיסת ההגנה של צה"ל בסיני כללה את ההנחה, שלא התממשה, כי אם המצרים ינסו לבצע צליחה היא תתרחש כשעתיים לאחר תחילת הריכוך הארטילרי ולא במקביל

תוכניות ההגנה של חטיבה 275

במרכז תוכנית ההגנה של החטיבה עמדו פקודת "שובך יונים" ו"בנדיגו" - מבצע משולב של חילות האוויר והתותחנים שמטרתו חיסול מערך הארטילריה וטילי קרקע-קרקע וקרקע-אוויר שממערב לתעלה. הפעלת "בנדיגו" דרשה התראה של 48-72 שעות. לוח הזמנים נקבע כלקח מתרגיל "איל ברזל" - משחק מלחמה שנערך בסיני ביולי-אוגוסט 1972. לקח נוסף נבע מההבנה שצליחה מצרית מוצלחת תוביל לחוסר יכולת לבצע את התוכנית. "שובך יונים" עמדה בלב תפיסת ההגנה של החטיבה ושל אוגדה 252. כפיתוח נוספו גם תוכנית "צפניה", שעיקרה התקפה מהירה של כוחותינו למניעת מצב של מלחמת התשה חוזרת, ותוכנית "חתול מדבר" - פיתוח מבצעי של "צפניה".

מהות תוכנית "שובך יונים" הייתה הדיפת צליחה אפשרית של המצרים, הגנת נ"מ ובלימה, תוך ספיגת התקפות אוויר, וכוננות להשתתפות בפקודת "בנדיגו". בפועל, היעדר זמן מספיק להתראה הוביל לכך שהתוכנית לא הופעלה. משמעות תוכנית "שובך יונים" בשטח הייתה קידום של כוחות השריון החטיבתיים, על פי פקודת תנועה, וכינוסם בקו המעוזים ועל הרמפות והסנפירים² שהוכנו לצידם. עיבוי זה אמור היה להתווסף לעיבוי התעוזים בסוללות ארטילריה ובפלגת חרמ"ש. "הכנסת היונים לשובך" הייתה אמורה להתבצע בתוך 24 שעות משעת השי"ן לכל הפחות. "שובך יונים" חולקה לפקודה רגילה ולפקודה מורחבת. הרגילה נדונה עד כה, ואילו המורחבת, שעל פי בחינת יומן

חיילים מצריים מניפים את דגל מצריים בקו בר לב. לחימת גדוד 9 הפכה מניהול קרב בלימה והגנה נגד צליחה לקרבות חילוץ מול מארבי נ"ט, לאחר צליחה בפועל. מקור הצילום לא ידוע, השימוש על פי סעיף 27 א בחוק זכויות יוצרים

הלילית שניהלו. בליל 8/7 באוקטובר הגיעה לאזור אוגדת מילואים 162 (מפה 2). בבוקר 8 באוקטובר פתחה האוגדה בהתקפה על ראשי הגשר של הארמייה המצרית השנייה במטרה לפרוץ את הקו המרכזי שלאחר הצליחה, אך ההתקפה נכשלה, ואחריה החל שלב הגנה בחזית סיני.

לא ברור מתי הגיעה בפועל ההתראה המוקדמת, שלפיה הפתיחה באש המצרית תהיה ב־18:00. מדיוני ועדת אגרנט עולה כי ייתכן שהדבר היה ידוע כבר ב־5 באוקטובר. עם זאת, קבוצת הפקודות שבה ניתנה ההתראה, ב־6 בחודש, נקבעה ערב קודם לכן ב־19:00

הפערים בין התוכניות למציאות

הפער המהותי בין התוכניות לאופן מימושו כרוך בזמן הפעלת "שובך יונים". הפקודה, שהייתה אמורה להינתן בהתראה מיטבית של 72 שעות, ובמקרה הטוב פחות - 24 שעות, הופעלה באופן חלקי ב־12:13, פחות משעה לפני תחילת הלחימה. גדוד 9 לא נע לעבר המעוזים, משום שתנועתו אליהם בוטלה בפקודת

למעוז "אורקל" במקום למעוז הדרומי יותר "לחצנית". בהגיעם נתקלו במארבי נ"ט וניהלו עימם לחימה עיקשת. הם הצליחו לחסל כמה מארבים ואולם נפגעו בכניסה למעוז. ניסיון חילוץ הכוח הוביל להיתקלות עם מארב נ"ט נוסף. לחימת גדוד 9 הפכה מניהול קרב בלימה והגנה נגד צליחה לקרבות חילוץ מול מארבי נ"ט, לאחר צליחה בפועל. בבוקר 7 בחודש נותרו לגדוד רק ארבעה טנקים תקינים מתוך 34. אי־הגעת הטנקים השפיעה גם על גדוד 68 שהוסיף להילחם על הגנת המעוזים בעודו מנותק מהחטיבה. בין המעוזים ובין כוחות החטיבה עמדו בערב 6 באוקטובר חי"ר ושריון מצריים. בעקבות זאת ניתנה לבסוף, ביום א' בצוהריים, הוראה לפינוי המעוזים. חלק מהלוחמים יכלו להתפנות על בסיס כוחות החטיבה, ואולם מכיוון שהמעוז היה נצור - הפקודה ל"מילאנו" הגיעה ביום ראשון ב־23:00. לפיכך נאלץ הכוח לסגת ברגל, דרך כוחות האויב, ואף התפצל לשניים תוך לחימתו בהתקדמות לאחר היתקלות במארב.

ב־6 באוקטובר ב־16:45 דווח כי לגזרה מגיע גדוד שריון 196 מבית הספר לשריון (חטיבה 460), בפיקודו של גבי עמיר. כוח זה פוצל לשתי פלוגות, נוספה להן פלוגת חרמ"ש, וכולם הפכו ל"כוח לפידות". חיילי גדוד 9 הנותרים הצטרפו לכוחות אלה. חטיבה 460 הגיעה לגזרה בין 22:00-23:00 ושולבה מיד בקרב. בבוקר המוחרת היו 11 טנקים של גדוד 196 באזור "מרתף" וארבעה באזור "מפרקת", וכוחות הגדוד נפגעו מהלחימה

טנקי גדוד 9, חטיבה 14 בנווה המדבר קטיה לפני המלחמה. פקודת "שובך יונים הופעלה חלקית, וללא קידום גדוד 9 לקו המעוזים, ופחות מכשעה לתחילת ההרעשה המצרית ששולבה עם הצליחה. הצילום לקוח מאתר חטיבה 14

מדובר בעיקר בגדוד 68, שהורכב הן מכוחות סדירים והן מכוחות מילואים. ההיכרות בין הלוחמים הייתה מועטה והם לא הספיקו לתרגל יחד את מהלך הפקודות.¹¹ נוי מציין כי כבר בספטמבר הוא ביקש לתרגל את פקודת "שובך יונים" באופן מלא, על גבי זחלים, אך בקשתו נדחתה. נקבע שהדבר יבוצע לאחר חילוף של גדוד 9 בגדוד 195, אך המלחמה פרצה קודם לכן.¹²

בבוקר 6 באוקטובר היו במרחב האוגדה כ־290 טנקים, אך הם לא הופעלו בזמן נאות לפני הצליחה המצרית, זמן שהוגדר כמינימום של 24 שעות קודם למתקפה המצרית, אלא נעו לקו רק לאחר תחילת המתקפה המצרית בפועל

סיכום

בחנינת הלחימה בגזרת חטיבה 275 לאורך היומיים הראשונים למלחמה מתמקדת בקרבות ההגנה והחילוץ לאורך הגזרה. מעדויות אל"ם נוי והכוחות בשטח, גדוד שריון 9 וגדוד חי"ר 68, עולה כי הפער שהוביל לקיומם של קרבות אלו, בשטח החטיבה ולאחר הצליחה, לא נבע מפערי סד"כ, או מתכנון לקוי של ההגנה, וזאת גם ביחס להגדרות בקד"ם הרמטכ"ל, אלא לזמן הפעלת פקודת "שובך יונים". הפקודה הופעלה חלקית, וללא קידום גדוד 9 לקו המעוזים, ופחות מכשעה לתחילת ההרעשה המצרית ששולבה עם הצליחה. כמו כן נראה כי ייתכן שאפשר היה להימנע מקרבות אלו אילו הפקודה הייתה יוצאת בזמן הראוי, או אילו לא הייתה מתקבלת הפקודה מן האוגדה שלא לקדם את הטנקים עקב חשש ליצירת ההסלמה.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

האוגדה, ולכן התקשה להגן עליהם ולמנוע את הצליחה. במקום זה נאלץ לנהל קרבות חילוץ שגררו אבדות קשות בנפש. אל"ם נוי מציין כי הפעלת הפקודה בזמן הייתה עשויה לשנות את התמונה, וכי עיבוי כוחותיו בהתאם לפקודה המורחבת היה עשוי אולי אף למנוע את הצליחה.⁸ לא ברור מתי הגיעה בפועל ההתראה המוקדמת, שלפיה הפתיחה באש המצרית תהיה ב־18:00. מדיוני ועדת אגרנט עולה כי ייתכן שהדבר היה ידוע כבר ב־5 באוקטובר. עם זאת, קבוצת הפקודות שבה ניתנה ההתראה, ב־6 בחודש, נקבעה ערב קודם לכן ב־19:00.⁹

תפיסת ההגנה ופקודת "שובך יונים" התבססו על ההנחה כי המצרים, אם יפתחו באש, יבצעו ריכוך ארטילרי של כשעתיים טרם הצליחה. לפיכך אם הייתה ניתנת התראה מתאימה, תוכנית ההגנה הייתה אמורה להוביל למצב שבו המעוזים החלקיים מפונים, ולא להרלוונטיים כבר הוזעקו הכוחות: ארטילריה לקו התעוזים, שריון לקו המעוזים. הכוחות היו אמורים להיכנס לכוננות ספיגה במהלך ההרעשה ולנהל קרבות בלימה מעל גבי הרמפות והסנפירים לאחר מכן. העובדה שהפקודה לא ניתנה בזמן, נוסף על הצליחה המצרית שהתלוותה להרעשה, גרמו להתייצבות כוחות חי"ר מצרי במרחב, לפריסת מארבי נ"ט בצירים המובילים למעוזים, ולכליאת חיילי גדוד 68 בתווך.

לגבי הכוחות המוצבים בגזרת החטיבה, אם היה מדובר ב"שובך יונים" מוקטן לא היה נוצר פער מהותי בין התכנונים האופרטיביים של המטכ"ל ובין יישומם. בבוקר 6 באוקטובר היו במרחב האוגדה כ־290 טנקים, אך הם לא הופעלו בזמן נאות לפני הצליחה המצרית, זמן שהוגדר כמינימום של 24 שעות קודם למתקפה המצרית, אלא נעו לקו רק לאחר תחילת המתקפה המצרית בפועל. אל"ם נוי מדגיש גם הבדל מהותי בין כוחות האויב לכוחותינו - הכוחות המצריים שהו זמן ארוך יותר בקו המערבי והתחלפו רק לעיתים נדירות. לפיכך הם היו אורגניים ואף יכלו לזהות את דפוסי הפעולה של כוחותינו.¹⁰ כוחות החטיבה, לעומתם, התחלפו לעתים קרובות יותר בגזרה.

הלקחים שנכתבו והלקחים שלא נכתבו בתחקיר מלחמת יום הכיפורים של מערך ההגנה האווירית

התבוננות חוזרת, בראי של 50 שנים לאחור, בתחקיר מערך ההגנה האווירית (נ"מ) ממלחמת יום הכיפורים, מאפשרת בחינה מחדש של תהליכי הלמידה בארגון מלקחי המלחמה שבה למערך היה חלק חשוב בלחימה. האם תחקיר המלחמה של המערך עדיין עומד במבחן הזמן?

סילי ההוק מוצגים ביום העצמאות ה-17. כל מערכות הנשק שבזמנו שימשו כשדרת הסד"כ העיקרית של המערך כבר אינן בשירות. צילום: ויקיפדיה

גרסה קודמת של מאמר זה נכתבה ב־2008, במלאת 35 שנה למלחמת יום הכיפורים. באותם הימים מערך ההגנ"א לא כלל עדיין את כיפת ברזל ואת קלע דוד. המאמר עודכן עתה, לקראת ציון 50 שנה למלחמת יום הכיפורים. לנוכח השינויים הרבים שחלו במערך ההגנה האווירית ב־15 השנים האחרונות ובעקבות הניסיון הרב שצברה ההגנה מפני תמ"ס (הגנה אקטיבית), מעניין היה לבחון מחדש אם לקחי המלחמה עדיין רלוונטיים.

מלחמה, ובפרט מלחמה רב־גזרתית כוללת, כפי שהייתה מלחמת יום הכיפורים, מביאה למיצוי מרבי שנים של בניית

מיום העברת מערך הנ"מ (כיום ההגנ"א - מערך ההגנה האווירית) לחיל האוויר, שכנה מפקדת המערך בבניין א' בקריה. לאחר 38 שנה, במהלך 2008, עברה המפקדה למגדל החדש של מפקדת חיל האוויר. כמו כל מעבר דירה, הייתה זו הזדמנות למצוא בארונות חומרים נשכחים, בהם שני קלסרים ישנים של כרכי תחקיר מלחמת יום הכיפורים של מערך הנ"מ. עיון בכרכים ובקלסרים העבים ובהם הדפים המצהיבים מגלה שמות מוכרים של אנשים ויחידות, אך נוסף על הנוסטלגיה הוא משמש גם מקור עניין לא מבוטל למפקדי ההגנה האווירית המתקדמת של היום.

סא"ל (מיל) בעז קמינר, לשעבר ראש תחום הגנה אווירית אינטגרטיבית ומומחה ידע הגנה אקטיבית במטה חיל האוויר

מ"מ ר-57 מ"מ), חמישה גדודי נ"מ מתנייע (15 סוללות תומ"ת, תותח מתנייע, 20 מ"מ) וארבע יחידות טק"א (טילי קרקע-אוויר, 12 סוללות הוק). במלחמה לא הוגדר עדיין מבנה האגדים, וגדודי הנ"מ הנייח היו תחת פיקוד הבסיסים שעליהם הגנו. המנ"מים (167, 168, 175) היו מחסני החירום של יחידות הנ"מ, ורק לאחר המלחמה הוקמו אגדי הנ"מ שמספריהם זהים או דומים.

במהלך המלחמה הפיל מערך הנ"מ, באמצעות תותחים, 30 מטוסי אויב מתוך 43 העסקות (נצרכו 16,251 פגזי 20 מ"מ ו-729 פגזי 40 מ"מ).¹ טילי הוק הפילו במלחמה 19 מטוסי אויב מתוך 32 העסקות (נצרכו סך הכול 63 טילי הוק). כשליש מהפלות מטוסי האויב בתחילת הלחימה היו בידי מערך הנ"מ. מתחילת הלחימה בצהרי יום הכיפורים ועד הפסקת האש ב-25 באוקטובר איבד מערך הנ"מ שבעה חיילים (עד סיום הלחימה במאי 1974 נהרגו 14 חיילים מהמערך), 63 חיילים נפצעו: מתוך 70 הנפגעים במלחמה, 33 מתקיפות אוויר, 30

מהפגזות ארטילריה ושבעה מתאונות. ביחידות הטק"א הותקפו ונפגעו שלוש סוללות הוק. במהלך התקיפות נפגעו קרונות בקרה וכבלי תקשורת, אך הסוללות הושמשו במהירות. גנמ"מ (גדוד נ"מ מתנייע) 66 שפרס סוללות גם ברמת הגולן וגם בסיני ספג פגיעות שהשביתו שישה זחל"מים (אחד מהם הושמש במקום). גנמ"מ 207 ו-208 שהגנו על הגשרים ספגו פגיעות שהשביתו זחל"מים, אך הם הוחזרו לכשירות. שני לוחמים ממערך הנ"מ עוטרו בעקבות התנהלותם במלחמה בעיטור המופת, לוחם נוסף זכה בעיטור צל"ש הרמטכ"ל, ושני לוחמים בצל"ש אלוף (מפקד חיל האוויר).²

בשני כרכים עבים, על דפים זהובים, מודפסים במכונת כתיבה, בסיווג "סודי ביותר", כרוכים לקחי כלל יחידות מערך הנ"מ ממלחמת יום הכיפורים, סיכום הנתונים בחתך מערכות נשק, ריכוז נתוני המלחמה בתחום הארגון, ההיערכות, הסד"כ, הספינה, ריכוז ההפלות והלקחים העיקריים של קהנ"מ (קצין הגנת נ"מ - התואר הקודם של מפקד מערך ההגנה האווירית).

בעקבות המלחמה הנחה הרמטכ"ל את כלל יחידות צה"ל להכין דוח מפקד, ולהגישו עד 18 בינואר 1974 "לצורך הפקת לקחים למלחמה הבאה". פרק א' של הדוח נוגע לכוננות ולתהליך המעבר ללחימה של מערך הסדיר והמילואים. פרק ב' מכיל את תיאור הקרבות שבהם השתתפה היחידה, כולל

תחקיר מערך הנ"מ. עיון בקלסרים מגלה שמות מוכרים של אנשים ויחידות ומשמש מקור עניין לא מבוטל למפקדי ההגנה האווירית המתקדמת של היום

ארגון, תורות, תפיסות הפעלה, אמל"ח ותוכניות מבצעיות, הכנת כוחות סדירים ומילואים והכשרת מפקדים ולוחמים. לימוד לקחי מלחמה הוא תזקיק ומבחן עליון לייעוד הארגון הצבאי, ולכן מחייב תחקיר מעמיק שיבחן את בניין הכוח והפעלתו, ויקבע אם הם אכן תואמים לנדרש.

עיון בלקחי המלחמה המופיעים בכרכים המאובקים מעלה כמה שאלות וכיווני מחשבה: מה נכון ללמוד מלקחי מלחמה כך שלא תהיה דומה למלחמה הבאה? מה ניתן ללמוד מלקחים שנכתבו לפני שנים רבות כל כך? האם לקחים שנכתבו מיד לאחר מלחמה דומים ללקחים שהופקו לאחר תקופת הטמעה? האם כל הלקחים אכן נכתבו באומץ הלב הדרוש? מה ניתן ללמוד על תהליכי תחקיר והטמעה של לקחים ממלחמה כל כך חשובה? לימוד לקחים ממלחמות קודמות עשוי לעורר שאלה בנוגע למידת תקפותם בהקשר של המלחמה הבאה. כל מערכות הנשק שבזמנו שימשו כשדרת הסד"כ העיקרית של המערך, בהן התותחים וסוללות ההוק שהיו אחראים לעיקר ההפלות במלחמה, כבר אינן בשירות. המערך כיום שונה לא רק במבנה המערכת הפרטנית, אלא במהות. הוא מבוסס על מערכות טילים מרחביות וארציות ועוסק בעיקר בהגנה אקטיבית נגד נשק תמ"ס. למרות כל זאת, מלחמת יום הכיפורים הייתה המלחמה הרב-גזרתית, הכוללת, ה"אמיתית" האחרונה עד כה: כל צה"ל פעל, אמצעי הלוגיסטיקה היו מעטים וחסרים, סוללות

הגנה אווירית הותקפו באופן ישיר, מהאוויר ועל הקרקע, ועוד מגוון מאפיינים שלא נחווים בסבבי ההסלמות בעזה.

מערך הנ"מ במלחמת יום הכיפורים

מערך הנ"מ במלחמת יום הכיפורים, בפיקודו של אל"ם מאיר שריב, כלל 174 סוללות נ"מ: 27 גדודי נ"מ ניח או נגרר (147 סוללות/פלגות תותחי 20 מ"מ, 30 מ"מ חד-קני, 40 מ"מ, 37

טילי הוק של מערך הנ"מ. במהלך המלחמה עלו הסוללות לרמת הגולן ואף נכנסו למובלעת הכבושה בסוריה, ומשם השפיעו על הסכמי שביתת הנשק. צילום: ויקיפדיה

הנ"מ אינם רלוונטיים יותר, ניתן למצוא בהם הדהודים של נושאים המעסיקים את המערך לא מעט גם כיום, בהם גמישות וניידות, ארגון ותחזוקה והגנת הבסיסים.

גמישות וניידות - לקחים לא מעטים עוסקים בסוגיות שחוזרות ועולות עד היום בתחקירי תרגילים והפעלות מבצעיות של מערך ההגנה האווירית. דוגמה מובהקת היא הצורך בניידות והקושי בגמישות בניידות הסוללות. סוללות הוק עלו במהלך מלחמת יום הכיפורים לרמת הגולן ואף נכנסו למובלעת הכבושה בסוריה, ומשם השפיעו על הסכמי שביתת הנשק. סוללות ויחידות נ"מ קני חצו את תעלת סואץ במטרה להגן על כוחות צה"ל ב"אפריקה".

גמישות נוספת שנדרשה במלחמת יום הכיפורים ממערך הנ"מ ונדרשת גם היום ממערך ההגנה היא היכולת לקלוט יכולות חדשות וטכנולוגיות חדשות תוך כדי לחימה. במלחמת יום הכיפורים נקלטה במערך, במהלך הלחימה, מערכת נשק חדשה לחלוטין שהתקבלה מהאמריקנים, ה"דרקון" (צ'אפאראל), ואף נפרסה בסיני תוך כדי הלחימה.

יומן הלחימה. פרק ג' מיועד לרישום הלקחים המרכזיים בתחום הלחימה וכולל נספחים בתחום לוחמת חי"ר, קשר ותחזוקה. התחקירים בוצעו בכלל יחידות המערך, כמו בכל צה"ל, בהתאם לפורמט אחיד.³

עיון מאוחר בלקחי מלחמת יום הכיפורים

בין הלקחים המופיעים בסוף כרך ב' של תחקיר מלחמת יום הכיפורים למערך הנ"מ נכתבו דברי קהנ"מ, ובהם התייחסות לרוב היבטי הלחימה. בכרכי התחקיר, בין תחקירי היחידות, המנ"מים וענף תו"ל והדרכה מופיעים עוד לקחים רבים, מפורטים יותר, שלא עלו בסיכום קהנ"מ. מטבע הדברים, במאמר זה אתייחס רק לסיכום מפקד הנ"מ, אולם מפקדים במערך מוזמנים למצוא את הכרכים בלשכת מפקד המערך ולחפש את תחקירי יחידותיהם (גנמ"מ 66, יטנ"מ 136, 137, 138, 139), ובהם לקחים מבצעיים ומקצועיים מהפעלת ההוק במלחמה ועוד.

גם אם במבט ראשון נראה כי חלק מהלקחים שסיכם מפקד

כמו בכל ההיסטוריה של המלחמות, גם בעימותים עתידיים לא צפויה אף תוכנית "לשרוד את הירייה הראשונה בקרב".⁴ לכן נדרש המערך כיום וגם בעתיד לשמור על יכולות ניידות וגמישות בהתאם לשינויים שיידרשו בלחימה.

ארגון - הלקחים בתחום ארגון ומבנה המערך לתמיכת הגדודים בלחימה מעסיקים את מערך ההגנה האווירית מראשיתו. הלקחים ממלחמת יום הכיפורים אומצו ויושמו בדמות הקמת אגדי הנ"מ כמפקדות מרחביות. אגדי הנ"מ שימשו במהלך השנים כשדרת המבנה של המערך. בשנים האחרונות עובר מערך ההגנה"א שינויים ארגוניים המשפיעים על מבנהו. בגיבוש המבנה הארגוני הנכון למערך על מטה חה"א לשקול כי המערך נדרש לשמור על כשירות יכולות החימוש, הלוגיסטיקה והתחזוקה לתמיכת כלל משימותיו, גם במקרה שכל שאר יחידות צה"ל ימצאו בלחימה מלאה.

תחזוקה - השבחים על איכות התחזוקה במהלך המלחמה שחלק מפקד המערך לגופים הטכניים בסיכום התחקיר, מקפלים בתוכם מורשת מפוארת של תחזוקת מערכות בתנאי מלחמה ותחת אש, שלאורה ראוי לחנך דורות של טכנאים וללמדם על מערכות הנשק בהגנה אווירית. התלות ביכולות התחזוקה ביחידות ההגנה האווירית לא תפחת עם השנים אלא רק תתעצם, ותחייב את המפקדים לטפח את היכולת הזו בתוך יחידותיהם.

גם אם במבט ראשון נראה כי חלק מהלקחים שסיכם מפקד הנ"מ אינם רלוונטיים יותר, ניתן למצוא בהם הדהודים של נושאים המעסיקים את המערך לא מעט גם כיום, בהם גמישות וניידות, ארגון ותחזוקה והגנת הבסיסים

הגנת בסיסי חיל האוויר - חלק מהלקחים המופיעים בסיכום התחקיר קיבלו לאחרונה משמעות חדשה. נושא ההגנה הקבועה על בסיסי חיל האוויר חזר בשנים האחרונות לתודעה ומתבטא בהגנה האקטיבית ובהגנה המוצמדת. בתחום העליונות האווירית מתייחס חיל האוויר בדרך כלל לאיום הטק"א של האויב. מאידך, האיום המדויק של הטק"ק (טילי קרקע-קרקע) ושל טילי השיוט עלול להגביל באופן ניכר את יכולת הפעולה של חיל האוויר בלחימה. ההגנה הנדרשת לבסיסי חיל האוויר לנוכח איום הטילים והכטמ"מים מחייבת את מתכנן ההגנה ואת מבצעה להתייחס לנושא כראוי.

הקשר עם מערך הבקרה - הקשר עם מערך הבקרה האווירית מוזכר בסיכום התחקיר במשפט אחד, המתמקד בצורך בשיפור הידע של הבקרים ביב"א (יחידת הבקרה האווירית) על סוללות ההוק. הנשוא חוזר כחוט השני בתחקירי היחידות, המתריעים על קשר לקוי עם היב"א ועל חוסר מיצוי היכולות של הסוללות בשל היעדר הבנה מספקת. בתחקיר המקצועי שבחן את הסיבות לאי-מיצוי היכולות של הסוללות מצוינות, בין השאר, סיבות של חוסר ערנות והמתנה ארוכה מדי לקבלת תשובה מהיב"א, קושי להפעיל שתי סוללות על ידי בקר הוק אחד באותו קו, ועוד נקבע כי "אין תודעה מספקת ביב"א בנושא. כתוצאה מכך לא מובא ההוק לידי ביטוי מספיק". מסיפורי מפקדי מרכזי הבקרה בסיני ובצפון, חלקם מתועדים

בעבודת תחקירים מפורטת שהכין רס"ן יוסי ברגר, שהיה מפקד בסוללת הוק במלחמה, ניתן להתרשם מהאתגרים שניצבו בפני המפקדים במרכז הבקרה. באחד מאימוני הבקרים עוכב מתן אישור פתיחה באש. מפקד מרכז הבקרה של הסוללה בראס סודר, סגן קובי מזור, מציין כי האיחור בהגעת האישור לירי אפשר להפיל רק את המסוק הראשון במטס ההנחתות הראשון, אף שבשלביו הראשונים המטס כולו (שמונה מסוקים) היה במצב שבו הגילוי ויכולת ההעסקה היו של הסוללה בלבד.⁵

לאחר המלחמה הוקם צוות ייעודי לניתוח כלל ההעסקות וההפלות של הנ"מ וחיל האוויר. אחת המסקנות המרכזיות של הצוות הייתה שכלל טווחי ההעסקה וההפלה של מערכת ההוק היו חצי מטווח מעטפת הביצועים המוצהרת של מערכת הנשק. הסיבה המרכזית לאי-מיצוי היכולות של מערכת הנשק הייתה הזמן שחלף עד בקשת האישור לירי וקבלתו מהשולט לביצוע ההעסקה.⁶

כיום רווחת ההנחה ששילוב בין מערכות התצוגה, נציגי המערך ביב"א, הקישוריות והאימונים המשותפים מצמצמים סיכונים אלה. ואולם על מפקדים במערך ההגנה"א להבין שהבקר, השולט במשימה, משפיע על ביצועי מערכת הנשק שלהם. יכולת הבקר והשולט להבין ולהפעיל נכון ובאופן נכון את מערכות הנשק אינה רכיב בלתי נשלט לחלוטין. מעורבות מפקדים בדרך-שיח עם הבקר והשולט, בעיקר בהכנות ללחימה אך גם במהלך הלחימה ובעקבות כל אירוע מבצעי, יוצרת נקודות התערבות מהותיות של מפקדי יחידות ההגנה"א בערוץ השליטה המנותק לכאורה מערוץ הפיקוד.

מודיעין להגנה"א - לקח נוסף שעולה מתחקיר מלחמת יום הכיפורים ורלוונטי גם היום: איכות המודיעין למערך. בנושא זה לא ניתן להרחיב, למעט האמירה שבדיוק כמו שההתקפה האווירית מחייבת מודיעין, גם ההגנה האווירית מחייבת מודיעין ראוי.

כיום רווחת ההנחה ששילוב בין מערכות התצוגה, נציגי המערך ביב"א, הקישוריות והאימונים המשותפים מצמצמים סיכונים אלה. ואולם על מפקדים במערך ההגנה"א להבין שהבקר, השולט במשימה, משפיע על ביצועי מערכת הנשק שלהם

הלקחים שלא נכתבו

מעניינים יותר מהלקחים הכתובים הם הלקחים שלא נכתבו. בלי לדון בסיבות שבעטין לא עלו על הכתב, להלן הצעות ללקחים נוספים שהיו יכולים להיכתב בתחקיר מלחמת יום הכיפורים של מערך הנ"מ.

הורדת פלגת הנ"מ מהחרמון יומיים לפני הלחימה - לפי סיכום קה"מ בתחקיר, פריסת המערך על-פי תוכנית "סלע" תאמה את האזורים המוגנים שאכן הותקפו.⁷ מקום אחד לפחות שבו חסר כוח נ"מ שישבש את תקיפת האויב הוא מוצב החרמון, אשר בו הונחתו כוחות קומנדו שכבשו את המוצב בפתיחת הלחימה. קשה להעריך בוודאות אם הגנה אווירית על החרמון הייתה מסוגלת לשבש את הנחתת כוחות הקומנדו,

תותחי נ"מ על גדות תעלת סואץ. סוללות ויחידות נ"מ קני חצו את תעלת סואץ במטרה להגן על כוחות צה"ל ב"אפריקה".
צילום: ארכיון צה"ל, באדיבות אל"ם (בדימי) זאב (פולי) רונן

שבו האויב חודר דרך מקומות שבהם אין הגנה אווירית, או שהכוחות עזבו זמן לא רב לפני החדירה. הורדת פלגת הנ"מ מהחרמון במלחמת יום הכיפורים היא דוגמה מובהקת לכך ומצטרפת לאירועים דומים כגון הוצאת סוללת הנ"מ מעמק עיון כחודש לפני חדירת גלשוני המחבלים בליל הגלשוניים ב-1987, חדירת מיג 23 הסורי העריק ב-1989. אסור שדוגמאות אלה ירפו את הצורך לחקור ולנתח, האומנם תוכנית ההיערכות מתאימה בדיוק לשיטת הפעולה שצפוי לנקוט האויב וליכולות חיל האוויר המשלימות ליכולות ההגנ"א מהקררע.

היערכות מערך ההגנ"א נקבעת לא לפי רמת המערך, אלא בהתאם לרמות הסמכות שמעליו. עם זאת, למפקדים יש יכולת להשפיע לא מעט. מפקד יטנ"מ 138 במלחמה, כיום תא"ל (מיל') איתן יריב, מספר שקיבל הנחיה ממפקד חיל האוויר לקפל את סוללת ההוק בביריה כמה שבועות לפני הלחימה. המג"ד שכנע את מפקד חיל האוויר להסתפק בהורדת הטילים מהמשגרים, במקום לקפל ולהחזיר את הסוללה לבסיס האם של הגדוד בחיפה. הפקודה להתכונן למלחמה מצאה את הסוללה במצב של מוכנות חלקית. ולמרות זאת, בפתיחת האש הסוללה הייתה מוכנה ואף הייתה הראשונה בחיל האוויר להפיל מטוסי אויב.⁹

כמות התחמושת הנצרכת ביחס לכמות הפלות ויחס הפלות והעסקות - הנתונים המופיעים לעיל מייצגים את

כפי שנמנעו הנחתות באמצעות הפלות מסוקי סער שבוצעו במרחב סיני:⁸ למרות גודלו של סד"כ מערך הנ"מ בתקופת המלחמה, שהיום ניתן רק לחלום עליו, נכון לבחון באומץ, בראייה לאחור, אילו פערים היו בתוכנית ההיערכות, מדוע נוצרו, וכיצד לנהוג בפעם הבאה כדי למתוח את השמיכה הצרה של המערך במקומות המועדים לתקיפה.

סיכום תחקיר מפקד הנ"מ אינו מתייחס ישירות לנושא, אולם מזכיר בעקיפין סיבות אפשריות לכשלי העסקה: חוסר קשר בתוך סוללת הנ"מ, היעדר גילוי מוקדם, חוסר דיוק בכיול מערכות התותחים. האם בוצע ניתוח מפורט של כשלי העסקות בלחימה, והאם סיבותיהם והפערים המרכזיים הם אכן אלה שסוכמו?

המלאכה כפויית הטובה של המגן נובעת מכך שהוא נבחן בכישלונותיו, ולא בהצלחותיו. לאורך ההיסטוריה של מערך ההגנה האווירית הישראלי חזר כמה וכמה פעמים המצב

פגיעת רקטה שנורתה מלבנון, 2006. במלחמת לבנון השנייה ניכר היעדר מענה הגנה אקטיבית נגד הרק"ק הבינוני מלבנון. צילום: פיוטר פליטר בית החולים רמב"ם/ויקיפדיה

שלהם והשקיעו במהלך המלחמה 32 גיחות תקיפה כדי לתקוף סוללות הוק.¹¹ חלק מהסוללות שהותקפו לא נפגעו, ואילו סוללות אחרות דוגמת הסוללה במרחב אופיר (שארם א-שיח) נפגעה במרכז הבקרה. סביר להניח שגם במלחמות הבאות ישמשו הסוללות ואתרי ההגנה האווירית יעד חשוב לתקיפה, בדגש על שימוש בטק"ק מדויק ובכטמ"מים לתקיפת אתרי הסוללות המאוכנות בידי האויב. בתחקיר קהנ"מ מוזכר נושא חילות החי"ר, אך לא מוזכר נושא הספיגה וההגנה הפסיבית בסוללות. לנוכח צפי תקיפת סוללות ההגנ"א בלחימה הבאה, נדרש מיקוד מיוחד של מפקדי סוללות ויחידות ההגנ"א של ימינו ביכולות השרידות ורציפות הפעולה.

ניצנים ראשונים של איום חדש במזרח התיכון ומשמעויותיו האסטרטגיות - במלחמת יום הכיפורים שוגרו לכיוון בסיס רמת דוד רקטות פרוג, שאף פגעו והרגו טייס של חיל האוויר הישראלי. תקיפת הפרוגים הייתה המניע העיקרי לתקיפת מטרת אסטרטגיות בסוריה (המטכ"ל הסורי) כדי לאותת לסורים ולמנוע את עליית המדרגה בהסלמת השימוש באמצעים.¹² כמו כן, בתעלת סואץ שוגרו שני טילי סקאד B שקיומם במצרים היה חלק מהקונספציה המפורסמת של המודיעין, שבבסיסה

אחוז ההצלחה של העסקות מטוסי אויב. ההצלחה מתבטאת בהפלה בפועל: 70% הפלות מהעסקות תותחים (כ-430 פגזים נצרכו במוצע לכל הפלה) ו-60% הפלות מהעסקות טילי הוק (כ-3.3 טילים נצרכו לכל הפלה). מדובר במספרים נמוכים מבתחזית של הישג הצפוי כיום, בעקבות שיפורי מערכות ההגנ"א. ואולם האין אנו יכולים להניח שביצועים אלה סבירים, לנוכח התמודדות המפעילים עם אווירת הקרב בלחימה (לחץ, הפרעות וכדומה)? יתרה מזו - שיעור זה של יחסי חימוש להפלת מטרה נחשב נמוך ביותר, וטוב באופן מהותי מיחס צריכת החימוש להפלות של מטוסי חיל האוויר שהשיגו ההגנ"א הסורית והמצרית.¹⁰

סיכום תחקיר מפקד הנ"מ אינו מתייחס ישירות לנושא, אולם מזכיר בעקיפין סיבות אפשריות לכשלי העסקה: חוסר קשר בתוך סוללת הנ"מ, היעדר גילוי מוקדם, חוסר דיוק בכיול מערכות התותחים. האם בוצע ניתוח מפורט של כשלי ההעסקות בלחימה, והאם סיבותיהם והפערים המרכזיים הם אכן אלה שסוכמו?

שרידות סוללות הנ"מ - המצרים והסורים הציבו את סוללות ההוק של מערך הנ"מ כחלק מתוכנית המערכה האווירית

בין מלחמה למלחמה ישמו חלק מהנושאים, ואילו חלקים אחרים שעלו נותרו ללא מענה. חשוב לשוב ולבחון את אותם הנושאים שעולים שוב ושוב בלקחי המלחמות, ושלא קיבלו מענה מלא עד היום.

למערך ההגנה האווירית מורשת קרב מצומצמת יחסית, בדיוק כמו משך הזמן של קרב היירוט. כיפת ברזל רשמה אומנם בשנים האחרונות פרקים מפוארים במורשת זו וצברה ניסיון מבצעי חסר תקדים, אולם לניסיון זה יהיה ערך חלקי במלחמה כוללת מול זירה צפונית או רב־גזרתית. בדיוק בשל כך, לימוד מדוקדק של האירועים הממוקדים שבהם נבחנו יחידות ההגנה האווירית, הוא בעל ערך לימודי רב מאוד ורלוונטי גם כיום. באירועים מבצעיים שהתרחשו במהלך מבצע "צוק איתן" נלמדו מחדש לקחים, שנלמדו כבר במהלך מלחמת לבנון השנייה. עם כל הקושי בניהול ידע ושימורו, האתגר של המפקדים הוא ללמוד, לתעד, לקרוא וללמד את חייליהם.

למערך ההגנה האווירית מורשת קרב מצומצמת יחסית, בדיוק כמו משך הזמן של קרב היירוט. כיפת ברזל רשמה אומנם בשנים האחרונות פרקים מפוארים במורשת זו וצברה ניסיון מבצעי חסר תקדים, אולם לניסיון זה יהיה ערך חלקי במלחמה כוללת מול זירה צפונית או רב־גזרתית

השוני הגדול באמל"ח המופעל ממלחמה למלחמה מקשה על בחינת יישום הלקחים בין המלחמות. ואולם סוגיות מהותיות שאינן בהכרח תלויות אמל"ח, אלא נוגעות לתחום הארגון הצבאי (פיקוד, מודיעין, קשר, ימ"חים), חוזרות ממלחמה למלחמה ואף מוזכרות בלקחי כוננויות מערך ההגנה"א במהלך מלחמת המפרץ השנייה, מלחמת לבנון השנייה, המבצעים וההסלמות בעזה, וניכר כי הן רלוונטיות גם כיום.

חשובים לא פחות הם הלקחים בתחום מקצוענות לוחמי ההגנה האווירית. למקצוע ההגנה האווירית ייחודיות משלו: הידע האינטימי והבנת מערכת הנשק, יכולותיה ומגבלותיה, כמרכיב הכרחי במיצוי המיטבי של מערכת הנשק; הממשק ההכרחי לשולט, המשפיע על היכולת לממש את ביצועי המערכת; הצורך לגלות ולזהות נכון את האיום מוקדם ככל הניתן; האתגר לשמור על ערנות בכוננויות ארוכות, והמעבר הקיצוני הנדרש מלוחם ההגנה האווירית, מרגיעה להעסקת מטרה, בקבועי זמן קצרים ביותר.

תחומים אלה היו ונשארו ללא שינוי מאז השימוש בתותחי 20 מ"מ ו־40 מ"מ במלחמת יום הכיפורים ב־1973 ועד מערכות כיפת ברזל, קלע דוד ומערכת החץ של המערך כיום, וככל הנראה יישארו רלוונטיים גם במערכות העתידיות.

ההנחה שהמלחמה תידחה עד שהפעלתם של הסקאדים במצרים תהיה מבצעית. שני איומים בליסטיים אלה, למרות הקשרם האסטרטגי, לא גרמו לפגיעות אסטרטגיות כלל, אולם הופעתם בזירה בישרה על עידן חדש של שימוש בנשק תלול מסלול שרלוונטי ביותר גם לימינו.

האתגר לחזות מראש ולהיות מוכן ומצויד במערכות הנשק המתאימות נגד איומים אלה היה כאבן ריחיים על צוואר מערך ההגנה האווירית בשנים שלאחר מכן, ובמובנים מסוימים עד היום. במלחמת המפרץ הראשונה (1991) היה זה היעדר מענה הפטריוט נגד טילי האל־חסיין מעיראק, במלחמת לבנון השנייה (2006) ניכר היעדר מענה הגנה אקטיבית נגד הרק"ק הבינוני מלבנון, ובהופעת כיפת ברזל ב־2011 נעדר מענה הגנה אקטיבית נגד איום הרק"ק הקצר מעזה.¹³

המצרים והסורים הציבו את סוללות ההוק של מערך הנ"מ כחלק מתוכנית המערכה האווירית שלהם והשקיעו במהלך המלחמה 32 גיחות תקיפה כדי לתקוף סוללות הוק

נוסף לטילים בליסטיים שוגרו במלחמה גם טילי קלט, שאותתו לראשונה על איום טילי השיוט. חלק מטיילי קלט אלה הופלו, וחלקם פגעו ביעדים שאליהם כווננו וגרמו נזקים, כולל לסוללת הוק. ואכן, התחקיר המקצועי של ההוק הכלול בכרכי התחקיר, מנחה להוציא הוראת קהנ"מ מפורטת בנושא.¹⁴

נוסף לטילים בליסטיים שוגרו במלחמה גם טילי קלט, שאותתו לראשונה על איום טילי השיוט. חלק מטיילי קלט אלה הופלו, וחלקם פגעו ביעדים שאליהם כווננו וגרמו נזקים, כולל לסוללת הוק. ואכן, התחקיר המקצועי של ההוק הכלול בכרכי התחקיר, מנחה להוציא הוראת קהנ"מ מפורטת בנושא

סיכום

עיון בתחקירים שנכתבו לפני עשרות שנים מעלה תהיות כגון האם הייתה התייחסות לכל הנושאים, ואילו נושאים נשכחו. תחקירי מלחמות מטבעם הם ניסיון עיקש להילחם ב"רשומון" - הקושי להסכים על העובדות והנתונים בעוד תמונת הקרב המורכבת נראית לעיתים שונה, וזכורה לכל משתתף בצורה אחרת. בהיעדר הסכמה על עובדות קשה לגשר על פערים ולגבש מסקנות העולות מהם, כדי שיהפכו ללקחים.

בכל סיכום של מפקד מתומצתים נושאים נבחרים, מתוך רבים שמציג מטהו, והיה מעניין לבחון מהם הנושאים שבחר המפקד להדגיש בסיכומו. לעיתים מאפשר הזמן שחולף להטמיע מסקנות שלא נראו ברורות במהלך התחקיר המיידי שנערך בסיום הלחימה.

לפי ספרות התחקיר הצה"לית, בכל תחקיר עולים נושאים רבים, ובדרך כלל נכון לבחור מספר מצומצם של פערים לניתוח, הסקת מסקנות והפקת לקחים לצורך מיקוד בתהליך היישום.¹⁵ בנייתוים מסווגים שביצע מחבר מאמר זה, ניכר כי

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

חידת איי פינוי המעוזים בבוקר 6 באוקטובר 1973

השאלה אם ניתן להפיק לקחים מאירועים היסטוריים לקראת התרחשויות עתידיות מרחפת מעל תהליכים היסטוריים, ובהם תהליכים צבאיים, שנים רבות. אך כי צירוף נסיבות שונה לחלוטין עשוי להביא לתוצאות דומות, ההיסטוריה - בניגוד לדעות רווחות - אינה חוזרת על עצמה. אסון המעוזים במלחמת יום הכיפורים כמקרה בוחן

בשבת 6 באוקטובר 1973, יום הכיפורים תשל"ד, פרצה בשעה 14:00 מלחמת יום הכיפורים. כך הסתיימו שש שנים וארבעה חודשים של בניית כוח צבאי, עימותים מוגבלים ותכנון והכנות מקיפות לקראת אפשרות של מלחמה בין מצרים וסוריה ובין ישראל.

על אף ההכנות הממושכות של מצרים וסוריה למלחמה ושפע הסימנים שהעידו על כך, ועל אף הכרת תוכניות המלחמה המצריות, שהצביעו בבירור על כוונת מצרים וסוריה לצאת למלחמה כוללת, השיגו שני הצבאות הפתעה אסטרטגית מוחלטת מול צה"ל. המטרה המוגדרת, לפחות בחזית המצרית, הייתה שבירת הסטטוס קוו שנוצר ב-1967 והשבת כל השטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים - סיני (חלק קטן על ידי כיבוש בפועל, והשאר בתהליך מדיני שיונתע ויימשך אחרי סיום המלחמה) ורמת הגולן.

ההפתעה האסטרטגית התבטאה באופן מעשי בשלושה מרכיבים עיקריים:

1. בשלבי הפתיחה של המלחמה עמד צה"ל מול צבאות מצרים וסוריה ביחסי כוחות בעייתיים ביותר במכלול מרכיבי הכוח הצבאי היבשתי - חי"ר, כולל טילי נ"ט, שריון וארטילריה - ויכולת סיוע מוגבלת ביותר של חיל האוויר עקב מטריית הטילים המצרית-סורית.¹

מפת המעוזים - קו בר-לב. מקור לא ידוע

סא"ל (מילי) ד"ר יאיר דוכין, בית הספר למנהל עסקים באוניברסיטה העברית

המהלך הטקטי המתבקש, גם לנוכח תפיסת הביטחון של ישראל, שביטויה האופרטיבי היה תגובת ההתקפיות הצה"ל. הדבקות של שר הביטחון משה דיין ושל שרשרת הפיקוד של צה"ל, מרמת הרמטכ"ל רא"ל דוד (דדו) אלעזר ועד מפקד אוגדה 252 אלוף אלברט (אברהם) מנדלר, בהשארת המעוזים במקומם, ופריסת הכוחות המשוריינים על-פי תרגולות שהפכו לבלתי רלוונטיות בצוהרי 6 באוקטובר - מצביעה על קיבעון מחשבתי, שאת סיבותיו אנסה להבהיר במאמר זה.

הוויכוח על גישת המגננה בסיני

הישיבה על קו התעלה שילבה עומק אסטרטגי עם מכשול נ"ט שנתפס על ידי פיקוד צה"ל כמכשול עיקרי וקשה למעבר, ונתפסה על ידי צה"ל כמצב פתיחה נוח לכל עימות עתידי עם הצבא המצרי, שייפתח ביוזמה התקפית מצרית. לשר הביטחון ולפיקוד העליון של צה"ל היה ברור אפוא, מיד לאחר מלחמת ששת הימים, שבשלב הראשון של המלחמה הבאה עם הצבא המצרי, שתגיע במוקדם או במאוחר, צה"ל יעמוד במגננה.

בדיונים שנערכו במטה הכללי של צה"ל עמדו על הפרק שלוש גישות עקרוניות למגננה: גישה א' - הגנה קבועה (קשיחה) עם הגדרת קו המגע, היינו תעלת סואץ, כקו עצירה. גישה ב' - הגנה ניידת, שתתבסס בעיקר על כוחות משוריינים ניידים. הכוחות יתמקמו במרחק טקטי מהתעלה ויתקפו כוחות מצריים שיצלחו לגדה המזרחית, ישמידו אותם ויעבירו במהירות את הלחימה לגדה המערבית של התעלה. גישה ג' - שילוב של שתי הגישות, היינו נוכחות קבועה על קו התעלה אך גמישות בהגדרת קו העצירה, ונכונות לוותר זמנית על שטח לטובת ניהול קרבות תנועה שתכליתם לחזור לקו התעלה. המטה הכללי, בהנחייתו ובאישורו של שר הביטחון, היה צריך להחליט על הגישה שתניקט.

המרכיבים הבסיסיים של תוכנית המגננה "מעוז"

מטרתה המוגדרת של תוכנית "מעוז" שהוכנה על ידי אלוף אברהם אדן (ברן), אז מפקד הכוחות המשוריינים בסיני, הייתה "שיפור ההתבצרות של צה"ל לאורך קו התעלה", אך למעשה היה מדובר ביצירת קו עמיד לבט"ש בעצימות גבוהה. התוכנית שהוצגה לראשונה בדיון מטכ"ל ב-19 בדצמבר 1968, התבססה על חמישה מרכיבים עיקריים:

1. הקמת 33 מעוזים (בפועל אושרו 32) לאורך התעלה (כולל מעוז בודפסט, לחוף הים התיכון), חלקם על בסיס מוצבים קיימים וחלקם במיקומים חדשים.
2. הקמה וביצור עמדות של 19 סוללות ארטילריה, מהן 12 על בסיס סוללות קיימות ושבע במיקומים חדשים. נוסף לכך תוכננה סלילת ציר רוחב מיוחד עבור הסוללות (לימים ציר חת"ם) וכן הקמת מגדלי תצפית בגבהים של עד 43 מטר.
3. הקצאה של כוחות משוריינים, שהתבססה על חלוקת גזרת התעלה לשלוש גזרות גדודיות, שלכל אחת מהן הוקצו שלוש פלוגות טנקים. עבור שתי פלוגות בכל גזרה תוכננו והוקמו עמדות (רמפות) צמודות למעוזים או בסמוך להם. פלוגת הטנקים השלישית של כל אחד מהגדודים תוכננה לשהות בשטחי כינוס אחוריים של הגזרות הגדודיות, בסמוך לבלוזה (גזרה צפונית), טסה (גזרה מרכזית) והמיתלה (גזרה דרומית).

2. פריסת הסד"כ הסדיר של צה"ל לא תאמה את תוכניות ההגנה לחירום ונעשתה באיחור קריטי, בחזית המצרית, כך שמרבית הכוחות המשוריינים לא הצליחו להתייצב בזמן בעמדות המתוכננות (למעשה, חלק גדול מהכוחות המשוריינים לא הגיעו כלל לעמדות). בעקבות זאת, במהלך ניסיונותיהם להגיע לעמדות ספגו הכוחות אבדות כבדות, ולא הצליחו להשפיע באופן מהותי על מעבר הכוחות המצריים לגדה המזרחית של תעלת סואץ.²

3. כל מעוזי קו בר-לב שלאורך קו התעלה נשטפו על ידי החי"ר המצרי ונכבשו (מעוז בודפסט שהותקף אך לא נפל שכן לחוף הים התיכון) בתוך שעות עד ימים, בלי שהייתה לעמידתם השפעה על המהלכים המצריים.

מדוע לא פונו המעוזים בשבת בבוקר, בשעה ששר הביטחון והרמטכ"ל השתכנעו שמלחמה בהיקף מלא, היינו צליחה מצרית של התעלה על ידי חמש דיוויזיות חי"ר לאורך כל גזרת התעלה, תפרוץ באותו יום אחר הצהריים? (אין משמעות בהקשר זה לשעת ה"ש" המדויקת). הן לרמטכ"ל והן לשר הביטחון היה ברור שהמעוזים לא יוכלו לבלום את הצליחה ושלמעשה תהיה להם השפעה שולית בלבד, אם בכלל, על הכוח המצרי,³ ושניהם ידעו עד כמה נחות צה"ל ביחסי הכוחות עקב הגיוס המאוחר של המילואים.

על אף ההכנות הממושכות של מצרים וסוריה למלחמה ושבע הסימנים שהעידו על כך, ועל אף הכרת תוכניות המלחמה המצריות, שהצביעו בבירור על כוונת מצרים וסוריה לצאת למלחמה כוללת, השיגו שני הצבאות הפתעה אסטרטגית מוחלטת מול צה"ל

חידת אייפנוי המעוזים מחריפה עוד יותר אם מביאים בחשבון את המרכיב הקרקעי, שכן התייצבות צה"ל בתעלת סואץ ב-1967 יצרה לראשונה בתולדות ישראל חיץ קרקעי של יותר מ-200 ק"מ בין ישראל בתחומי הקו הירוק ובין הצבא המצרי, ולכן שינתה מן היסוד את המרכיב הקרקעי במפת האיזונים הביטחוניים שאיתם נדרש צה"ל להתמודד. למעשה, במצב שנוצר בגזרת התעלה, הקרקע (חצי האי סיני) הייתה המרכיב היחידי במשוואה הכוללת בפתיחת המלחמה, שבאמצעותו ניתן היה לאזן את הנחיתות החמורה של צה"ל ביחסי הכוחות. ניצול המרחב הקרקעי הריק בסיני בבוקר 6 באוקטובר על ידי פינוי המעוזים ופריסת הכוחות המשוריינים הזמינים על קו הגבעות, כשניים-שלושה קילומטרים ממזרח לתעלה, לניהול קרב שהיה מול הכוח המצרי עד הגעת סד"כ "סלע", היה

מעוז בודפסט. מרבית הכוחות המשוריינים לא הצליחו להתייצב בזמן בעמדות המתוכננות. צילום: דו"ץ

סד"כ הכוח המשוריין בקו המגע, וכל מפקדת חטיבה תחלוש על שליש מהגזרה.

תגבור ב' - קידום של חטיבת טנקים נוספת (חטיבה 7 או בית הספר לשריון) לקו, וקבלת פיקוד על הגזרה הצפונית. כך יגיע סד"כ הכוחות המשוריינים לחטיבת טנקים בכל אחת מהגזרות הגדודיות הבסיסיות.

תגבורים א' ו-ב' הוגדרו בהמשך כתוכנית "שובך יונים", שבניסוחה המאוחר (שהוכן בתקופת כהונתו של שרון כאלוף הפיקוד), חולקה לשני שלבים. שלב א' של "שובך יונים" היה למעשה תגבור א', ושלב ב' היה למעשה תגבור ב'.

תגבור ג' - מערך "סלע" שבו, בשלב הראשון, חטיבה 35 תתפוס את מעברי הגידי והמיתלה (כאמור, ללא מערכת מכשולים וללא מערכים מבוצרים מוכנים מראש), ולאחר מכן יגיעו לגזרה שתי חטיבות משוריינות נוספות (חטיבה 200 וחטיבה 8), שיכניסו גדוד טנקים למעברים וישחררו את חטיבה 35 (כחטיבה מטכ"לית) למשימותיה.

בשלב השני יגיעו למרחב שתי אוגדות "סלע" (143 ו-162) המיועדות להתקפה, כלומר לצלוח את התעלה לגדה המערבית במטרה להשמיד את הצבא המצרי.

מעיון במרכיביה של תוכנית "מעוז", כפי שהוצגה בדיון מטכ"ל ראשון שנערך ב-19 בדצמבר 1968 ובדיון מטכ"ל שני שנערך שבוע לאחר מכן, ושבעקבותיו אושרה על ידי הרמטכ"ל בר-לב, עולה בבירור כי אין מדובר כלל בתוכנית מגננה, אלא בתוכנית פריסת כוחות שתופעל כתשובה מתגלגלת לאירועים קרביים

4. הקמת מערך מכשולים שמבוסס על גידור תלתלי עם מיקוש נגד טנקים ונגד אדם סביב המעוזים, וכן גידור תלתלי לאורך כל התעלה עם מיקוש באתרים מועדים לצליחה. תוכנית "מעוז" לא כללה התבצרות ומכשול בקנה מידה גדול של פתח צירי המעברים של הגידי והמיתלה. כלומר האפשרות (והצורך) להקים קו הגנה עורפי חזק, ובכך ליצור עומק הגנתי, לא קיבלה כלל ביטוי בתוכנית.⁵ עובדה זאת משקפת באופן ברור הן את "רפלקס ההתקפיות" של צה"ל והן את ההתעלמות של אדן, כמתכנן, ושל הרמטכ"ל בר-לב, כמאשר התוכנית, מהדפ"א המצרית המסוכנת (צליחה מצרית בעוצמה מלאה לכל אורך גזרת התעלה, שמשמעה מלחמה כוללת), שהייתה צפויה לחייב את צה"ל, כתוצאה מיחסי הכוחות בגזרה, לנהל, בשלב ראשון, קרב נסיגה אל קו ההגנה העורפי.

5. נוהל הפעלה בסיסי (מצב בט"ש "רגיל") של מערך הכוחות, שהתבסס על מערכת סיורים בין המעוזים לגילוי חדירות אפשריות, עם חיפוי נצור של הארטילריה. כמו כן צפתה התוכנית פיתוח עתידי של תרגולות קרביות משולבות של חי"ר, שריון, ארטילריה וחיל האוויר להדיפה של פשיטות על המעוזים, למרדפים ולחיסול חדירות בכל עומק.

תוכנית "מעוז" כללה שלוש דרגות תגבור למצב הבט"ש הבסיסי:

תגבור א' - קידום חטיבת הטנקים העורפית, מבסיסה בביר תמדה, לתגבור הכוחות בקו המגע. בתהליך זה יוכפל למעשה

מעולם לא הוגדרה ולא נדונה תרגולת כלשהי של פינוי המעוז. להפך. המעוז נתפס כ"רגל יציבה על הקרקע" שתסייע לפעולת כוחות נוספים, בעיקר משוריינים, בגזרה.

הדבקות של שר הביטחון משה דיין ושל שרשרת הפיקוד של צה"ל, מרמת הרמטכ"ל רא"ל דוד (דדו) אלעזר ועד מפקד אוגדה 252 אלוף אלברט (אברהם) מנדלר, בהשארת המעוזים במקומם, ופריסת הכוחות המשוריינים על-פי תרגולות שהפכו לבלתי רלוונטיות בצוהרי 6 באוקטובר - מצביעה על קיבעון מחשבת

מיקום המעוזים ואפשרות הזזתם

אל"ם (מיל') לוי חופש, מח"ט הגזרה הצפונית של התעלה בשנים 1969-1971, סיפר⁶ על דיון שנערך ב-1970 במהלך מלחמת ההתשה אצל שר הביטחון משה דיין. הדיון זומן עקב ריבוי הנפגעים בגזרה שמצפון לקוניטרה, שבה המעוזים מוקמו על ציר שנצפה על ידי המצרים, ללא אפשרות תמרון, עקב מגבלת הביצות ממזרח וסוללת התעלה ממערב. בדיון השתתפו שר הביטחון דיין, הרמטכ"ל חיים בר-לב, אלוף פיקוד הדרום ישעיהו גביש, מפקד אוגדה 252 שלמה להט (צ'יץ') ומח"ט הגזרה הצפונית 275 לוי חופש (שהיה המפקד הזוטר בדיון). לוי חופש הציע לפנות את המעוזים שמצפון לקוניטרה ולמקם את הקו החדש מזרחית לקו הקיים, על גבול קו הביצות. תשובת שר הביטחון להצעה הייתה: "מבחינה צבאית אתה צודק אך מבחינה פוליטית הדבר אינו אפשרי". בתשובה זאת הסתיים הדיון, ללא מתן פתרון לבעיית ההפעלה של המעוזים הצפוניים. צה"ל המשיך אפוא לספוג נפגעים בגזרה, והפגיעות המשיכו עד תום מלחמת ההתשה.

אל"ם חופש העיד כי בשום קבוצת תכנון או קבוצת פקודות, בכל תקופת פיקודו על חטיבה 275, לא הועלה לדיון תרחיש של מלחמה כוללת במתכונת 6 באוקטובר. תרחיש הקרב היחידים שנדונו ותורגלו כללו פשיטות, חדירות, מארבים וכדומה. מאחר שאירועים אלה לא חיבו את פינוי המעוזים, אפשרות זאת לא עלתה כלל לדיון.

חידת אי-פינוי המעוזים - התשובות המקובלות

תשובות שונות ומגוונות ניתנו לחידת אי-פינוי המעוזים. ברור שהערכת מצב טקטית שקולה בבוקר 6 באוקטובר הייתה צריכה להוביל לפקודת פינוי מיידית. כל התשובות הן בחזקת השערות משום שאפשרות הפינוי כלל לא נדונה בדרגים הרלוונטיים באותו בוקר.

את מכלול הסיבות וההסברים שניתנו עד כה לאי-פינוי המעוזים ניתן לסכם בשלושה עיקריים:

יחידות - תופעה זאת התפתחה בעיקר לאחר הניצחון הברור במלחמת ששת הימים והעמדה הרשמית שלפיה צה"ל ניצח גם במלחמת ההתשה. התחושה בצה"ל הייתה שהוא בעל עליונות מוחצת על כל צבא ערבי, כך שכוח צבאי ישראלי "תמיד יוכל להסתדר" מול כוח צבאי ערבי. לפיכך ההנחה הייתה שגם ביחסי כוחות אבסורדיים, כפי שהיה בגזרת תעלת

בעצימות הולכת וגוברת. שיא פריסת הכוחות של צה"ל, שלב "סלע", מיועד, כאמור, לאפשר לצה"ל, לפי הדוקטרינה ההתקפית שלו, להשמיד את הכוחות המצריים שנותרו בגדה המזרחית ולצלוח את התעלה, במטרה להכריע ולהשמיד את מרבית עוצמתו של הצבא המצרי שם. שורש הבעיה של התוכנית היה נעוץ בכך שהיא לא התבססה על הערכת מצב יסודית ומפורטת, וכוננה לתרחיש שתחילתו בסדרה של תקריות נקודתיות סטטיות, בנוסח מלחמת ההתשה, בעוד הן שר הביטחון והן הרמטכ"ל התייחסו בפורומים שונים לכוונת המצרים לצאת למלחמה כוללת.⁶ אשר לתפקיד המעוזים, הרי בשלב של עימות נוסח מלחמת ההתשה הם נועדו, על-פי התוכנית, לאפשר לכוחות קטנים של צה"ל לשהות על קו התעלה בביטחון יחסי, על-ידי מיגון והתבצרות בפני האיום הארטילרי, וכן לסייע בתצפית, ובמידה מוגבלת ביותר באש, לסיורים שנעו בין המעוזים. בתרחיש של מלחמה כוללת ברור היה שהמעוזים לא יועילו, ואיש מהמפקדים בכל רמות הפיקוד גם לא ציפה מהם לבלום צליחה של כוחות מצריים בהיקף גדול.

חידת אי-פינוי המעוזים מחריפה עוד יותר אם מביאים בחשבון את המרכיב הקרקעי, שכן התייצבות צה"ל בתעלת סואץ ב-1967 יצרה לראשונה בתולדות ישראל חיץ קרקעי של יותר מ-200 ק"מ בין ישראל בתחומי הקו הירוק ובין הצבא המצרי, ולכן שינתה מן היסוד את המרכיב הקרקעי במפת האיומים הביטחוניים שאיתם נדרש צה"ל להתמודד

למרות זאת, הזיהוי של קו העצירה של צה"ל עם קו המגע ובניית תוכנית "מעוז" בתרחיש של אירועים בעצימות הולכת וגוברת, בעוד צה"ל משמיד כוחות מצריים בגדה המזרחית וצולח את התעלה בלוח זמנים קצר ביותר, מנע ככל הנראה דיון רציני (למרות אמירותיהם של סגן הרמטכ"ל ישראל טל ואלוף פיקוד הדרום אריאל שרון) ובוודאי תכנון סדור של פינוי המעוזים לקראת מתקפה מצרית כוללת. גם התרגולות הקרביות במעוזים לאחר סיום מלחמת ההתשה בקיץ 1970 התמקדו בלקחי מלחמת ההתשה ובהיערכות לקראת אפשרות של חידוש האש במתכונת מלחמת ההתשה. בכל שבוע בוצעו במעוזים שלוש תרגולות לחימה בסיסיות, נוסף לפעילות התצפית והליווי הנצור לסיורים:

1. כוננות וכניסה לבונקרים לקראת הפגזה, והשארת מפקד בעמדת תצפית מוגנת.
2. כוננות לקראת פשיטה על המעוז והדיפת הפשיטה על-ידי לחימה בתעלות.
3. תרגול חבירה עם מחלקת טנקים והובלת הטנקים לעמדות סמוכות למעוז (מפקדי הטנקים היו מגיעים בפועל על קומנדקרים עד העמדות). התרגולות בוצעו לעיתים בשעות האור, תוך שימוש ברשתות הקשר, ברמת הצפנה נמוכה ביותר, והנחת היסוד (לפחות של מפקדי המעוזים) הייתה שהמודיעין המצרי מכיר אותן על בוריין.⁷

רא"ל דוד אלעזר (דדו) ומשה דיין. לרמטכ"ל ולשר הביטחון היה ברור שהמעוזים לא יוכלו לבלום את הצליחה ושתהיה להם השפעה שולית. צילום מסך: ארכיון צה"ל במשרד הביטחון

מפקד חיל האוויר) את ביטחונו בכך שיוכל לחסל את מערך הטק"א בחזית הסורית תוך שעתים, ולעבור לסיוע מסיבי לכוחות היבשה.

חוסר מקצועיות - חוסר המקצועיות התבטא בהיעדרה של הערכת מצב סדורה המתחשבת בדפ"א את האויב, שתוצרה החיוני היה צריך להיות תוכנית מגננה סדורה על מכלול מרכיביה, והיערכות בהתאם. בהיעדר הערכת מצב כזאת הופעל הסד"כ בגזרה על-פי תרגולות פריסה ולחימה שפותחו וגובשו במלחמת ההתשה, אך היו מנותקות לחלוטין ממהלכי הצבא המצרי של אוקטובר 1973 והיו ידועים היטב מראש לצה"ל.¹² הכישלון שצריך היה להיות ידוע מראש של בלימת המתקפה המצרית הוחרף עקב האיחור והאלתור, בעיקר של מי ששימש אז אלוף פיקוד הדרום, שמואל גונן, בהפעלת הכוחות המשוריינים שנאלצו לנהל קרבות קשים רק כדי להגיע לעמדות שבהן היו צריכים להימצא בפרוץ האש. בחלק מהמקרים לא הצליחו הכוחות כלל להגיע לעמדות הפתיחה. חוסר המקצועיות הצבאית שניכר בהיערכותו של צה"ל בסיני ובמידת מוכנותו הצבאית, בלט על רקע ההכנות המצריות היסודיות, שהתבססו על הגדרה סדורה וקשיחה של כוונת הדרג המדיני ומטרות המלחמה וכן על ניתוח מפורט של חולשות הצבא והחייל המצרי, שלכל אחת מהן נמצא פתרון צבאי סביר.¹³

הסיבה לאי-פינוי המעוזים

ואולם בהינתן האישים שבהם מדובר (דיין, דדו, טל, גונן ומנדלר), ההסבר שמספקות התשובות איננו מספק, וייתכן אף שיש בהן הטעיה מסוימת. לנוכח ההכנות למלחמה ודרך

סואץ בפרוץ המלחמה, יוכלו הכוחות המשוריינים הסדירים לבלום את המתקפה המצרית. תפקיד המעוזים, בשלב ראשוני זה, היה להחזיק מעמד. בשונה מהתבטאויותיהם של טל ושרון בדיוני 1969, איש לא התריע ב-6 באוקטובר מפני האפשרות של נפילתם הכמעט מיידית של המעוזים ומכלול ההשלכות הצפויות לכך. עם הגעתן המהירה של אוגדות "סלע" תכנן צה"ל לעבור למתקפה כוללת, תוך חציית התעלה ו"הכרעה טוטלית" של הצבא המצרי. ה"הוכחה הברורה" להיתכנות של תרחיש זה ניתנה הן במשחק המלחמה "איל ברזל" (יוני 1972) והן בתרגיל "עוז" (מרס 1972).¹⁴ הנחה כזאת מייטרת כמובן את הצורך לפנות את המעוזים.

אמונה (כמעט מיסטית)¹⁵ ביכולתו של חיל האוויר - ההערכה בצה"ל הייתה שעדיפותו המוחצת של חיל האוויר (בעיקר תולדת הצלחתו במלחמת ששת הימים, ולמרות אבדותיו במלחמת ההתשה) תאפשר מתן סיוע מסיבי לכוחות היבשה, שיאפשר להם, למרות יחסי הכוחות האבסורדיים, לבלום את המתקפה המצרית. משימת הסיוע ללוחמת היבשה והים עמדה אומנם רק במקום השלישי במשימות חיל האוויר (אחרי ההגנה על שמי המדינה והשגת חופש טיסה על ידי שיתוק מערך הנ"מ של האויב), אולם הוכנה גם תוכנית "שריטה"¹⁶ לנסיבות חריגות, שבהן יאלץ חיל האוויר לסייע לכוחות היבשה לפני השלמת שתי המשימות הראשונות. בזמן כוונות "כחול לבן" נשאל מפקד חיל האוויר בני פלד על ידי הרמטכ"ל על דרך פעולתו של חיל האוויר במקרה של התרעה בת 24 שעות בלבד. תשובתו הייתה שחיל האוויר ישאף לשבש את הצליחה ויאפשר לכוחות היבשה להתארגן לבלימה ולעבור למתקפת נגד מיידית. בסוף ספטמבר הביע פלד (אז כבר

הבכירים בפיקוד היו האלופים גונן ומנדלר. אשר לאלוף גונן, שילוב של יהירות, שהתחזקה במלחמת ששת הימים, ואי-הכרה מספקת של התוכניות המצריות, עם רפלקס התקפיות, גרם לו לעיוורון טקטי, שביטוי היה חתירתו המתמדת לביצוע תוכנית "צפניה" (צליחה בגזרה הצפונית מול פורט פואד) כבר ב-6-7 באוקטובר, כאשר המעוזים נלחמו על חייהם (חלקם כבר נשטפו), וחטיבות הטנקים הסדירות שקודמו באיחור ניכר (באשמתו הישירה¹⁹) ניהלו קרבות קשים ביותר בניסיון להגיע לעמדות המתוכננות שלהם. העיוורון הטקטי מנע ממנו לעשות בבוקר 6 באוקטובר ניתוח שקול של יחסי כוחות, שהיה מוביל אותו בתנאים רגילים להוראה מיידית לפינוי המעוזים.

אלוף שרון לא ראה אף הוא במעוזים גורם שיכול לעכב צליחה וטען שבזמן מלחמה ניתן להבין גם את תהליך קיצוץ וניווט קו המעוזים, שהוביל שרון בתקופת היותו אלוף פיקוד, כולל הוראה לא כתובה לפנות במקרה של מלחמה כוללת

בנוגע לאלוף מנדלר, הוא מתואר כקצין שריון ממושמע שגם אם הייתה לו הערכת מצב טקטית עצמאית, שונה מזאת של גונן מפקדו, הוא אימץ את פקודותיו של גונן ללא ערעור, תוך איום בהדחה על ברוך הראל (פינקו), סגנו, אם יסטה ממילוי הפקודה. מנדלר לא היה מסוגל, מבחינה מנטלית, להוציא פקודת פינוי עצמאית. אשר לשר הביטחון, הרמטכ"ל וסגן הרמטכ"ל - כאן התשובה טמונה בהגדרת כוונתו של הדרג הפוליטי ב"ישיבה בסיני". הישיבה בסיני נתפסה על ידי ההנהגה הפוליטית בראשות גולדה כמצב נוח ביותר לישראל, שכדאי מאוד לשמרו. סביר להניח שהדבר לחלל גם לדרגים הצבאיים ובהם הרמטכ"ל וסגנו.²⁰ להלן כמה התבטאויות של הדרג המדיני בהקשר זה:

- שר הביטחון, משה דיין: "טוב שארם א־שיח בלי שלום משלום בלי שארם א־שיח".²¹
  - ראש הממשלה, גולדה מאיר, בנאום שנשא בכנסת²² ואשר שודר בערוץ הראשון (והיחיד דאז): "על הערבים ובעיקר על סאדאת, לדעת, שלהתעקשותם לא לקיים עם ישראל מו"מ לשלום יש מחיר, דהיינו, אנחנו הולכים ומתבססים בסיני ונוצרת שם מציאות חדשה שלא תאפשר בעתיד החזרה של השטח".
  - מנחם בגין, בהרצאה שנשא בקיבוץ אפיקים ב-1970, בעודו שר בממשלת הליכוד הלאומי בראשות גולדה: "סיני הוא חלק בלתי נפרד ממדינת ישראל, קו התעלה הוא הגבול הטבעי המערבי של ישראל, ואסור בשום פנים לסגת ממנו". בגין הוסיף והדגיש בהרצאתו את חשיבות העומק האסטרטגי ואת הסכנה הקיומית למדינת ישראל, לדבריו, בויתור על שטח כלשהו בסיני.
- במצב זה, כאשר ישראל החלה להקים בסיני יישובים (עיר בשארם א־שיח, היאחזויות נחל סיני ונחל ים ותחילה של יישוב אזרחי באבו רודס), בעוד ניצול הנפט בסיני נתפס כיתרון אסטרטגי מול חרם הנפט הערבי, החל חצי האי

ניהולה בפועל ניתן היה לכאורה לייחס לשאלה את הסיבות שהוזכרו, ואכן, אופן הניהול ותוצאות התרגילים שנערכו בסיני, "איל ברזל" ו"עוז", מצביעים על התייחסות ממעיטה לעוצמה וליכולות של הצבא המצרי ועל הערכת יתר לביצועי צה"ל.¹⁴ ואולם מול גישה זאת בולטת ההתבטאות של דיין שאמר בדיון בקריה "אפשר לקבל שבץ רק מסדר הכוחות בחזית", כלומר, דיין היה ער ליחסי הכוחות הבעייתיים בשתי החזיתות והוביל לתגבור כוחות ברמה, שנראתה לו כחזית היותר מסוכנת עקב קרבתה ליישובים אזרחיים ולקו הירוק. ניתן אפוא להאשים את דיין בניהול סיכונים גרוע, אך לאו דווקא ביהירות.

גם בשני דיוני המטכ"ל על תוכנית "מעוז" שנערכו בדצמבר 1968 פרסו האלופים שרון וטל את עמדותיהם הברורות בדבר אי-יכולתם של המעוזים לתרום למניעה או לעיכוב של צליחה רבת. אלוף טל עוד הרחיק לכת ואמר בדיון השני כי "המעוזים עצמם לא יירו כדור אחד כאשר יתחילו לצלוח [...] הריכוזים הארטילריים יהרסו אותם".¹⁵ אלוף שרון לא ראה אף הוא במעוזים גורם שיכול לעכב צליחה וטען שבזמן מלחמה יש לפנותם מיד.¹⁶ על רקע גישתו של שרון ניתן להבין גם את תהליך קיצוץ וניווט קו המעוזים, שהוביל שרון בתקופת היותו אלוף פיקוד, כולל הוראה לא כתובה לפנותם במקרה של מלחמה כוללת. נאמן לתפיסתו, סגר חלק ניכר מהמעוזים והשאיר רק 16 מעוזים פעילים בקו.¹⁷ רק הערכה ברורה בנוגע לחוסר התועלת של המעוזים בתרחיש מלחמה כוללת, מאפשרת להבין את התהליך שהוביל. למרות כל זאת, לא נדונה במטכ"ל האפשרות ובעיקר המשמעות של נפילת המעוזים על אנשיהם, וההשלכות האפשריות של אי-פינוי המעוזים בזמן.

מעין במרכיביה של תוכנית "מעוז", כפי שהוצגה בדיון מטכ"ל ראשון שנערך ב-19 בדצמבר 1968 ובדיון מטכ"ל שני שנערך שבוע לאחר מכן, ושבעקבותיו אושרה על ידי הרמטכ"ל בר-לב, עולה בבירור כי אין מדובר כלל בתוכנית מגננה, אלא בתוכנית פריסת כוחות שתופעל כתשובה מתגלגלת לאירועים קרביים בעצימות הולכת וגוברת

לטענת חוסר מקצועיות, שנשמכת בעיקר על ההיערכות הבלתי מספקת למלחמה בסיני ועל כך שכאשר הייתה ודאות בנוגע לפריצת מלחמה, כ-12 שעות לפני התחלת הקרבות - אין ספק שהערכת מצב טקטית מהירה ומחושבת הייתה אמורה להוביל לפקודת פינוי מיידית של המעוזים ולפריסה מיידית של הכוחות המשוריינים על קו הגבעות, כשניים-שלושה קילומטרים מהתעלה לניהול קרב שהיה מול הכוח המצרי הצולח.¹⁸ לכאורה התשובה המתבקשת לשאלה מדוע הדבר לא נעשה, היא חוסר מקצועיות. ואולם תשובה זאת אינה מספקת משום שמדובר היה בשר ביטחון ותיק, עתיד ניסיון, שנתפס כמומחה ביטחון מהמעלה הראשונה, ובמטה כללי, שאויש גם הוא בקצינים ותיקים עתירי ניסיון, הן בהערכות מצב והן בניהול קרבות.

את התשובה למחדל אי-פינוי המעוזים יש לחלק לשניים, על-פי הדרגים הרלוונטיים שיכלו לתת פקודה כזאת. המפקדים

ביצורים בקו ברי-לב, אוקטובר 1970. מטרתה המוצהרת של התוכנית "מעוז" שהגה הייתה שיפור ההתבצרות של צה"ל לאורך קו התעלה, אך למעשה היה מדובר ביצירת קו עמיד לבט"ש בעצימות גבוהה

שכן מדובר באנשים מעולים, יוצאי יחידות קרביות מהשורה הראשונה של צה"ל, את המעוזים צריך היה לפנות בכל מקרה, בלי קשר לאיכות הכוחות שנמצאו בהם. לעומת מהלך אפשרי של החלפת החיילים במעוזים, שכאמור לא היה משנה דבר פרט לשמות וגילאי החיילים, פינוי המעוזים אומנם לא היה מונע את כיבוש הגדה המזרחית של התעלה, אך היה יכול להקטין באופן ניכר את מספר הנפגעים והשבויים הן מקרב כוחות החי"ר במעוזים והן מקרב לוחמי השריון שניסו לסייע להם בקרבות 6-7 באוקטובר. בכך הייתה נחלשת, אולי, "הטראומה הלאומית" הן של ההנהגה בישראל בימי המלחמה הראשונים והן של הציבור בישראל, כשהתפרסמו לראשונה ממדי האסון בימי המלחמה הראשונים.

סיכום

השאלה אם ניתן להפיק לקחים מאירועים היסטוריים לקראת התרחשויות עתידיות מרחפת מעל תהליכים היסטוריים, ובהם תהליכים צבאיים, שנים רבות. אף כי צירוף נסיבות שונה לחלוטין עשוי להביא לתוצאות דומות, ההיסטוריה - בניגוד לדעות רווחות - אינה חוזרת על עצמה. ההערכה שלפיה הקיבעון המחשבתי בדרג המדיני ובצה"ל הוא שהוביל למלחמת יום הכיפורים ובתוכה אסון המעוזים - הובילה להכרה בחשיבותה של מחשבה גמישה ורעננה בניתוח וגיבוש של מהלכים מדיניים וצבאיים. גישה זאת הובילה להקמת מנגנון ה"איפכא מסתברא", שתכליתו להילחם באסון הטמון בקיבעונות מחשבתיים. ואולם ניתוח מכלול המהלכים המדיניים והצבאיים ממלחמת לבנון הראשונה ועד היום מציב סימן שאלה גדול בדבר יעילותו של המנגנון.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

סיני להיתפס כחלק חשוב ובלתי נפרד מישראל. יואל בן פורת מספר על ביקור של דיין (עם הרמטכ"ל וראש אמ"ן) בבסיס המרכזי של 848 בסיני (מכונה על ידיו "פנינת הכתר"), בספטמבר 1973, שבו התבטא דיין ואמר: "תבנה טוב וחזק - זה לעוד חמישים שנה"²³. מכאן הדרך הייתה קצרה לראיית סיני כחלק מהמולדת, וחלקים מהמולדת לא מפנים גם בזמני חירום. גישה מדינית פוליטית זאת, שהייתה למעשה המשך ישיר לגישתו של בן-גוריון - שסירב לדון, אחרי מלחמת השחרור, בויתור על חלקים מהנגב תמורת הסכם שלום - הועתקה למערכת השיקולים הטקטיים ב"העברה שלילית". בתהליך זה, הפתרון במערך השיקולים האסטרטגיים, ש"רואה" בהחזקת שטחים בעומק מרבי יתרון בפתיחת מלחמה כוללת, מועבר אל מערך השיקולים הטקטיים ומהווה גורם מרכזי בהחלטת הצמרת המדינית והצה"לית שלא לפנות את המעוזים, ולדבוק בכך גם בשלב הראשון של העימות הצבאי. בעקבות התהליך, שאלת פינוי המעוזים כלל לא עלתה לדיון. במיוחד בלט התהליך אצל אלוף טל, שארבע שנים קודם לכן התבטא בחריפות בנוגע לחוסר התועלת של המעוזים במלחמה כוללת ועל כך שיהיה צורך לפנותם מיידית. העברה שלילית של תפיסת עולם מדינית פוליטית למערכת השיקולים הטקטיים היא הגורם העיקרי למחדל אי-פינוי המעוזים.

האם ניתן היה להשיג תוצאה שונה?

אלוף (מיל') עמנואל סקל מציג בספרו תרחישי לחימה שפיתח, תוך שימוש בכלים של חקרביצועים, שמצביעים על תוצאות שונות לחלוטין שניתן היה להשיג גם ביחסי הכוחות ששררו בתעלה ב-6 באוקטובר, אם הכוחות בגזרה היו מופעלים בזמן, על-פי תוכנית "שובך יונים". מתחקירים רבים שנערכו לאחר המלחמה עולה שקציני ומפקדי הגדוד שפיקדו על המעוזים עשו זאת היטב, תוך גילויי אומץ לב אישי ונחישות. דבר זה אינו מפתיע, כמובן,

ראיון מערכות - חוקרי מלחמת יום הכיפורים (עמ' 4)

- 1 בן־פורת, י', גפן, י', דן, א', הבר, א', כרמל, ח', לנדאו, א' ותבו, א' (1976). המחלל הוצאה מיוחדת
- 2 הרצוג, ח' (1975). מלחמת יום־הדין. עידינים, ידיעות אחרונות
- 3 זעירא, א' (1993). מלחמת יום־כיפור: מיתוס מול מציאות. ידיעות אחרונות
- 4 בן־פורת, י' (1991). נעילה: סיפור ההפתעה של מלחמת יום־הכיפורים מפי מפקד לשעבר של יחידת ההתרעה המרכזית באמ"ן. עידינים
- 5 וולסטטר, ר' (2023). פרל הארבור: התרעה והחלטה. מודן, משרד הביטחון ומערכות, עמ' 393

משה דיין במלחמת יום הכיפורים: הערכה מחודשת (עמ' 8)

- 1 הקלטות מלשכת הרמטכ"ל, בגולן (2013), עמ' 411
- 2 רשימות מזכיר שר הביטחון, בגולן (2013), עמ' 415
- 3 שם
- 4 שם
- 5 תיאור הדיון לפי: רשימותיו של אלי מזרחי, יומן רל"ש ויומן שלישי שר הביטחון, בגולן (2013), עמ' 417
- 6 שם
- 7 יומן רל"ש הרמטכ"ל ורשימות שלישי שר הביטחון, בגולן (2013), עמ' 475
- 8 הקלטות מלשכת הרמטכ"ל, בגולן (2013), עמ' 489
- 9 אגף ההיסטוריה של צה"ל, מסיבת עיתונאים, 8 באוקטובר 1973. בגולן (2013), עמ' 507
- 10 יומן רל"ש הרמטכ"ל, בגולן (2013), עמ' 532.
- 11 גולן (2013), עמ' 541
- 12 הקלטות מלשכת הרמטכ"ל ורשימות מחלקת היסטוריה, בגולן (2013) עמ' 541
- 13 דיין בפגישה ב־9 באוקטובר 1973 בשעה 07:30, בגולן (2013), עמ' 554
- 14 מביקור דיין בפיקוד הדרום, יומן שלישי שר הביטחון ויומן רל"ש פיקוד המרכז, בגולן (2013)
- 15 הקלטות מלשכת הרמטכ"ל, בגולן (2013), עמ' 541
- 16 שם
- 17 "פגישה עם ראש הממשלה", 10 באוקטובר 1973, 09:30, בגולן (2013), עמ' 553
- 18 בראון (1993), עמ' 167
- 19 טל וטל (2019), עמ' 864
- 20 "פגישת הקבינט", 12 באוקטובר 1973, 14:30, בגולן (2013) עמ' 792
- 21 שם
- 22 גולן (2013) עמ' 792
- 23 EBAN, A. (1977). AN AUTOBIOGRAPHY. RANDOM HOUSE
- 24 KISSINGER, H. (2011). YEARS OF UPHEAVAL. SIMON AND SCHUSTER
- 25 גולן (2013), עמ' 370
- 26 שמיר, א' (2011). פיקוד משימה. מערכות מודן
- 27 צורף, ח' ובנימפלד, מ' (2022). יבוא יום ויפתחו את הארכיונים: ממשלת גולדה ומלחמת יום הכיפורים. כרמל, עמ' 216, 239
- 28 שם, 248
- 29 EBAN (1977)
- 30 SLAYTER (1991)

גדוד סיוור 87 (עמ' 18)

- 1 שרון, א' (ללא תאריך). "דבר מפקד האוגדה", בתוך: ללא מחבר, חברים לנשק – חוברת זיכרון לחללי גדוד הסיוור שנפלו במלחמת יום הכיפורים, ללא תאריך, ארכיון צה"ל, 75/157/1986, ללא מספר עמוד
- 2 המג"ד היה בן־ציון (בנצי) כרמלי והסמג"ד היה צבי אבירם. מפקדי הפלוגות היו אלה: פלוגה א' בפיקודו של רפי מצפן, פלוגה ב' בפיקודו של רפי בר לב, פלוגה ג' בפיקודו של יגאל אבירי ופ"מ פלוגת המפקדה היה אברהם שבזי
- 3 מפג"ש תח"ש/ענף היסטוריה, אוגדה 143, גדוד 87, תחקיר רס"ן צבי אבירם

"החצר האחורית" של התכנון המבצעי: בסיס היערכות לצליחת התעלה (עמ' 28)

- 1 הבר, א', שפי, ז' ואשר, ד' (2013). המלחמה: 40 שנה למלחמת יום הכיפורים. דביר
- 2 אזוב, ע' (2020). הכרעה. דביר
- 3 אזוב, ע' (2011). צליחה. דביר
- 4 אזוב (2020)
- 5 מור, ד' (עורך) (2017). גדוד 564 (66) במלחמת יום כיפור: סיפורי חיילים.

מבצע "פונטיאק" (עמ' 21)

- 1 אהרמן, ה' וזור, י' (1991). צנחנים בקליבר גדול: סיפורה של הארטילריה המוטסת בצה"ל – 1956-1986. הוצאת מפקדת קח"ר/מורשת קרב
- 2 שלום, ד (2007). רוח רפאים מעל קהיר – חיל האוויר הישראלי במלחמת ההתשה (1967-1970). באוויר פרסומי תעופה וחלל. כרך א'. 311-315; שם. כרך ב'. 712-714
- 3 שמיר, י' (2023). סוללת נתן 474 במלחמת יום הכיפורים. המרכז למלחמת יום הכיפורים - NATRAN /ARTILLERY-BATTERY. [HTTPS://KIPPUR-CENTER.ORG/PERSONAL-STORIES/NATRAN-ARTILLERY-BATTERY](https://kippur-center.org/personal-stories/natran-artillery-battery)
- 4 שם
- 5 גולן ש', (2013). מלחמה ביום הכיפורים – קבלת ההחלטות בפיקוד העליון במלחמת יום הכיפורים. מודן. 624-625
- 6 ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון (1974), כנס חת"ם לסיכום המלחמה [תיק מספר 14-157-1986]. 70-72; שלום ד' (2022). מטוסים בערפל הקרב – חיל האוויר במלחמת יום כיפור 1973. באוויר פרסומי תעופה וחלל. כרך א', 566-567; שמיר, י' (2023). שם
- 7 פורשר, א' (2013). תותחנים בעומק האויב. ישראל היום; אפרת, י' (2003). היום מלחמה. מערכות, 391, 78-72
- 8 כנס חת"ם לסיכום המלחמה (1974)
- 9 גולן (2013). 694
- 10 שם
- 11 שלום (2022). 895, 954; כנס חת"ם לסיכום המלחמה (1974). 72-70

שער חזית הצפון: גדוד 13 בארבעת ימי הלחימה הראשונים של המלחמה (עמ' 24)

- 1 ועדת אגרנט, עדות סא"ל זאב אורן, מפקד גדוד 13 בחטיבה 1, בפני הוועדה, פרוטוקול מספר 15, ישיבה נ', ישיבה כ"ז 19 באוגוסט 1973, א"צ 8/383/1975, עמ' 42; לעיון במשימות שהוטלו על גדוד 13 ב־6 באוקטובר: ועדת אגרנט, תמלול תחקיר גדוד 13, נערך בברקאי, מוצגים א"ג.ד. אוסף החומר אלוף במיל" יוסף אבידר תיק 1 מתוך 3, ארכיון צה"ל 217/383/1975, עמ' 2
- 2 ועדת אגרנט, עדות, עמ' 46
- 3 שם, עמ' 10

8 אוגדה 440, אוגדה 162, אוגדה 252, כוח ששון, חטיבה 14, חטיבה 460, חטיבה 275, תחקיר על הכוננות והסד"כ לפני, ועל פריצתה של מלחמת יום הכיפורים, שהתקיים עם בכירים מאוגדה 440, אוגדה 162, אוגדה 252, כוח ששון, חטיבה 14, חטיבה 460 וחטיבה 275, ב-15 בנובמבר 1973 (בי) הנושאים: היערכות במעוזים ובתעוזים לפי מפת קוד סריוס), 15 בנובמבר 1973, א"צ 344/383/1975, עמ' 14

9 עדותו של אל"ם פנחס נוי, עמ' 54-55

10 שם, עמ' 74

11 חטיבה 275, עדות אל"ם פנחס נוי, מפקד חטיבה 275, בוועדת אגרנט. ישיבות נ"א נ"ב. עדות זו היא המשך לעדותו מתאריך 24 בדצמבר 1973. 9 בינואר 1974, א"צ 15/383/1975, עמ' 80(74)-81

12 עדותו של אל"ם פנחס נוי, עמ' 21, 54-64

(הוצאה עצמית) 6 אזוב (2020) 7 שם

פריצת שדה מוקשים בהבקעת חטיבה 7 במזרעת בית ג'ן (עמ' 32)

1 כך, לדוגמה, הוקם גדוד 641 באוגדה 36, שאימון ההקמה שלו היה ב-1971

2 אג"ם/מה"ד/היסטוריה. מלחמת יוה"כ – הנדסה דו"ח לקחי חה"ן למרחב פיקוד הצפון. תיק 25-2592, עמ' 8-11.

3 מערכות אלה נותרו חמושות עד 10 באוקטובר ובפיקוחו של סמ"ח 3. רק אז קיבל אתרמן פקודה לחתוך את המטענים ולהפילם למים

4 מן העדויות והתחקירים עולה כי בפועל רק פלוגה ג' השתתפה באופן פעיל בקרבות. כן ראוי לזכור כי מחלקה מוגברת לקחה חלק מרכזי במבצע "קינוח" לכיבוש החרמון ופרצה את הציר מהרכבל התחתון

5 נוכרי – מערכת גלגלי פלדה הממוקמת בחזית כלי הרכ"ם ונועדה להפעיל מוקשים מופעלי לחץ

6 קהלני, א'. עמ' 77. עמ' 139-146

7 שייני, ד'. (2012). אות הקריאה "גונן". הוצאה עצמית

8 אג"ם/מה"ד/היסטוריה, תחקיר סא"ל עמוס כץ – מג"ד 71. תיק מס' 25-4515; תחקיר עמוס לוריא, סרן, מפקד בכח בן-ארי. תיק מס' 5-4513.

9 אג"ם/מה"ד/היסטוריה. כנס חה"ן – הצגת דוח לקחי חה"ן ממלחמת יום הכיפורים. תיק מס' 25-2593. ינואר 1974.

10 רק ב-2018, בעת כהונתו של תא"ל אילן סבג כקה"ר, השתנתה באמת תפיסת בניין הכוח החילית והפכה מ"הנדסת הסער" ל"הנדסת המפץ".

הלקחים שנכתבו והלקחים שלא נכתבו בתחקיר מלחמת יום הכיפורים של מערך ההגנה האווירית (עמ' 48)

1 העסקה – שיגור חימוש לכיוון כלי טיס; הפלה משמעה העסקה מוצלחת

2 נתוני העיטורים ותיאור סיפורי הגבורה מופיעים בספר המורשת של מערך ה"נ"מ: ינוגרד, י' (2002). מערך ה"נ"מ – השמיים הם הגבול. משרד הביטחון; ובספר החדש שיצא לאחרונה על מערך ה"נ"מ במלחמת יום הכיפורים: אשר, ד' (2023). ואם יעלו השמימה משם אוריים – סיפורו של מערך ה"נ"מ הישראלי במלחמת יום הכיפורים. אופיר ביכורים

3 כלל הנתונים המתוארים בפקס זה מובאים מפרק הנתונים בפרק ב' של תחקיר מלחמת יום הכיפורים, מערך ה"נ"מ, ומעודכנים לפי הערות של אל"ם (מיל") זאב (פול) רונן, מעורכי הספר מערך ה"נ"מ במלחמת יום הכיפורים

4 כדברי הגנרל הגרמני פון מולטקה

5 מבוסס על שיחה שנערכה ביולי 2023 עם קובי מזור. ראו גם: סדרת הסרטים של יוסי ברגר: [HTTPS://WWW.YOUTUBE.COM/](https://www.youtube.com/watch?v=WY5JGQNDGQU&t=3s)

6 מבוסס על שיחה שנערכה ב-2008 עם תא"ל (מיל") איתן יריב

7 לפי אל"ם (מיל") זאב (פול) רונן, הפלגה שפרסה באתר קופלה בהמלצת המסו"ל, לנוכח הקושי להפעיל את המערכות בתנאי ערפילים ועננות. בתחילת הלחימה אף הייתה עלולה להיפגע מהארטילריה שהוטחה על ההר

8 שם

9 מבוסס על שיחה שנערכה עם תא"ל (מיל") איתן יריב (2008)

10 ינוגרד (2002), עמ' 81

11 אשר (2023)

12 שטייגמן, י' (2023), מוכרחים להמשיך לנגן – חיל האוויר הישראלי במלחמת יום הכיפורים. משרד הביטחון

13 לקחים בתחום האמל"ח במערך ה"נ"מ קשים ליישום מכיוון שהתליך התעצמות ויחידוש משקים במערך ה"נ"מ הוא, רובו ככולו, תוצאתי. כמעט אף מערכת נשק מרכזית של מערך ה"נ"מ בכל שנותיו, מהקמת המדינה עד היום, לא פותחה בישראל, אלא התקבלה באמצעות סיוע או כספי סיוע של מדינות שונות (ארצות הברית, גרמניה, נשקי שלל). אפילו מערכות שפותחו בישראל, כמו מערכת החץ, מתבססות על תקציבים משותפים עם ארצות הברית

14 פרק תחקירים מקצועיים בחתרן מערכות נשק, כרך ב' של תחקיר מלחמת יום הכיפורים, מערך ה"נ"מ

15 מז"תיתו"ם מחלקת הדרכה (2001), מדריך לתכנון ולביצוע תחקיר. משרד הביטחון

חידת אייפיוני המעוזים בבוקר 6 באוקטובר 1973 (עמ' 55)

1 ביום עיון לציון 40 שנה למלחמת יום הכיפורים שנערך ב-8 ביולי 2013 באוניברסיטת תל-אביב (להלן "יום העיון"), סקר והסביר אלוף דוד עברי את משמעות מטריית הטק"א המצרית, שיצרה מגבלות קשות על אפשרויות הסיוע של חיל האוויר לכוחות הקרקע בגזרת התעלה

2 משה גבעתי מתאר את הקרבות שניהלו כוחות המשנה של גדוד 9 (פלוגות ומחלקות) לביל 6 באוקטובר בגזרה הצפונית, כאשר ניסו להגיע לעמדות בהן היו

הקרב על נפח (עמ' 36)

1 אגם/מה"ד/היסטוריה, גדוד 93 מחט' 679, תיק מספר 157/86/368 א"צ, 21 במרס 1976, עמ' 1

2 אורן, א' (2013) תולדות מלחמת יום הכיפורים, משרד הביטחון. עמ' 127

3 שם, עמ' 144

4 שם, עמ' 145

5 אגם/מה"ד/היסטוריה, גדוד 93 מחט' 679, תיק מספר 157/86/368 א"צ, 21 במרס 1976, עמ' 2

6 שם, עמ' 7-6

מציונות סקטית בפיקוד הזוטר - גדוד 471 במלחמת יום הכיפורים (עמ' 38)

1 אלא אם ציון אחרת, המאמר מתבסס על תחקיר שערכו חוקרי מחלקת היסטוריה בדצמבר 1974, ראו: אג"ם/מה"ד/היסטוריה, תחקיר חט' 317 גד' 471 ארכיון צה"ל 276-157/1986

2 שם, עמ' 17

3 שימו לב למבנה הפקודה באותה העת. פסקאות המטרה והמשימה, כמו הרעיון המבצעי ועוד, לא היו קיימות. במקומן היה סעיף אחד, "הכוונה", ששילב בין המשימה ובין המטרה באמצעות הביטוי "על מנת"

שער חזית הדרום: חטיבה 275 ביומיים הראשונים למלחמה (עמ' 42)

1 המוצבים שלאורכו נקראו "מעוזים", והמוצבים העורפיים שנמצאו כ-10 ק"מ מזרחה נקראו "תעוזים"

2 סוללות שמתחילות בתעלה וממשיכות מזרחה, כ-5-6 ק"מ לעומק סיני בצד הישראלי, בצורת משולשים

3 אג"ם/מבצעים, מלחמת יום הכיפורים, תוכניות אופרטיביות, חזית סוריה חלק א', תיעוד המלחמה, מחלקת היסטוריה, 15 באוגוסט 1973, א"צ 31/264/2016, עמ' 76

4 חטיבה 275, עדותו של אל"ם פנחס נוי, מפקד חטיבה 275, בפני ועדת אגרנט, ישיבה ל"ג, 24 בדצמבר 1973, א"צ 10/383/1975, עמ' 85

5 מפקדת חטיבה 275-לשכת המח"ט (אל"ם פנחס נוי). כוח ששון, חטיבה 275 – סיכום מלחמת יום הכיפורים, 11 במרץ 1974, א"צ 81/28/1989, עמ' 2

6 עדותו של אל"ם פנחס נוי, עמ' 84

7 חטיבה 275 – סיכום, עמ' 6

- צריכים להימצא מלכתחילה, על-פי פקודת "שוכר יונים". בקרבות הללו נשחק הגדוד ובבוקר 7 באוקטובר "ירד" למעשה מן המצבה
 משה גבעתי, בדרך המדבר והאש, צה"ל – הוצאת מערכות / משרד הביטחון –
 ההוצאה לאור, 1994, פרק 29 עמ' 406 – 428
- 3 לעומת זאת, הייתה להשאתם במקומם השפעה שלילית ביותר על לחימת צה"ל
- 4 כיבוש סיני אינו נספר כאן משום שתוך זמן קצר צה"ל נסוג חזרה לתחומי הקו הירוק, וחצי סיני חזר לשליטה מצרית עם כוח או"ם מצומצם כחיץ, שהתגלה במשבר 1967 כחסר יכולת למנוע את העימות
- 5 שינוי מסוים חל לאחר תום מלחמת ההתשה, כאשר הוקם קו עמדות במעברים שיועדו לכוחות שהיו אמורים להתפרס במעברים בשלבים ראשונים של פריסת "סלע"
- 6 אורי בר יוסף, הצופה שנדרם, הוצאת זמורה ביתן, 2001, עמ' 119 – 120
 יואל בו פורת, נעילה, הוצאת עידנים 1991, עמ' 55 – 57
- 7 באופן פרדוקסלי, החשיפה של התרגולות ובעיקר חברת הטנקים נתפסו והוצגו כגורם מרתיע, לכן לכאורה לא היה צורך להסוותן
- 8 ריאיון ב-28 במרס 2013 בקיבוץ אפיקים. אל"ם חופש לא זכר תאריך מדויק, ולא אותר פרוטוקול של הדיון
- 9 אורן אלחנן, תולדות מלחמת יום הכיפורים, אמ"צ – תוה"ד – המחלקה להיסטוריה, דצמבר 2004, עמ' 13.
- 10 אורן, עמ' 10 – 11, 13
 סקל עמנואל, הסדיר יבלום, ספריית מעריב, 2011, עמ' 83 – 84
 אורי בר יוסף, עמ' 192
- 11 אורן, עמ' 10 – 13
- 12 בהקשר זה מביא סקל את התייחסותו (המדהימה) של גונן (בוועדת אגרנט) לביצוע פריסת "שוכר יונים": "שוכר יונים איננה פקודה טובה [...] אבל זה מה שהכוחות הכירו ותרגלו"
 סקל, עמ' 129
- 13 פריק סעד אלדין אלשאד'לי, "הלהסיג את כוחות הצליחה המצריים מערבה?", מערכות, גיליון 276 – 277, נובמבר 1980
- 14 סקל התייחס לכך בספרו בפרק "הכשלים המוקדמים", עמ' 92
- 15 סקל, עמ' 39
- 16 סקל, עמ' 39
- 17 סקל, עמ' 163
- 18 שמעון גולן טוען בפרק הסיכום לגבי 6 באוקטובר שלא הוסקו המסקנות הנכונות בקשר לאפשרות של ויתור על שטח, עמ' 298
 גולן שמעון "מלחמה ביום הכיפורים", הוצאת מודן, הוצאת מערכות, צה"ל – המחלקה להיסטוריה, 2013
- 19 דו"ח ועדת אגרנט
- 20 אורי בר יוסף מפרט את התפשטות הגישות "הסיפוחיסטיות"
 אורי בר יוסף, פרק ט"ז, עמ' 225 – 231
- 21 דיין במפגש עם נכי צה"ל במסעדת "קסבה" בתל-אביב, כפי שפורסם במעריב ב-17 בפברואר 1971
- 22 ציטוט חופשי, מהזיכרון
- 23 יואל בן פורת, עמ' 67

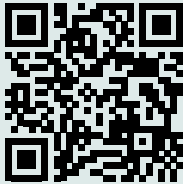
בין המערכות

הזירה הדיגיטלית של מערכות

ספרי מערכות

מחקר מעמיק
העוסק בכישלון
מערך ההתרעה

לקריאה:

קול המערכות

(סדרת הפודקאסטים של מערכות)

מפקדים וחוקרים בשיחה על מלחמת חרבות ברזל

להאזנה:

ספרי מערכות

בחינת השיח
המוסלמי בן זמננו

לקריאה:

מערכות עומק

על אתגרי הקרב המשולב במבצע "צלבן" ועוד

לקריאה:

מגזין סוף השבוע של מערכות

עדכונים שבועיים על פרסומים בנושאי צבא וביטחון לאומי היישר לדוא"ל או לווטסאפ להרשמה מהירה סרקו את הקוד

